

3425
3039
= 386
1386

DE ACELAȘ:

Istoria Evului mediu, pentru clasa II-a secundară, modificată și aprobată ca manual didactic după noul program, în anul 1909. Pretul 2,55 lei.
... a Timpurilor nouă, pentru clasa III-a secundară, modificată și aprobată după noul program, în Maiu 1909. Pretul 3 lei.
Ziar de 10 Maiu, conferință școlară. Pretul 50 bani.
Cronica istoriei ca știință, studiu critic. Pretul 2 lei.
Napoleon III, Împăratul Protector din «Biblioteca Românească enciclopedică Socco». Pretul 30 bani.

ISTORIA POPOARELOR VECHI

PENTRU CLASA I SECUNDARĂ

ION S. FLORU

PROFESOR DE ISTORIE LA LICEUL SV. SAVA
FOST INSPECTOR ȘCOLAR

Aprobată ca manual didactic după noua programă în Maiu 1909.

743

TIPIRITA IN 10.000 EXEMPLARE

BUCUREȘTI

ÎNȘTI. de Arte Grafice CAROL GÖBL & soc. în St. Raslovescu
15, Strada Doamnei, 15.

1909.

PREȚUL 2,60 LEI

istoria Antică
istoria Vechilor Egipteni
Epocile vechi

ISTORIA POPOARELOR VECHI

PENTRU CLASA I SECUNDARĂ

DE

ION S. FLORU
PROFESOR DE ISTORIE LA LICEUL SF. SAVA
FOST INSPECTOR ȘCOLAR.

Aprobată ca manual didactic după noua programă în Maiu 1909

3090
2890
TIPĂRITĂ ÎN 10.000 EXEMPLARE

74 BUCUREȘTI
Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL Ș-cior I. St. Rasidescu
16, Strada Dărmănești, 16

1909.

24246

212
1908
212
4028
180

200
200
400
700
1500

55 55 57
175 7
90 349
320 58
280 8
464

Către D-nii Profesori

EXEMPLARELE VOR FI SEMNATE

Ion I. Făg

3333 5 609 58 8 52
25 58 52
833 573 464 399 3249
399 290 285
369 3364 3249
434 faga 3249

Către D-nii Profesori.

Bor

Radaiina
sotata

Edifiunea de față se prezintă cu modificări însemnate. Luând de model manuale germane, din cele mai răspândite, am căutat să dau mai mult loc narațiunii, să reduc numele persoanelor, al locurilor și al datelor cronologice. În cărți de acest fel meritul nu stă în a fi complet, ci în a nemeri esențialul. La reducerea datelor cronologice am avut meru în minte cât sunt de puțin esențiale cele mai multe din ele, cât de multe se dau numai pentru exactitatea informațiunii, ca și cum în niște manuale pentru copii o să caute cineva informațiuni. De aceea am urmărit, cât am putut, ca să se găsească într-o lecțiune o singură dată cronologică, și împrejurul ei să se grupeze toate faptele. La suverani am pus mai todeauna numai anul morții, la războaie numai punctul culminant al lor. Cu aceste simplificări crez că va crește interesul copiilor pentru faptele trecutului, atât de interesante și atrăgătoare prin ele însăși.

Dr. in. D. I. Făg

1909

1707

2818

Stăruia
Hăbzu

ISTORIA POPOARELOR VECHI

Privire asupra Istoriei Românilor.

Românii sunt urmașii marelui popor roman, care a cucerit mai toată lumea veche, a cărmuit-o prin legi *exce-lente* și a lăsat ca urmași popoarele numite astăzi *neolatine*: Francezii, Italienii, Spaniolii, Portugezii și Românii. Scaunul împărăției romane era în Italia, la Roma, dar țara romană se întindea și peste țările noastre, încât înainte de a veni popoare străine și a se așeza între noi, era o singură lume, lumea romană, dela Oceanul *Atlantic* până la Marea *Neagră*. Țările noastre au fost supuse de Romani sub împăratul *Traian*, care a bătut pe *Daci*, locuitorii mai vechi, și a adus aci o mulțime de Romani, din al căror amestec cu Dacii s'a format poporul român.

După *Traian*, țările noastre au fost provincie romană păzite de ostași romani până la împăratul *Aurelian* (270), care având nevoie de oștire spre a apăra alte provincii romane mai apropiate de scaunul împărăției, a chemat armatele și a lăsat pe locuitori să se apere cum or putea de barbarii, cari începuseră a căvâli în imperiu.

Dela anul 270, în curs de 1.000 ani, Românii au trăit adăpostiți în munți ocupându-se cu păstoria și puțin cu agricultura, neavând capi puternici, nici armată, fiind dese-ori pradă barbarilor cruzi. Fără să vorbească lumea de ei, Românii însă în acest timp s'au tot înmulțit, s'au tot întins.

și când se arată către suta a 13 (1200), locuiau un pământ și mai întins decât ținuturile românești de azi. În peninsula balcanică fac un stat, de care tremură Constantinopole, în România de azi fac două state, Muntenia și Moldova, cari se luptă cu izbândă contra Ungurilor, Polonilor și Turcilor. Puterea de viață a noastră se vede din modul cum s'au purtat Turcii cu noi: ei au respectat mult timp neatrănarea ținuturilor noastre, pe când pe alte state (s. e. Ungaria) le-au făcut pașalâc. Și Românii au vărsat mult sânge turcesc: *Mircea* i-a bătut la *Kovine*, *Ștefan* la *Podul Înalt* și în multe alte locuri, *Radu dela Afumați* s'a bătut cu ei în 20 de locuri, *Ioan Vodă cel Cumplit* atât i-a îngrozit, încât după moartea lui purtau în băcri bucățele din oasele lui, spre a fi și ei înimoiși ca viteazul Român. Apoi *Mihailu Viteazul*, nu numai că a bătut crunt pe Turci la *Cotugăreni*, dar a ajuns să fie domnul Munteniei, Transilvaniei și Moldovei, izbândind astfel visul Românilor.

Am avut și domni de pace, iubitori de luminare și propășirea neamului: *Alexandru cel Bun* așează Moldova, *Neagoe* zidește cea mai frumoasă biserică din ținuturile române, *Maleiu Basarab* și *Vasile Lupu* vestiți prin războaie, sunt și mai vestiți prin tipărirea de cărți, prin zidirea de biserici. *Șerban Cantacuzin*, *Dimitrie Cantemir* și *Constantin Brâncoveanu*, omorîți de Turci în Constantinopole, sunt înaintea domniei fanarioților, tot atât de curajoși și de isteți, ca și primii domni români. În timpul fanarioților, un secol și mai bine, am suferit mai mult ca oricând din pricina războaielor purtate de Turci cu Austriacii și Rușii. Bucăți rupte din țara noastră le iau Austriacii (*Bucovina*) și Rușii (*Basarabia*), încât străinii au putut crede că neamul nostru se va stinge. Suferința ne-a mântuit: Românii se revoltă în 1821 cu *Tudor Vladimirescu* în contra Grecilor, în 1848 altă revoluțiune ne scapă de Ruși. După 1848 domnia lui *Cuza* (1859—1866) și mai ales a regelui *Carol I*, biruitorul dela *Plevna* și organizatorul ținuturilor, formează cea mai frumoasă epocă din istoria noastră.

Cum se leagă Istoria noastră cu Istoria omenirii.

Oricât de mult am învăța istoria patriei noastre, nu o vom putea înțelege bine, dacă nu vom cunoaște istoria popoarelor cari au stat cu noi în legătură de rudenie, sau de afaceri. Precum spre a cunoaște bine un om trebuie să cunoaștem rudele și cunoscuții lui, tot astfel spre a înțelege bine istoria poporului nostru trebuie să cunoaștem istoria popoarelor, cari se înrudesc cu noi sau cari au stat cu noi în legături de pace sau de războiu. Părintele poporului român este poporul roman, iar limba și obiceiurile poporului românesc atunci le vom înțelege bine, când vom ști istoria poporului roman și istoria popoarelor neolatine. Poporul roman a supus însă mai toată lumea veche, a supus pe *Greci* și pe *Macedoneni*, pe *Evrei* și pe *Egipteni*, pe *Caldi* și pe *Asirieni*, încât ca să învățăm istoria Romanilor trebuie să învățăm istoria popoarelor, cari se aflau împrejurul Mării Mediterane (1). Egiptenii, Caldii și Asirienii, Evreii, Fenicienii, Medo-Persii, Grecii și Macedonienii, Romanii, se numesc popoare vechi, căci nu mai trăiesc astăzi, iar cele cari mai poartă numele popoarelor vechi se deosebesc mult de acelea. Istoria lor, pe care o vom învăța în acest an, se cheamă *istoria popoarelor vechi*.

Popoarele cu cari am stat în legături de pace sau de războiu sunt popoarele nouă, cari formează astăzi state, precum sunt: Rușii, Ungurii, Germanii, Francezii, Italienii, Turcii... și numai dacă vom cunoaște istoria acestor popoare, vom înțelege bine istoria poporului nostru. Când zicem s. e., că *Ștefan cel Mare* a bătut la *Podul Înalt* armatele sultanului *Mohammed II*, n'am înțeles bine cât este de mare această ispravă, dacă nu am ști cât eră de mare puterea Turcilor din acele timpuri. Când însă vom ști că Turcii din vremea lui *Ștefan* aveau cea mai grozavă

(1) Un filozof mare al Grecilor a zis: omenii stau împrejurul Mării Mediterane ca broaște împrejurul unui lac.

putere militară, când vom ști că sultanul Mohammed se jură că va da calului său ovăz pe pistolul sfântului Petru din Roma și că, totuși, Ștefan a bătut pe Turci în linie de bătaie regulată, atunci vom înțelege că în adevăr Ștefan a fost mare, nu numai între Români, ci chiar în Europa creștină.

Istoria poporului nostru împreună cu istoria popoarelor vechi și a popoarelor nouă, așezate în state, cu legi și autorități, se numește *istoria omenirii*. Istoria omenirii începe de când avem întâiele urme de scriere, cam de pe la 5000 de ani înainte de Cristos până în anul în care trăim.

Afară de popoarele cu state așezate, există astăzi și neamuri fără state și fără legi, despre acele neamuri însă nu învățăm în istorie. Ele se numesc popoare fără istorie sau inculte, precum sunt unele popoare din Africa și din America.

În istorie nu învățăm, de asemenea, nici despre *Chinezi*, nici despre *Japonezi*, nici despre *Inzi*, deși au avut state din cea mai mare vechime; căci ei au stat la o parte, nu s'au amestecat cu popoarele apusene și n'au avut legături strânse cu ele.

ISTORIA POPOARELOR ORIENTALE

Egiptenii.

Nilul. Memfis. Menes. Teba. Tutmes III. Ramses II. Cultura. Religioasă.

Cel mai vechiu stat din istorie s'a dezvoltat în valea râului *Nil*. Întreg Egiptul este valea acestui râu și *lunca* Nilului abia ajunge lățimea de 20 km.

Dealungul luncii, se întind două șiruri de munți, dincolo de cari nu mai există pământ bun de locuit, ci nisip pustiu și arzător. Nilul vine mare în fiecare vară pe la 10 iunie, trece peste maluri, se varsă (1) peste toată lunca sa până la picioarele celor două șiruri de munți și stă așa revărsat până în octombrie, când se întoarce iar în malca lui și curge liniștit până la iunie viitor. După ce se retrage, lasă pe câmp un nămol fin și roditor, care prieste semănăturilor, întocmai ca un îngrășământ, încât locuitorii n'au decât să are și să semene, căci rodirea este fără seamăn.

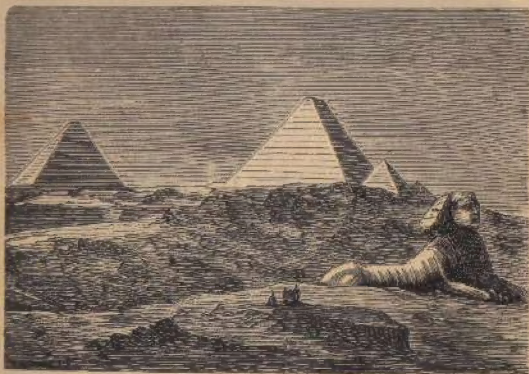
Din pricină că este foarte roditor, Egiptul este azi cea mai populată țară din lume, față cu întinderea lui, iar în vechime oră și mai populat, se zice că avea 20.000 de orașe, din cari mai însemnate au fost două capitale de regi, anume *Memfis* și *Teba*.

Memfis. A fost întemeiată de un rege *Menes*, despre care se povestește, că a fost cel dintâiu rege al Egiptului (5.000 î. C.). El înconjurase orașul cu un lac, care sta în legătură cu

(1) Nilul se revărsă din pricină că spre izvoarele lui, în sudul Africii, cad, în fiecare vară, ploi multe și mari, cum nu se pomenește în țara noastră.

Nilul, purtase rășboaie, construisese temple, și cu toate acestea preoții povestiau că a fost omorât de un hipopotam, drept pedeapsă că a răpit puterea preoților. Înainte de Menes (1), regii Egiptului fuseseră preoți.

Este adevărată minune, că într-o vechime atât de mare Egiptul se găsea întocmit ca un stat civilizat. Regele avea putere mare, administrația era serioasă, poporul era împărțit în clase (preoți, militari, meseriași), fiecare cu îndatoririle ei.

Din acea vreme, anume de pe la anul 4.000 î. C. au rămas aproape de Cair niște morminte de regi în formă de piramidă. Ele sunt mai trainice ca tot ce a făcut mâna omenească.

Asemenea piramide sunt în Egipt aproape 70, dar cea mai înaltă este de 145 m., făcută din bolovani de piatră mari până la 2 metri cubici. Pietrele sunt așa de bine legate, încât nu se cunoaște încheiturile lor. Se povestea că 100.000 de oameni au lucrat neconștient în timp de 30 de ani la ea, și că regele a silit întreg poporul să-și părăsească treburile ca să-l facă lui mormântul cel veșnic, adevărat mormânt pe piatră.

(1) Egiptenii ziceau că s-au așezat în Egipt cu mii de ani înaintea lui Menes. Ei au venit din Asia prin istmul de Suez și se înrudeau cu fiul lui Sem (cu Semii).

Teba. După ce a scăzut puterea regilor din Memfis, s'a ridicat la mare putere un oraș mai spre sud, numit Teba. Regii din această cetate n'au mai construit monumente

veșnice ca piramidele, au făcut însă multe îmbunătățiri. Unul din ei potrivise un loc mare, în care se adunau apele, când revărsările Nilului erau prea mari și din care locui-

torii scoteau apă în timp de secetă și udau câmpiile arse de soare. Mai construiseră un palat mare, Labirint, cu 3.000 de camere, jumătate deasupra pământului, jumătate în pământ, spre a păstra corpul regelui după moarte. Sub regii din Teba, Egiptenii au trăit în pace multă vreme și s'au molenșit; atunci niște popoare din Asia, cari cunoșteau caii și-i întrebuințau la un fel de care de războiu, au năvălit în Egipt și l-au supus. Năvălitorii au stricat multe monumente egiptene, s'au purtat rău cu locuitorii, până când Egiptenii învățând a se sluji cu caii, începură războiu cu asupritorii lor, îi alungară și începură cuceriri în Asia. Dintre regii războinici cel mai însemnat se numea *Tulmes III*, care a supus terile până la Eufurat. Alt rege tot viteaz a fost *Ramses II*. Egiptenii povestiau despre Ramses că a mers cu corăbiile sale până la marginea mării, și că a supus toată lumea. Ramses a fost în adevăr un mare rege, însă nu prin războaie, ci prin construire de temple și de palate. Un templu început de el și terminat de urmașii săi era așa de mare, încât ruinele lui azi abia se pot ocoli în 20 de minute, cu un cal în galop (1). În palatul lui din Teba, era o sală care se păstrează și azi, lungă de 100 m., largă de 50, cu 134 de coloane încât mergi prin ea ca printr-o pădure de coloane.

Câteva sute de ani după Ramses II, Egiptul a slăbit, a fost chiar cucerit de popoare asiatice și împărțit între mai mulți prinți, între cari se află și Psametic. Despre el se povestește că guverna (pola 650) Egiptul împreună cu alți 11 și că într-o zi când trebuia să facă slujbă zeului, preotul greși și aduse numai 11 pahare de aur pentru jertfă. Psametic rămânând fără pahar, își luă coiful de aramă și îndeplini slujba, însă un oracol prezisese, că dintre cei doisprezece, acela va rămâne singur rege, care va jertfi în pahar de aramă. Toți cei 11 se temeau de Psametic, dar nu-l omoară, căci nu lucrase cu gând rău, el-l exilase în bălțile din Delta. Psametic întreabă din nou oracolul, care-l răspunde că-l vor ajuta oameni de aramă ieșiți din mare, într-o

(1) Între alte monumente ale Egiptului este sfinxul (o statuă de leu cu cap de om), de lângă piramide, acoperit până la gât de nisip, înalt de 20 m., și obeliscurile. Obeliscurile sunt stâlpi de piatră dintr-o bucată înaltă de peste 20 m.

zi se pomenește cu un Egiptean, că vine așezat și-i spune că oameni de aramă ies din mare și pradă țara. Psametic ajutat de acei oameni, se face rege peste tot Egiptul și-l conduce cu multă pricepere.

Povestea înseamnă că pe acea vreme se așezaseră în Egipt mulți Greci cu arme de aramă, cari au ajutat pe Psametic să se facă rege.

Cel din urmă rege al Egiptului a fost învins însă de Perși la 525, când Egiptul ajunsese provincie persană.

Cultura. Egiptenii au fost dascălii omenirii. Ei au inventat scrierea. Scrierea lor era un fel de închipuire a lucrurilor și se asemăna cu *rebusurile*. Ei au creat geometria din nevoia de a-și măsura pământurile, după retragerea Nilului. Anul așa cum îl avem tot azi (365 $\frac{1}{4}$ zile), tot dela ei îl avem.

În Egipt, ca pretutindeni, poporul de jos credea în spirite fără număr, bune și rele. Orice lucru are spiritul său, orice loc are spiritul său, pe care omul îl poate îmblânzi prin daruri și prin jertfe. Cele mai puternice spirite bune sunt spiritele luminii, cele mai puternice spirite rele sunt spiritele întunericului. Preoții cunoșteau însă gradele de mărire ale spiritelor și învățau că este un spirit mai mare decât toate celelalte.

Capul spiritelor se chemă *Ptah* (1) la Memfis, *Amon* la Teba. Regele însuși era zeu.

Adorau și animalele, pe cele bune, căci le fac bine, pe cele rele, ca să nu le facă rău. Adorau bou, crocodilul, pisica, dar mai ales adorau un bou numit *Apis*. Acest bou trebuia să fie bălțat și să aibă mai multe alte semne. Îl hrăneau într'un templu și la moarte îl îmbălsămau și-l țineau ca pe niște moaște.

Egiptenii credeau că sufletul omului după moarte merge la judecată și de acolo în raiu. Mai credeau că sufletul o să mai se întoarcă pe pământ tot în corpul său, de aceea păstrau corpurile îmbălsămându-le (mumiile). Un astfel de corp, de pe la 1800 î. C. și în muzeul nostru.

(1) În Memfis templul lui se chemă *Hacu-ptah*, casa lui Ptah, din care Grecii au făcut vorba Egipt.

Caldeo-Asirienii.

Caldea și Asiria. Tigru și Eufratul. Ninive. Sargon.
Dărâmarea Ninivei. Babilonul. Nabucodonosor. Căderea Babilonului (539).
Cultura și religia.

Pe pământul ud de râurile Tigru și Eufrat au înflorit în vechime două state însemnate ca și Egiptul, Caldea spre sud, Asiria spre nord. Caldea este un șes roditor format din pământul adus de apă. Acolo grâul crește sălbatic și se secără și de trei ori pe an. Asiria fiind mai muntoasă era și mai puțin roditoare. Tigru și Eufratul izvoară din munții Armeniei, curg despărțite spre sud, apoi se unesc într'un singur râu și se varsă în golful Persic.

Primăvara, când se topește zăpezile, amândouă râurile vin mari, Tigru înșă are maluri înalte, de aceea nu iese peste ele, pe când Eufratul se varsă și acoperă cea mai mare parte a țării, făcând-o roditoare încât Caldea este darul Eufratului. Locuitorii construiesc canale dela un râu la altul, ca să ude semănăturile, și rodirea țării era așa de mare, încât o baniță de grâu semănat da 200—300 băniți (la noi 20).

Din pricina rodirii pământului s'au întemeiat acolo state din cea mai mare vechime. Cele mai cunoscute sunt statele întemeiate de Semii. Se numesc Semii popoarele cari zic că se trag din Sem fiul lui Noe, și cari vorbesc o limbă asemănată cu limba Evreilor. Astfel de popoare au fost Evreii, Caldeii, Asirienii, Fenicienii și Arabii. Caldeii aveau de capitală cetatea Babilon, iar Asirienii cetatea Ninive.

Ninive. Era așezată pe malul Tigrului, avea forma unui

patrat și era încorporată cu ziduri mai înalte cu mult decât o turle și așa de groase încât puteau să meargă pe d'asupra lor trei care alăturate.

Cetatea Ninive se mai numea Ninus, căci se zicea că a fost întemeiată de regele Ninus. Acest rege după povești a fost mare și puternic. Avea o armată de 2 mil. și supusese țeri multe. La asediul unei cetăți fu ajutat de o femeie curajoasă numită Semiramida, pe care o luă în căsătorie. Semiramida era fiica unei zeițe. La naștere fusese lepădată, dar scăpase dela moarte prin ajutorul unor porumbițe, cari o înveliau cu aripile și-i aduceau în cioc lapte dela niște turme. Păstorii urmărind păsările găsiră fata și o luară. După moartea lui Ninus rămase singură regină. A făcut lucruri și mai mari decât Ninus, a zidit Babilonul, a supus Egiptul și întreaga Africă, a mers asupra Indiei cu 3½ mil. de pedestrași, și cu 100.000 de care de război. A fost înșă bătută și cu rușine s'a întors în țară, iar la moarte s'a transformat în porumbiță.

Multe sute de ani Asirienii au fost groaza lumii, au străbătut țerile Asiei până în Egipt și Arabia, ucizând, luând robi și averi. Odată un rege a intrat în Ninive pe un car tras de 4 regi. Crud și puternic era Sargon, care a mers în contra Israelitilor, a cuprins capitala lor, a ridicat pe toți locuitorii și i-a mutat în Media, iar în țara Israelitilor a așezat popoare străine.

Cruzimile Asirienilor au ridicat Rege asirian scotând ochii prizonierilor. contra lor popoarele supuse, cari au înconjurat Ninive și au dărâmat-o (606) până în temelie, așa încât nici locul ei nu s'a știut până acum 60 de ani.

Babilonul. Se zicea că a fost întemeiat de Semiramida, mai mare și mai frumos ca Ninive. Un filozof grec zicea că are limitele de țară nu de oraș. Se întindea pe amândouă malurile Eufratului, pe o suprafață mai mare ca

Londra, era înconjurat cu un zid mai înalt decât al Ninivei și avea 100 porți de aramă. De pe la 2000 î. C. Babilonul ajunsese capitala Caldeei, dar mai pe urmă fu supus de Asirieni. După 606 însă, după dărămarea Ninivei, Babilonul ajunsese culmea puterii sub regele *Nabucodonosor* mare constructor și mare războinic. El construie temple, un pod peste Eufrat și *grădinile atârinate*, foarte mult admirate de cei vechi. Sădisse pomi d'asupra unor bolți de pământ susținute pe stâlpi de zid, și în Caldea, unde nu cresc multe feluri de arbori, acele păduri erau o adevărată minune. Războaie a purtat cu Iudeii, cu Fenicienii și cu Egiptenii. El a cucerit Ierusalimul după ce l-a ținut înconjurat un an și jumătate, apoi pe cei mai mulți locuitori i-a ridicat și i-a dus în Babilon (robia Babilonului). Tot astfel supuse Fenicia, dar în Egipt fu mai puțin norocos. După el Babilonul cade sub Perși la 539.

Cultura și religiunea. Asirienii au fost mai mult războinici, iar Caldeii mai mult pașnici, încât în cultură sunt mai însemnați Caldeii. Ei au calculat eclipsele, au deosebit planetele de stele, dela ei am luat obiceiul să împărțim luna în săptămâni, și să numim zilele cu numele planetelor. Dela ei împărțim ora în 60 de minute și minutul în 60 de secunde. Ei însă au creat și o știință zadarnică, numită *Astrologia*, care caută să spuie soarta omului după mersul planetelor pe cer. N-au făcut construcții veșnice, ca piramidele Egiptului, căci în țara lor nu era piatră pentru construcțiuni, dar au făcut multe palate de cărămidă.

Dela Asirieni s-au găsit statui de oameni și de animale, unele admirabile. S-au găsit chipuri de animale împodobite cu părți ale corpului omenesc, tauri înaripați cu cap și barbă de om. Se credea că aceste chipuri apără de spirite rele și erau așezate lângă ușa caselor. Scrierea lor era în forma unor cuie. Scrieau pe cărămizi moi, pe cari le ardeau și le păstrau în bibliotecă.

Credința în spirite era foarte răspândită și în Asiria și în Caldea. Se credea că natura întreagă e plină de spi-

rite rele, cari te pândesc să-ți faci rău și de cari nu poți scăpa decât prin descântece. Caldeenii erau vestiți în toată lumea pentru descântecele lor, din cari multe s-au păstrat până la noi.

Capul spiritelor în Babilon se chema *Bel*, iar în Asiria se chema *Assur*. Acolo regele nu era zeu, ci servitorul zeului. Despre suflet credeau că merge în rai, unde mănâncă, bea, stă de vorbă și privește de sus pământul cu necazurile lui.

𐎠	𐎡	𐎢	𐎣	𐎤	𐎥	𐎦	𐎧	𐎨	𐎩	𐎪	𐎫	𐎬	𐎭	𐎮	𐎯	𐎰	𐎱	𐎲	𐎳	𐎴	𐎵	𐎶	𐎷	𐎸	𐎹	𐎺	𐎻	𐎼	𐎽	𐎾	𐎿	𐏀	𐏁	𐏂	𐏃	𐏄	𐏅	𐏆	𐏇	𐏈	𐏉	𐏊	𐏋	𐏌	𐏍	𐏎	𐏏	𐏐	𐏑	𐏒	𐏓	𐏔	𐏕	𐏖	𐏗	𐏘	𐏙	𐏚	𐏛	𐏜	𐏝	𐏞	𐏟	𐏠	𐏡	𐏢	𐏣	𐏤	𐏥	𐏦	𐏧	𐏨	𐏩	𐏪	𐏫	𐏬	𐏭	𐏮	𐏯	𐏰	𐏱	𐏲	𐏳	𐏴	𐏵	𐏶	𐏷	𐏸	𐏹	𐏺	𐏻	𐏼	𐏽	𐏾	𐏿	𐐀	𐐁	𐐂	𐐃	𐐄	𐐅	𐐆	𐐇	𐐈	𐐉	𐐊	𐐋	𐐌	𐐍	𐐎	𐐏	𐐐	𐐑	𐐒	𐐓	𐐔	𐐕	𐐖	𐐗	𐐘	𐐙	𐐚	𐐛	𐐜	𐐝	𐐞	𐐟	𐐠	𐐡	𐐢	𐐣	𐐤	𐐥	𐐦	𐐧	𐐨	𐐩	𐐪	𐐫	𐐬	𐐭	𐐮	𐐯	𐐰	𐐱	𐐲	𐐳	𐐴	𐐵	𐐶	𐐷	𐐸	𐐹	𐐺	𐐻	𐐼	𐐽	𐐾	𐐿	𐑀	𐑁	𐑂	𐑃	𐑄	𐑅	𐑆	𐑇	𐑈	𐑉	𐑊	𐑋	𐑌	𐑍	𐑎	𐑏	𐑐	𐑑	𐑒	𐑓	𐑔	𐑕	𐑖	𐑗	𐑘	𐑙	𐑚	𐑛	𐑜	𐑝	𐑞	𐑟	𐑠	𐑡	𐑢	𐑣	𐑤	𐑥	𐑦	𐑧	𐑨	𐑩	𐑪	𐑫	𐑬	𐑭	𐑮	𐑯	𐑰	𐑱	𐑲	𐑳	𐑴	𐑵	𐑶	𐑷	𐑸	𐑹	𐑺	𐑻	𐑼	𐑽	𐑾	𐑿	𐒀	𐒁	𐒂	𐒃	𐒄	𐒅	𐒆	𐒇	𐒈	𐒉	𐒊	𐒋	𐒌	𐒍	𐒎	𐒏	𐒐	𐒑	𐒒	𐒓	𐒔	𐒕	𐒖	𐒗	𐒘	𐒙	𐒚	𐒛	𐒜	𐒝	𐒞	𐒟	𐒠	𐒡	𐒢	𐒣	𐒤	𐒥	𐒦	𐒧	𐒨	𐒩	𐒪	𐒫	𐒬	𐒭	𐒮	𐒯	𐒰	𐒱	𐒲	𐒳	𐒴	𐒵	𐒶	𐒷	𐒸	𐒹	𐒺	𐒻	𐒼	𐒽	𐒾	𐒿	𐓀	𐓁	𐓂	𐓃	𐓄	𐓅	𐓆	𐓇	𐓈	𐓉	𐓊	𐓋	𐓌	𐓍	𐓎	𐓏	𐓐	𐓑	𐓒	𐓓	𐓔	𐓕	𐓖	𐓗	𐓘	𐓙	𐓚	𐓛	𐓜	𐓝	𐓞	𐓟	𐓠	𐓡	𐓢	𐓣	𐓤	𐓥	𐓦	𐓧	𐓨	𐓩	𐓪	𐓫	𐓬	𐓭	𐓮	𐓯	𐓰	𐓱	𐓲	𐓳	𐓴	𐓵	𐓶	𐓷	𐓸	𐓹	𐓺	𐓻	𐓼	𐓽	𐓾	𐓿	𐔀	𐔁	𐔂	𐔃	𐔄	𐔅	𐔆	𐔇	𐔈	𐔉	𐔊	𐔋	𐔌	𐔍	𐔎	𐔏	𐔐	𐔑	𐔒	𐔓	𐔔	𐔕	𐔖	𐔗	𐔘	𐔙	𐔚	𐔛	𐔜	𐔝	𐔞	𐔟	𐔠	𐔡	𐔢	𐔣	𐔤	𐔥	𐔦	𐔧	𐔨	𐔩	𐔪	𐔫	𐔬	𐔭	𐔮	𐔯	𐔰	𐔱	𐔲	𐔳	𐔴	𐔵	𐔶	𐔷	𐔸	𐔹	𐔺	𐔻	𐔼	𐔽	𐔾	𐔿	𐕀	𐕁	𐕂	𐕃	𐕄	𐕅	𐕆	𐕇	𐕈	𐕉	𐕊	𐕋	𐕌	𐕍	𐕎	𐕏	𐕐	𐕑	𐕒	𐕓	𐕔	𐕕	𐕖	𐕗	𐕘	𐕙	𐕚	𐕛	𐕜	𐕝	𐕞	𐕟	𐕠	𐕡	𐕢	𐕣	𐕤	𐕥	𐕦	𐕧	𐕨	𐕩	𐕪	𐕫	𐕬	𐕭	𐕮	𐕯	𐕰	𐕱	𐕲	𐕳	𐕴	𐕵	𐕶	𐕷	𐕸	𐕹	𐕺	𐕻	𐕼	𐕽	𐕾	𐕿	𐖀	𐖁	𐖂	𐖃	𐖄	𐖅	𐖆	𐖇	𐖈	𐖉	𐖊	𐖋	𐖌	𐖍	𐖎	𐖏	𐖐	𐖑	𐖒	𐖓	𐖔	𐖕	𐖖	𐖗	𐖘	𐖙	𐖚	𐖛	𐖜	𐖝	𐖞	𐖟	𐖠	𐖡	𐖢	𐖣	𐖤	𐖥	𐖦	𐖧	𐖨	𐖩	𐖪	𐖫	𐖬	𐖭	𐖮	𐖯	𐖰	𐖱	𐖲	𐖳	𐖴	𐖵	𐖶	𐖷	𐖸	𐖹	𐖺	𐖻	𐖼	𐖽	𐖾	𐖿	𐗀	𐗁	𐗂	𐗃	𐗄	𐗅	𐗆	𐗇	𐗈	𐗉	𐗊	𐗋	𐗌	𐗍	𐗎	𐗏	𐗐	𐗑	𐗒	𐗓	𐗔	𐗕	𐗖	𐗗	𐗘	𐗙	𐗚	𐗛	𐗜	𐗝	𐗞	𐗟	𐗠	𐗡	𐗢	𐗣	𐗤	𐗥	𐗦	𐗧	𐗨	𐗩	𐗪	𐗫	𐗬	𐗭	𐗮	𐗯	𐗰	𐗱	𐗲	𐗳	𐗴	𐗵	𐗶	𐗷	𐗸	𐗹	𐗺	𐗻	𐗼	𐗽	𐗾	𐗿	𐘀	𐘁	𐘂	𐘃	𐘄	𐘅	𐘆	𐘇	𐘈	𐘉	𐘊	𐘋	𐘌	𐘍	𐘎	𐘏	𐘐	𐘑	𐘒	𐘓	𐘔	𐘕	𐘖	𐘗	𐘘	𐘙	𐘚	𐘛	𐘜	𐘝	𐘞	𐘟	𐘠	𐘡	𐘢	𐘣	𐘤	𐘥	𐘦	𐘧	𐘨	𐘩	𐘪	𐘫	𐘬	𐘭	𐘮	𐘯	𐘰	𐘱	𐘲	𐘳	𐘴	𐘵	𐘶	𐘷	𐘸	𐘹	𐘺	𐘻	𐘼	𐘽	𐘾	𐘿	𐙀	𐙁	𐙂	𐙃	𐙄	𐙅	𐙆	𐙇	𐙈	𐙉	𐙊	𐙋	𐙌	𐙍	𐙎	𐙏	𐙐	𐙑	𐙒	𐙓	𐙔	𐙕	𐙖	𐙗	𐙘	𐙙	𐙚	𐙛	𐙜	𐙝	𐙞	𐙟	𐙠	𐙡	𐙢	𐙣	𐙤	𐙥	𐙦	𐙧	𐙨	𐙩	𐙪	𐙫	𐙬	𐙭	𐙮	𐙯	𐙰	𐙱	𐙲	𐙳	𐙴	𐙵	𐙶	𐙷	𐙸	𐙹	𐙺	𐙻	𐙼	𐙽	𐙾	𐙿	𐚀	𐚁	𐚂	𐚃	𐚄	𐚅	𐚆	𐚇	𐚈	𐚉	𐚊	𐚋	𐚌	𐚍	𐚎	𐚏	𐚐	𐚑	𐚒	𐚓	𐚔	𐚕	𐚖	𐚗	𐚘	𐚙	𐚚	𐚛	𐚜	𐚝	𐚞	𐚟	𐚠	𐚡	𐚢	𐚣	𐚤	𐚥	𐚦	𐚧	𐚨	𐚩	𐚪	𐚫	𐚬	𐚭	𐚮	𐚯	𐚰	𐚱	𐚲	𐚳	𐚴	𐚵	𐚶	𐚷	𐚸	𐚹	𐚺	𐚻	𐚼	𐚽	𐚾	𐚿	𐛀	𐛁	𐛂	𐛃	𐛄	𐛅	𐛆	𐛇	𐛈	𐛉	𐛊	𐛋	𐛌	𐛍	𐛎	𐛏	𐛐	𐛑	𐛒	𐛓	𐛔	𐛕	𐛖	𐛗	𐛘	𐛙	𐛚	𐛛	𐛜	𐛝	𐛞	𐛟	𐛠	𐛡	𐛢	𐛣	𐛤	𐛥	𐛦	𐛧	𐛨	𐛩	𐛪	𐛫	𐛬	𐛭	𐛮	𐛯	𐛰	𐛱	𐛲	𐛳	𐛴	𐛵	𐛶	𐛷	𐛸	𐛹	𐛺	𐛻	𐛼	𐛽	𐛾	𐛿	𐜀	𐜁	𐜂	𐜃	𐜄	𐜅	𐜆	𐜇	𐜈	𐜉	𐜊	𐜋	𐜌	𐜍	𐜎	𐜏	𐜐	𐜑	𐜒	𐜓	𐜔	𐜕	𐜖	𐜗	𐜘	𐜙	𐜚	𐜛	𐜜	𐜝	𐜞	𐜟	𐜠	𐜡	𐜢	𐜣	𐜤	𐜥	𐜦	𐜧	𐜨	𐜩	𐜪	𐜫	𐜬	𐜭	𐜮	𐜯	𐜰	𐜱	𐜲	𐜳	𐜴	𐜵	𐜶	𐜷	𐜸	𐜹	𐜺	𐜻	𐜼	𐜽	𐜾	𐜿	𐝀	𐝁	𐝂	𐝃	𐝄	𐝅	𐝆	𐝇	𐝈	𐝉	𐝊	𐝋	𐝌	𐝍	𐝎	𐝏	𐝐	𐝑	𐝒	𐝓	𐝔	𐝕	𐝖	𐝗	𐝘	𐝙	𐝚	𐝛	𐝜	𐝝	𐝞	𐝟	𐝠	𐝡	𐝢	𐝣	𐝤	𐝥	𐝦	𐝧	𐝨	𐝩	𐝪	𐝫	𐝬	𐝭	𐝮	𐝯	𐝰	𐝱	𐝲	𐝳	𐝴	𐝵	𐝶	𐝷	𐝸	𐝹	𐝺	𐝻	𐝼	𐝽	𐝾	𐝿	𐞀	𐞁	𐞂	𐞃	𐞄	𐞅	𐞆	𐞇	𐞈	𐞉	𐞊	𐞋	𐞌	𐞍	𐞎	𐞏	𐞐	𐞑	𐞒	𐞓	𐞔	𐞕	𐞖	𐞗	𐞘	𐞙	𐞚	𐞛	𐞜	𐞝	𐞞	𐞟	𐞠	𐞡	𐞢	𐞣	𐞤	𐞥	𐞦	𐞧	𐞨	𐞩	𐞪	𐞫	𐞬	𐞭	𐞮	𐞯	𐞰	𐞱	𐞲	𐞳	𐞴	𐞵	𐞶	𐞷	𐞸	𐞹	𐞺	𐞻	𐞼	𐞽	𐞾	𐞿	𐟀	𐟁	𐟂	𐟃	𐟄	𐟅	𐟆	𐟇	𐟈	𐟉	𐟊	𐟋	𐟌	𐟍	𐟎	𐟏	𐟐	𐟑	𐟒	𐟓	𐟔	𐟕	𐟖	𐟗	𐟘	𐟙	𐟚	𐟛	𐟜	𐟝	𐟞	𐟟	𐟠	𐟡	𐟢	𐟣	𐟤	𐟥	𐟦	𐟧	𐟨	𐟩	𐟪	𐟫	𐟬	𐟭	𐟮	𐟯	𐟰	𐟱	𐟲	𐟳	𐟴	𐟵	𐟶	𐟷	𐟸	𐟹	𐟺	𐟻	𐟼	𐟽	𐟾	𐟿	𐠀	𐠁	𐠂	
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	--

Marea de lângă coastele Feniciei e plină de pește, și Fenicienii au fost mai întâi pescari, apoi au început să meargă și în alte țări pe mare și au ajuns cel mai comercial popor din rechinie. În Fenicia florea oraș se guvernă singur, ca un stat. Cel mai vechiu oraș a fost *Sidonul* și apoi *Tirul*.

Sidonul. Între anii 1400 și 1100, locuitorii din Sidon erau mari comercianți pe mare și pe uscat. Se supuseseră de bună voie Egiptenilor și duceau în toate părțile mărfurile lor.

Pe uscat mergeau până în India și în Arabia, iar pe mare făceau comerț pe cunetale răsăritene ale Mării Mediterane și Mării Negre. Se așezaseră în Grecia, pe la gurile Dunării, prin sudul Italiei. În spre apus înălțaseră coloni în Sicilia, în Italia, în Spania, în nordul Africii, până la strâmtoarea Gibraltar. Acolo ridicaseră două coloane mari în cinstea zeului lor, numit de Romani *Hercules*, și de aceea strâmtoarea Gibraltar, în vechime se numea «Coloana lui Hercules».

Sidonul a fost atacat pe neașteptate de *Filișteni*, un popor din vecinătate, a fost cuprinsă și distrusă, iar bogăția și puterea Fenicienilor a trecut la orașul *Tir*.

căci se amestecă în afacerile statului. Atunci soarele regelui, numită *Elisa*, se amestecă cu mulți nebuni și împre-

ună cu flota luze în Africa, unde este acum Tunisul. În Africa, se ducea la regele d'acole și cumpăra dela el numai atât pământ, cât va putea acoperi cu o piele de bou, ca să îngroape pe bărbatul ei. După ce se face învoiala, Elisa taie pielea și face o eura lungă și subțire, măsoară în lung și în lat pământul și pe locul acela face o cetate care numită *Cartagina*. Tirul a pierdut mult prin întemeierea Cartaginei, apoi au venit asupra lui regii asirieni și după ei alții. Surgon l-a ținut înconjurat 10 ani, Nabucodonosor 13 ani. În cele din urmă a fost cucerit de Persi.

Cartagina. Fiind departe de cuceritorii asirieni și babilonieni, Cartagina ajunsese regina mărilor și a comerțului. Suprase toată Africa nordică, insulele din apusul Mediteranei, Sardinia și mare parte din Sicilia. Cartaginezii aveau bună armată de uscat, iar pe mare nimeni nu se măsoară cu ei. Cu toate acestea vom vedea că Romanii i-au supus, pentru că erau disciplinați și mai buni patrioți.

Religia. Zeul cel mai mare al Fenicienilor era *Baal*, căruia i se aduceau și sacrificii de oameni. Când țara era în mare necaz, se aduceau copii din familiile cele mai nobile și se ardeau în cinstea lui. Fenicienii serbau toamna o sărbătoare în onoarea lui *Adonis*. Acesta era un zeu tânăr și trimes, zeul rodiei și al învierii naturii. Adonis petrecea puțin timp pe pământ și era ucis de un inamic, dar învia peste puțin. Fenicienii și vecinii lor, serbau moartea lui Adonis cu jale și cu post, femeile rătăceau pe câmp în haluc de dolii; apoi veniau zilele învierii, când bucuria și plăcerile erau lărg măsură.

Cultura. Fenicienii făceau comerț cu corăbiile mergând numai pe lângă coastă, căci se temeau să nu se rătăcească. Iacea nu navigau ei scoteau corăbiile la țară, până la începutul primăverii. Pe mare se călăuziau după soare și după steaua polară, pe care ei au găsit-o întâia. Ca să facă comerț, se așezau în țările unde ajungeau, adică stabiliu colonii, cum a fost Cartagina. Fenicienii știau să facă pescări, scumpe vase de sticlă, podoabe pretioase. Ei scoteau

a culoare roșie dintr'un fel de scoică, pe care o posesiau pe lângă coastele Greciei. Ei au dus popoarelor dinprejurul Mării Mediterane produsele Egiptului și Caldeei. Au dus cu dărușii pretutindeni porumbelul, măslinele, smochinul, vița de vie, măgarul. Un mare bine făcut omenirii de ei este, că din multele litere ale Egiptenilor au scos 22 de semne și le-au întrebuințat la scriere (1). De la ei au luat acele litere Grecii, dela Grecii Romanii și dela Romani toată lumea. Chiar numele ce dăm noi literelor, *alfabet*, este nume fenician. Fenicienii erau urși de popoarele vechi, căci erau prea lacomi de câștig și făceau dese hoji pe mare (piraterii): veniau într'un loc, furau oameni și averi, plecau apoi repede cu corăbiile.

Evreii.

Spre sud de Fenicia, tot pe coastele Mării Mediterane, se întinde țara vechilor Evrei, numită Palestina. Numele acesta i s'a dat dela Filistenii, un popor care locuia spre sud de Evrei, și care se întindea până la hotarele Egiptului. Palestina nu e mai mare decât Olanda noastră, are un pământ muntos, ape puțin și un țărnu nepotrivit pentru navigațiune.

Munții cei mai înalți se ridică până la 1000 m., iar valea râului Iordan, care străbate țara dela nord la sud, dela un loc se află sub nivelul Mării Mediterane. *Marea Moartă*, în care se varsă Iordanul, este însă și mai jos de cât Iordanul, și anume cu 400 m. sub nivelul mării. Se numește așa din pricina că este atât de sărată încât nu pot trăi pești în ea și din cauza sării este atât de groasă, încât dacă un om intră în ea, nu se duce la fund ci stă pe densupra.

Dintre orașele Palestinei a fost însemnat din timpuri foarte vechi *Ierusalimul*, astăzi și mai însemnat, căci acolo este mormântul Domnului nostru Isus Cristos.

(1) Ei scrieau dela stânga spre dreapta.

Evreii erau, un popor de păstori, cari în timpul năvălirii în Egipt a popoarelor asiatice au intrat și ei în acea țară. După ce au fost gonite acele popoare, Evreii au rămas în Egipt, unde regii au început să-i pună la lucrări grele, mai ales la zidirea de cetăți. Din acea robie i-a scăpat *Moise*, care i-a scos din Egipt, le-a dat legi și i-a dus până aproape de Palestina.

Sub urmășii lui Moise Evreii au ocupat Palestina și au împărțit-o între ei. Ființele nu erau deprinși să fie uniți, au suferit multe umiliri și înfrângeri din partea vecinilor mai puternici și mai deprinși cu războiul. Când însă pericolul se măria, se arăta câte un bărbat înimos, care se puneă în capul lor, bătea pe inimici și scăpa poporul. Un asemenea bărbat se chemă *judecător* și au avut Evreii mulți judecători însemnați.

Cele mai mari lupte ale Evreilor au fost cu Filistenii, cari într'un rând le ocupaseră mai toată țara și le luaseră chiar tablele legii. În cele din urmă văzând că Filistenii sunt mai tari decât ei, căci sunt mai uniți și ascultă de un rege, se hotărâră și Evreii să se supună unui rege și rugară pe judecătorul de atunci să le aleagă un rege. Așa s'a întâmplat și la noi: când am văzut că ni se rup bucăți din pământul țării, când am văzut că alții erau tari, căci erau uniți, iar noi eram slabi căci nu eram uniți, atunci ne-am unit și ne-am legat să fim oredinacioși regelui.

Primul rege al Evreilor se chemă *Saul*, un om voiant și viteaz. Ară seamă cu El a învins pe Filistenii și a scăpat țara de ei. Regii următori *David* și *Solomon*, au fost și mai însemnați. David a purtat războaie multe și a făcut din Ierusalim capitala sa. Solomon n'a purtat războaie, dar a fost rege bogat și mare, a construit un templu frumos, împodobit cu aur mult.

Evreii vorbesc minunați despre înțelepciunea lui Solomon, despre averile lui, despre fetele din timpul lui: singurul au crezut mai puțin cu pietrele din drum în timpul lui Solomon... Iuda și Israel erau cu nisipul mării atât erau de numeroși. Măncau, beau și se veselau, fiecare era sigur sub vița și sub smochinul său.

După moartea lui Solomon, partea cea mai mare a poporului, apăsată de birnise revoltă și înființă un alt stat deosebit numit Israel, pe când regatul din Ierusalim se numea regatul lui Iuda. Cele două regate evreiești se luptară între ele necontenit, apoi căutară ajutor străin la Asirieni. Fierosul Sargon veni și desființă regatul lui Israel la 722, iar pe popor îl duse în Media, încât de atunci a perit poporul israelit. Regatul iudeu, fiind până la Nabucodonosor, care cuprinsese Ierusalimul și duse în Babilon partea cea mai însemnată a poporului. Când Persii cuceriră Babilonul, se dădu voia Iudeilor să se întoarcă în țara lor, unde își rezidă templul și mai duseră o viață neînsemnată până ce fură supuși de Romani. Revoltându-se contra Romanilor, fură învinși și risipiți în toată lumea, încât azi în Palestina nu sunt decât 40.000 (cât în București). Din pricina atâtor robii și a risipirii lor prin lume, Evreii de azi nu se mai aseamănă cu Evreii vechi, decât foarte puțin, căci s'au amestecat cu popoare străine, și-au schimbat limba, credințele, felul de viață; nici ocupațiunile de azi ale Evreilor nu mai sunt ocupațiunile strămoșilor lor.

Monoteismul ebraic. Toate popoarele vechi au crezut în mai mulți zei politeism, numai poporul evreesc a crezut într'un singur Dumnezeu (monoteism) *Iehova*. În Egipt și în Caldea s'au găsit preoți, cari cugetau că e un singur Dumnezeu, la Evrei însă această credință eră mult mai răspândită. De aceea și sunt Evreii însemnați în istorie. Cu artile ei nu s'au ocupat, încât când au construit templul au adus lucrători din Fenicia; templul însuși eră ridicat pe lângă templele egiptene. Regatul evreesc, de asemenea, a fost mic și neînsemnat pe lângă împărățiile cele mari istorice. Însă poporul acesta n-avea avut norocul, fără seamăn, să răspândească credința lui la jumătate din omenire. Peste 500 milioane de creștini, peste 200 mil. de mohamedani au baza religiei lor în cărțile religioase ale Evreilor. Aceste cărți se numesc *Sfânta Scriptură* sau *Biblia* (partea).

La început credeau că *Iehova* e zeul lor național, că poartă

grija numai de ei, precum există și alți zei, cari îngrijesc de alte popoare. Mai târziu începură să creadă că *Iehova* e singurul Dumnezeu, deosebit de lume și mai presus de ea. El a făcut lumea cu cuvântul, ca zis și s'a făcut. *Iehova* este blând, drept, poartă grijă mai cu seamă de cei slabi și apăsați. Aceste idei se răspândiau profetii și le-a adus la întreaga lor dezvoltare Isus Cristos.

Medo-Persii.

Iranul. Rаса indo-germanică. Mezi. Cyaxare. Persii. Cyrus. Darius I. Înălțarea imperiului. Dualismul.

Iranul. De la Tigris până la Indus, se întinde un podiș înalt de 1.500 m. numit podișul sau *Platoul Iranului*, de 20 de ori mai mare decât țara noastră. Acolo trăia un neam de oameni deosebiți de Chamiti și de Semiți, ramură din marea rаса *indo-germanică*, ale cărei locuințe erau prin terțe noastre, prin Polonia și Rusia apuseană (1).

De neam indo-germanic sunt mai toate popoarele de azi ale Europei, cum și locuitorii Iranului și ai Indiei. Pe la 3.000 î. C. Indo-germanii știau să crească boul, calul, porcul, cunoșteau metalele prețioase, se hrăneau cu făină și știau să ridice case. Apoi s'au despărțit și au ajuns unii în India, alții numiți *Celti* au ajuns în Franța, — *Italii* s'au oprit în Italia, — *Germanii* în mijlocul Europei. — *Slații* în căsăritul Europei, — în terțe noastre au rămas *Tracii*, iar în Iran au pătruns *Mezii* și *Persii*.

Mezii. Locuiau în Media, o țară vecină cu Asiria și au fost supuși Asirienilor până când s'a ridicat în capul lor un rege mare numit Cyaxare. El se alia cu regele Babilonului, mersese asupra Ninivei, și în 606 î. C. distruse această cetate puternică. Cyaxare împărți apoi cu Babilonenii Asia, luând

(1) Li s'a dat numele după poporul cel mai depărtat spre răsărit (Indienii) și cel mai depărtat spre apus (Germanii). Se mai numesc și *Indo-Celti* și *Indo-Europeani*, iar mulți învâțați li numesc *Ari*.

el răsaritul până la Tigris, iar Babilonenii apusul. Urmasul sau fu însă bătut de Perși.

Perși. Țara Perșilor era așezată pe lângă Golful Persic, o țară muntoasă și săracă, având un oraș mai însemnat, numit *Persepolis*.

Cirus. Pe la anul 550 ajunsese rege în Persia unul dintre cei mai mari oameni ai Asiei.

Se povestește despre el, că era nepot regelui Medilor, căci regele având o fată o căsătorise cu un Persan. Odată regele visă că din pieptul fetei ieșea o viță, care acoperia toată Asia. Și regele sperîndu-se că înțelesul visului și i se răspunde, că nepotul său ar să ia domnia Asiei. Regele luă copilul la naștere și-l dăde unui general ca să-l onoare, dar generalul nu-l omori, ci-l lăsa cu vicleaș și copilul, luat de un păstor, creștea printre oamenii de jos. Intr-o zi jucându-se cu alți copii și fiind ales căpetenia jocului, bătă pe un fiu de nobil, fiindcă n'asculta; iar nobilul reclama la rege, care chemă pe copil înaintea sa. Cyrus se apără cu îndrăzneală încât regele vru să aile cine o și aflând că o nepotul său, îl făc căpetenia Perșilor, dar Cyrus veni asupra moșului său și-i cuprinse statul.

După ce cucerește Media, el merge contra unui alt rege numit *Cresus* al *Lidiei*, bogat [1] mai mult de cât ne putem închipui, îi cuprinse țara, iar pe Cresus îl făc consilierul său.

Se povestește că Cyrus pusese pe regele Lidiei pe un rug, ca să-l ardă, când auzi prin flăcări vorbele: Solon, Solon, bine ziceai tu, Cyrus da ordin să-l aducă pe Cresus înaintea sa, ca să-l explice acele cuvinte. Cresus îi spuse, că odată a venit la el un filozof grec, Solon, și el i-a arătat toate averile, doar de-o zice Solon «fericit ești rege!». Filozoful însă, nu gîndu-și avea, Cresus mirat, îl întrebă atunci să-i spună, dacă prin multe peripei ce a văzut și printre mulți oameni ce a cunoscut, a găsit el vreun om fericit. Filozoful se gîndi puțin și-l răspunde că o cunoscut un om fericit, un bătrîn care a murit apărându-și țara. I-a a doua și a treia întrebare: numi pe altul, și la sfîrșit filozoful zise: „nici un om nu e fericit cît o vin, căci omul o joacă întâmplătoare. Cyrus înțelese că și sfîrșitul său ar putea fi trist și lăsa viața lui Cresus.

[1] Capitala Lidiei era *Sardes* și regeii Lidiei au bătut monedă în această ocazie.

Marele rege supuse după aceea și Babilonul, atrăgînd pe o parte din locuitori, curii deschiseră porțile. A murit în luptă cu un popor scît.

Fiul lui Cyrus a fost om nute și crud. El merse contra Egiptului și-l supuse purtându-se arid cu locuitorii. În lipsa lui se proclamase rege un preot. Această veste îl umple de furie, de aceea pleacă în Persia. Pe drum se răni, când voia să încalce și muri în scurt timp.

Darius. În locul aceluia preot se urcă pe tronul persan o rudă a lui Cyrus, regele Darius. În primii 5 ani Darius purta lupte necontenite cu statele revoltate, mai ales cu Babilonia, iar după ce le supuse, plecă în contra Scîților, un popor de păstori, cari locuiau pe câmpiile Rusiei de azi în Asia și în Europa. În această expedițiune a venit prin țara noastră, trecînd Dunărea cam pe la Galați. Scîții însă se retrăgeau mereu, îl amenințau și căutau să se unească în contra lui cu Grecii, încât Darius se retrase în Asia, supunînd numai țările dela sudul Dunării, afară de Grecia.

Întinderea imperiului. În zilele lui Darius regatul Perșilor se întindea dela Dunăre până la Indus și dela pustile Turchestanului până la Tripole, în cîtearele continentele vechi. Darius a voia să cucerească și Grecia din Europa și a început luptele cu Grecii, însă n'a izbutit, căci Grecii erau mai bine înarmați.

Cultura și religiunea. Perșii au fost un popor cu calități alese: știeau să cucerească și mai ales știeau să administreze, să încurajeze pe supuși la muncă. Religiunea lor zicea că sunt fericiți oamenii cari muncesc. Ei credeau că lumea e împărțită între două spirite, unul bun și altul rău, Ormuz și Ariman. Tot ce este bun (lumina, căldura, sănătatea, grăul, focul, animalele folositoare, vine dela spiritul bun, și tot ce e rău (întunericul, arșița, frigul, plantele vătămate, animalele periculoase), vine dela spiritul rău. La sfîrșitul lumii va birui spiritul cel bun, iar spiritele rele vor

Monetă persană.

deveni și ele bune. Omul, dacă vrea să fie bun, să ajute spiritului bun, contra celui rău: să-și fie curat corpul și sufletul, să fie muncitor, să omoreze animalele rele, să distrugă plantele rele, să cultive grâul, să lucreze o casă, caei unde arde focul și unde crește grâul dracul nu se apropie.

de pe la

ISTORIA GRECILOR

Geografia Greciei antice.

Grecia este una din cele mai mici țări de pe lume (80.000 km. p.) însă însemnătatea ei în istorie întrece pe a tuturor țărilor. Ea este înconjurată de mare, care pătrunde în uscat de toate părțile, formând o mulțime de golfuluri, de aceea Grecia are coaste mai multe decât Spania. Vecinătatea mării a făcut pe Grecii marinari, pe când munții împiedicând comunicațiile dintre cetăți au fost cauza neunirii lor într-un singur stat. Cel mai înalt munte din Grecia e *Olimpul* (3.000 m.).

Cetăți. Statele erau organizate pe cetăți, adică fiecare cetate era un stat, își avea legile și autoritățile sale. Grecia se împarte în trei părți: Grecia nordică, Grecia mijlocie și Peloponesul. Cetățile cele mai însemnate în partea de mijloc erau *Teba* și *Atena*, iar în Pelopones era *Sparta*, vestită prin vitejia oamenilor ei.

Grecii, popor de origine indo-germanică, au venit dinspre nord, o parte din ei au pătruns până în insule și pe coastele Asiei Mici.

Insulele. În marea de pe lângă coastele Greciei se află o mulțime de insule, așa de apropiate, încât când te afli într-una vezi pe cealaltă și din aceea vezi pe alta și așa până în Asia, ca o punte. Cele mai însemnate insule, ocupate de Grecii, erau *Creta*, *Cicladele*, numite astfel pentru că sunt

asezate în formă de cerc, și *Eubea*, despărțită de continent printr'un canal foarte îngust.

Harla Greciei.

Colonii principale. Grecii au trimis colonii și mai multe decât Fenicienii. S-au așezat mai întâi pe coastele Asiei Mici.

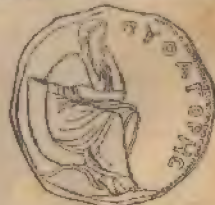
și au întemeiat multime de orașe. Numai în fața Greciei erau peste 20, iar mai însemnate: *Milet*, *Smirna*, *Efesul*.

Grecii din Asia mai întâi, apoi și cei din Europa, s-au îmbogățit repede și ne mai având loc în orașele lor, au început să plece spre răsărit pe urmele Fenicienilor. Astfel au înființat multe colonii, din care numim *Bizanțul* (Constantinopolul) și *Constanța* noastră. Au înaintat pe la gurile Dunării, prin Crimea și de jur împrejurul mării Negre. Apoi s-au îndreptat spre apus și s-au așezat în Sicilia, unde s-au luptat cu Cartaginezii, s-au așezat în Italia și au înființat *Tarentul*, *Neapole* și o mulțime de alte orașe. Încă partea de sud a Italiei se cheamă *Grecia Mare*.

Grecii plecau în colonii uneori din pricina sărăciei, alteori din pricina războaielor dintre locuitorii aceluiași ținut, iar în alte cazuri plecau spre a face comerț. Iată cum se întemeia o colonie: cei cari plecau își alegeau o căpetenie, care luă în sfânt din cetate și acolo unde se înălțau să se așeze, făceau un altar și aprindeau pe el focul adus, care nu trebuia să se mai stingă. Colonia era deci legată cu mama ei orașul de unde plecase prin religie, de aceea și ținea aceleași sărbători și trebuia să trimită bărbuți, ca să facă jertfa pe altarul din patrie.

Coloniiile grecești au ajuns la o mare dezvoltare. Cel dintâi oraș grecesc, care a avut legi scrise, a fost o colonie din Italia sudică, iar legiuitorul lui se numea *Zaleucus*. El mai înainte fusese păstor. Ca să nu se tot schimbe legile, *Zaleucus* hotărâse că oricine va veni cu o lege nouă, să se înfățișeze înaintea poporului cu un pământ de gât, cu, dacă nu se va primi legea, să fie sugrumat. *Zaleucus* pedepsea cu moarte pe oricine ar fi venit în piață cu arme la el. Odată, pe când venia înarmat dola câmp, auzind țipete și cînzând că înimău au atacat cetatea, alergă în piață. Căut în strigă: «*Zaleucus*, îți cald singur legea?» «Nu, o întărise» răspunde *Zaleucus* și se străpunge cu sabia sa.

Tot în orașele din Italia trăia pe la 570 î. n. e. filosoful *Pitagora*. El a zis,

ce dinădă, că pământul se învârtotește împrejurul lui și că de aceea se produce ziua și noaptea. El zicea că la moartea omului, sufletul trece în alt corp, de om sau de animal, după cum a fost moral de bun în viața sa. Aceasta, că sufletul trece după moarte în alt corp, se numește *metempsihoză*.

Religiunea Grecilor.

Zeii cerului. Zeii mării. Zeii pământului și ai infernului. Oracole (Delphi). Templele. Jocurile. Prima Olimpiada (776).

Zei. Grecii credeau în spirite ca și celelalte popoare. Tatăl tuturor spiritelor a fost *Okeanos* din care au ieșit *Titani*, spiritele întunericului. Titanul *Kronos* a avut trei fii, pe *Zeus*, *Poseidon* și pe *Hades*. Zeus spiritul luminii, a învins pe întunecații Titani și i-a închis în infern, apoi a împărțit lumea cu frații săi, luând el cerul. *Poseidon* marea, *Hades* infernul. Zeii Grecilor erau zei ai cerului, ai mării și ai infernului.

Zei cerului. Alături de Zeus, regele zeilor, mai era *Hera* soția lui Zeus, zeita familiei; apoi *Athena*, fiica lui Zeus, ieșită înarmată din capul lui. Ea era zeita fulgerului, a războiului și a înțelepciunii. Caftul cel mai curat în religiunea grecească era al lui *Apolon*, zeul soarelui și al poeziei. Zeul soarelui și al cântărilor se numea *Hefestos*, urât și schiop, din pricină că Zeus certându-se odată cu *Hera*, *Hefestos* a pus parte mamei sale, iar Zeus supărat, l-a luat și l-a aruncat jos pe pământ. Urmasul *Hefestos* era hărbatul frumoasei *Aphrodite*, o zeiță împrumutată de la Fenicieni, pe care Grecii au înfrumusețat-o și au făcut-o zeita frumuseții. Fiindcă venise de peste mare, Grecii ziceau că s-a născut din spuma mării și când s'a arătat pe țărm, creșteau flori pe urma ei.

Zei mării. Regele mării se numea *Poseidon*. El tine în mână o furcă cu trei dinți și când lovește pământul cu ea se produc cutremurele. În mare erau mulți zei mai ales zeite, fiicele lui *Poseidon*, cari ieșeau pe țărmul mării spre

a cânta și a face hore. Fiecare râu, fiecare izvor, apele din munți și apele din păduri, aveau spiritele lor, mai toate zeite.

Zei pământului și ai infernului. Zeita pământului rector era *Demetra*, care a învățat pe oameni agricultura. *Dionysos* era zeul învierii naturii, primăvara, zeul vinului și al beției. Regele infernului era *Hades*.

În privința vieții viitoare, Grecii credeau că sufletul omului după moarte e judecat și pedepsit sau răsplătit.

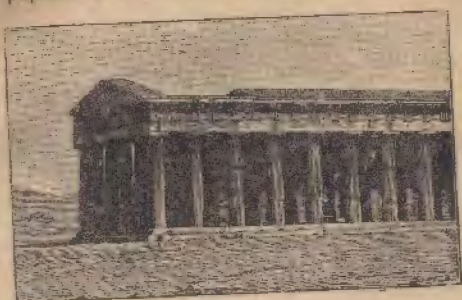
Grecii își închipuiau că viața zeilor este întocmai ca cea omenească. Zeii își făceau vizite, se poartau la mese, la nunți, ascultau cântece, discutau, se certau, se urau, mâncau însă *ambrosie* (nemurire) și beau *nectar* (1). Zeus îi cărmușă întocmai ca un rege, lucrurile mai mici le hotărâ singur, pentru caștuni mai serioase îi invită pe toți la stat, pe muntele *Olimp*. *Vieța pământească a servit de model celei cerești.*

Oracole. Grecii erau încredințați că tot ce face omul în viața este hotărât de zei și nimeni nu poate scăpa de-a destin. Cu toată credința aceasta, erau foarte doritori să afle ce are să li se întâmple în viitor și întrebau pe preoți de la anumite temple, să le spuie viitorul. Dintre toate cele mai vestite prin arătarea viitorului ajunsese templul zeului *Apolon* de la *Delphi*.

În fundul templului era o creștătură în stâncă, pe unde ieșea o suflare rece, care turbura mintea oricărui o respiră. Preoții așezau deasupra acelei deschizături, pe un scaun de aur cu trei picioare, pe o femeie numită *Pitja*, care nu mâncase de mai mult timp. Femeia începea să tremure și să vorbească fără șir, iar preoții enleghau și explicau vorbele ei. Acei preoți erau învățați, ei dădeau consilii înțelepte, alții erau doar răspunzători grele de înțeles sau cu două înțelesuri, d. e. *vei merge în viața viitoare, nu vei muri* (= *Vei merge, te vei întoarce* nu. *Vei muri*). La oracole alergau Grecii din toată lumea, în căutarea oracolelor erau ca o legătură pentru Grecii din toată lumea.

(1) Băutură închipuită, mai dulce decât mierea.

Temple. În construirea templelor, Grecii au întrecut pe toate popoarele, căci templele lor, deși nu erau atât de mari

ca ale Egiptenilor, au rămas cele mai frumoase până azi. Erau făcute de marmură albă și colorate pe dinafară, ca strălucirea prea mare a marmorei să nu supere ochii. Podoba cea mai frumoasă a unui templu erau *columnnele*. Ele susțineau acoperișul și se așezau uneori numai în față, alteori în față și la spate, alteori susțineau acoperișul de jur-împrejurul templului, pe un rând sau pe două rânduri.

Jocurile. Grecii credeau că zeii se înveselesc, când văd înaintea lor corpuri frumoase și sănătoase, prin urmare ziceau că este mare fericire să fie cineva frumos și sănătos. Ei se siliau să dea corpului aceste calități, de aceea, precum nu exista în Grecia cetate

toare, eu năsiu mărunț pe jos, cu construcțiuni de băi și cu felurite unelte de exercițiu. În unele orașe, dar mai ales în *Olympia* din Peloponez, se dedeau din 4 în 4 ani jocuri de întrecere, la cari luau parte oameni din toate părțile, însă numai Grecii. Învingătorii primeau o simplă coroană de măslini, dar onoarea de a fi încoronat înaintea tuturor Grecilor, de către bărbați însemnați și cu mâșle închinat zeului, era cea mai mare fericire pentru un Grec. Învingătorul era primit cu triumf în cetatea sa, îmbrăcat în purpură, pe un car tras de 4 cai albi. Toată viața rămânea ca o persoană sacră și era hrănit în templul cetății.

Învingător era numai acela, care ieșea întâiul la cinci exerciții: sărit, alergat, aruncarea cu discul, aruncarea cu lancea, luptă dreaptă. Discul era o bucată de metal în forma unui bob de linte, greu cam de un kilogram și jumătate. Dela anul 776, jocurile din *Olympia* s'au ținut regulat la fiecare patru ani: 772, 768, 764... Mai târziu Grecii au luat obiceiul să numere ani dela 776, numind timpul de patru ani, care trecea între două jocuri, *Olympiada*.

Legendele erailor.

Fiecare familie și fiecare oraș grecesc pe lângă zeii tuturor cetăților, se mai închinau la niște ființe de neam dumnezeesc, numite *Eroi*, despre cari se povestește că au întemeiat cetățile și familiile regale.

Aceste spirite erau mai respectate chiar decât zeii comuni, căci într-o cetate era permis cuiva să ia în râs pe *Hermes*, sau pe alt *Eros*. — Istoria popoarelor vechi.

zen, dar bujbeura eroului totuși era pedepsită cu moartea de câte mai multe ori. În familie, cei mai mari zei erau părinții morți, al căror corp se îngropa uneori, dar de câte mai multe ori se ardea și cenușa se păstra în urne, pe vatra din mijlocul casei, unde făcui nu se stînges niciodată. De câte ori ieșii din casă, sau de câte ori intra, Grcuul îndreptă rugăciuni către părinții săi, cari se odihneau în urne. Fecul din vatră, cenușa din urnă înfățișau sufletul și corpul părinților, cari se înălțau când mănăncă cel viu, se bucură când aceștia sunt fericiți și-i apină, când se află în nefericire. La masă, înainte de a mânca și de a bea, tatăl arunca în foc bucatele și vîrsă picături de vin. Credeau că sufletul este mulțumit, căci vedeau că flacăra se ridică veselă.

Fiecare cetate avea eroul său, și fiecare erou avea legenda sa, care spunea că a scăpat țara de fiare, de hoști și de monștri închipuiți. Cei mai însemnați eroi au fost *Teseu* în Atena, *Edip* în Teba și *Heracles* în Pelopones.

Teseu a scăpat țara de un gigant, care prindea călătorii de pe drum, îi lega de vîrurile a doi brazi, pe cari îi îndoaia până la pămînt și apoi le da drumul în aer. Teseu a mai pedepsit pe un alt gigant, care invita la el pe trecători și îi așeză pe un pat: dacă erau mai lungi decît patul le tăia picioarele, iar dacă erau mai scurți, îi întindea până la lungia. El a scăpat Atena de *Minotaurul* din Creta, căruia Atenienii trebuiau să-i dea băieți și fete în fiecare an, spre a-i mîncea. Teseu merse să omoreze *Minotaurul*, care era închis într'un palat cu camere așă de multe și sucite, încît cine intra în el, nu știea să mai iasă (Labirint). Teseu însă plăcuse *Ariadnei*, fata regelui, și ea i dăde un ghem de ață, pe care Teseu îl desfășură în urmele sale și, după ce omori monstrul, se întoarse pe cotiturile firului și scăpă teafăr.

Unui rege din Teba oracolul îi prezise că i se va naște un copil, care îl va omori. În adevăr că regele avu un copil și de frică porunci să-l arunce în munte, unde îl găsi un păstor și-l dădu regelui din *Corint*. Făcîndu-se mare și auzind într-o zi că nu e fiul regelui, *Edip* plecă să întrebe oracolul despre părinții săi. Oracolul îi spuse că va omori pe tatăl său. Ca să nu comită această crimă, *Edip* plecă spre Teba. În drum se întâlni cu un bătrîn, care mergea într-un

car și al căruia vizion îl insultă, că nu se da repede la o parte. *Edip* omori pe bătrîn, care era tatăl său. Mergeînd mai departe, ajunse în Teba și dete da un monstru jumătate femeie, jumătate leu, cu aripi de pasăre și dinți, care punea moartea a ghetoare trecătorilor și fiindcă nimeni nu o ghicea, îi aruncă pe toți într-o prăpastie. În zadar făgăduiră Tebanii că vor da regatul Tebei și mîna reginei vîduve celui ce va deslegă ghicitoarea care este animalul care merge dimineața în 4 picioare, la amiază în 2 și seara în 3. *Edip* răspunse „omul”, stîncul se aruncă în prăpastie, iar poporul îl făcu rege și-i dădu în căsătorie pe regină. Iasă se ivi o ciumă grozavă și oracolul spuse că pricina ciumei este omorirea fostului rege. *Edip* blestemă pe omoritor, cerșetă să-l afle și afle, că el, fără să vrea, a omorit pe tatăl său și a luat în căsătorie pe mama sa. Aceasta s'a spînzurat, *Edip* și-a scos ochii, iar copiii lui au fost nenorociți: doi băieți s'au omorit unul pe altul în război, o fată a fost îngropată de vie.

Eroul cel mai însemnat, adorat de toți Grecii și pe care chiar zeii l-au primit în rîndul lor, a fost *Heracles*. El a ars hidra din *Lerna*, care avea 9 capete și dacă-i tăia unul, creșteau 2 în locul lui; a omorit păsările din locul *Stinfal* cari aveau fulgi de fier, pe cari îi aruncau cu pe niște săgeți; a pătruns în infern și a scos afară căinele *Cerber*, care păzește poarta infernului și are 3 capete, coada de șarpe și lătrat ca un sunet de aramă, încît cine-l aude îngheață de groază.

Trădîatul din epoca eroică.

Eroi savârșeau fapte mari, fiecare în parte, de câteva ori însă s'au unit mai mulți și au făcut împreună întreprinderi mari, din cari mai însemnate au fost două: *expedițiunea Argonauților* și *războiul Troiei*.

Expedițiunea Argonauților Un rege dintr-o cetate apropiată de Teba, alungă pe soția sa, cu care avea doi copii și luă altă femeie, care începî să persecute pe copii. Aceștia în-

calecară pe un herbec cu lână de aur, care avea putere să zboare prin aer și să înoate în apă și fugiră spre răsărit. Pe când shurau, fata, numită *Hele*, arse și căzu în mare. Hăialul morse departe spre răsărit, sacrifică herbecul, iar pielea o atâră în templul unui zeu, care puse un șarpe să o păzească. Cine ar fi vrut să ia această lână ar fi trebuit să se lupte cu șarpele, fiind sigur mai mult de moarte decât de izbândă. De aceea, mai târziu, un rege, care răpise coroana nepotului său, numit *Iason*, când îi ceru tânărui coroana, îi răspunse că i-o va da, dacă-i va aduce lână de aur a herbecului. Iason chemă pe toți eroii greci (vre-o 50), se îmbarcă pe o corabie numită *Argo* și pleacă spre răsărit. Ajunseră la niște stânci plutitoare, cari închideau Marea Neagră și cari se băteau cap în cap slăbimând orice. Zeița Atena le opri un moment, eroii văsliră repede, scăpară, și d'atunci stâncile au rămas nemîșcate. După multe greutăți și lupte, Iason cu ajutorul fetei regelui din răsărit numită *Medeea*, învinse șarpele, luă lână și se întoarse cu izbândă.

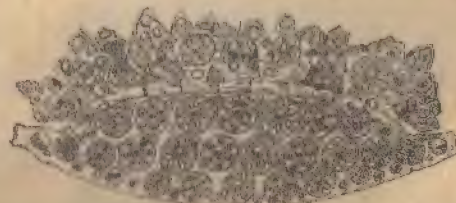
Paris

Răsboiul Troiei. Pe coastele Asiei mici eră o cetate, numită *Troia*, peste care domniă *Priam*, tată a 50 de băieți, printre cari eră viteazul *Hector* și frumosul *Paris*. Înainte de nașterea lui Paris se prooroise că el va pricinui mari nenorociri orașului său, și de aceea *Priam* l-a aruncat pe munte, unde copilul a crescut și s'a făcut păstor. Odată, pe când păstea turmele, se potolimese cu zeițele *Hera*, *Atena* și *Afrodita*, cari se certau pentru frumusețe, că vin și-l iau ca judecător, să hotărască el care dintre ele este cea mai frumoasă. Lui Paris i s'a părut mai frumoasă *Afrodita*, iar cele două, supărate, au hotărât polseza Troiei. Nu mult în urmă Paris a trecut prin *Sparta*, unde domniă *Menelaus*, care avea soție pe *Elena*, cea mai frumoasă femeie din lume. Paris și *Elena* au fugit împre-

ună la *Troia*, iar cele două zeițe au ridicat pe toți Grecii. *Menelaus* s'a unit cu fratele său *Agamemnon*, cel mai puternic rege din Grecia, cu o mulțime de eroi ca *Achile*, cel mai viteaz grec, și *Odiseu* cel mai isteț, și au mers asupra Troiei. Răsboiul a durat 10 ani. Au murit mulți eroi greci omorîți de *Hector* a murit *Hector* ucis de *Achile*, a murit acesta ucis de *Paris*, dar cetatea nu se supunea. În fine, Grecii sfătuiți de *Odiseu*, fac un cal mare de lemn, bagă în el 100 de eroi și lăsându-l lângă ziduri, se suie în corăbii și se prefac că se retrag. Troenii, crezând că Grecii au fugit, duseră calul în cetate. Dar peste noapte Grecii ieșiră din cal și unindu-se cu cei de afară arseră *Troia* și nimiciră populațiunea ei. Unii zei țineau însă cu *Troia* și de aceea nici învingătorii n'au avut slăbșit hui. *Agamemnon* a fost omorât de soția sa, iar *Odiseu* a răstăcit 10 ani pe toate mările părădindu-se că și vede patria și depărtându-se de ea, în loc să se apro-

Achile

Clădenă din timpurile eroice.

pie a ajuns în țara *Ciclopilor*, cari aveau numai un ochiu în mijlocul frunții, alia a scăpat de o vrăjitoare, care da oamenilor o hăntură și-i transformă în porci; tot ce stăteau

din copilărie, toate basmele și poveștile lor, grecii le puneau în legătură cu Odiseu.

Poporul grec cântă isprăvile eroilor tocmai așa cum se cântă la noi basmele. O parte din cântecele despre Treia și despre Odiseu s-au adunat în un loc și s-au făcut două cărți numite *Iliada* și *Odisea*. Aceste poeme sunt cea mai frumoasă producție a spiritului grecesc și chiar a genului omenesc. Odesti ziceau că au fost făcute de un poet orb numit *Homere*. Iară *Homere* este o persoană îndepărtată, autorul *Iliadei* și *Odiseei* a fost poporul grecesc. Din aceste două poeme vedem cum trăia poporul grecesc de prin secolul 12 până la secolul 8.

Sparta.

Lycurg, Regele spartan.

Cele dintâi triburi de Greci, cari s-au ținut în istorie, se numeau lo-nieni și Ahai. Ei se ocupau cu comerțul și cu industria, au ajuns pe coastele Asiei și au făcut războaie cu alte cetăți de pe acolo. Povestea acelor războaie se păstrează în poemetele homerice, pe cari ei le-au compus. Ahaii ucișă. Iară mai pe urmă a năvălit din nou un alt trib tot grec, numit Doriens, cari au forșat pe Ahai cu mare greutate, le-au luat țara și l-au silit să fugă în Asia sau să rămână supuși în țara lor. Doriensii au înființat apoi state în Peloponoz, din cari cel mai însemnat era *Sparta*.

Sparta cu țara dinprejurul ei nu era mai mare decât un județ al nostru (4.000 km. p.). Era adătată de un râu și apărată spre apus și spre răsărit de munți, era deci ca o vale între munți, unde nimeni nu putea pătrunde și de unde era greu să iasă cineva. Doriensii nu erau mulți, supușii lor erau de 10 ori mai numeroși; ea să fie mai puternică decât supușii lor, Spartanii se ocupau numai cu meseria armelor. Legile lor și obiceiurile militare, ziceau că le-au fost date de vestitul *Lycurg*.

Lycurg. Despre *Lycurg* nu se știe nimic sigur. Se zicea că a trăit prin secolul al IX-lea, că a fost fiu de rege și că după moartea fratelui său mai mare a fost epitrop regelui, nepotul său. După ce nepotul său s'a suit pe tron, s'a făcut un partid contra lui *Lycurg*, care plecă din țară

și călătorii prin Creta, prin Asia și chiar prin Egipt, unde învăță știința jocurilor. După 18 ani se întoarce în Sparta, și găsește pe cetățeni în neînțelegere. Fu rugat să dea legi nouă, spre a liniși pe locuitori. *Lycurg* mai întâi consultă oracolul dela Iolii, unde Pitia îl salută cu numele de zeu. Apoi, de zeu, dăte legile sale. El a venit să țină pe Spartani la o parte de supușii lor, Hilotii și Perieci.

Hilotii. Femeile marea mulțime, munciau pământul din țară în flu, n'aveau voie să se mute de pe o roșie pe alta. Erău obligați să poarte haine groase și ordinare, ca să poată fi cunoscuți de departe. Spartanii nu respectau viața Hilotilor. Uneori îmbătau pe câte unul și-l arătau copiilor, ca să-l desgusteze de băutura; alteori tinerii străbateau țara și uicideau cu pușcade, în ascuns, pe Hilotii, cari li se păreau mai periculoși.

Perieci. Se ocupau cu negoul și cu industria, câștigau averi, dar nu luau parte la guvernul cetății.

Desupra titlului erau Spartanii, cari locuiau în Sparta ca într'un lagăr. Naveau voie să cultive pământul, nici să se ocupe cu vreă meserie. Meseria lor trebuia să fie războiul și vânătoarea. Hilotii trebuia să le dea grăul, vinul și untdelemnul trebuincios. Spartanii nu erau mai mulți de 30.000.

Lycurg a lăsat regi în Sparta, ca și mai înainte, însă nu eră un singur rege, ci doi, din două familii regale deosebite. Deși nu se deosebeau de ceilalți Spartani, nici în obiceiuri nici în port, ei erau însă mai respectați: pe strădă toți se sculau înaintea lor, la masă aveau două porții. Funtore mai mare decât regei aveau 5 inspectori numiți *efuri*. Ei hotărâu despre pace și despre război, judecau, puteau eldar amendă și scotea pe regi.

Lycurg a lăsat și *senatul*, compus din 28 de bătrâni, cu regii 30. *Poporul* se aduna la fiecare lună nouă, dar nu discută, ci numai *aproba legile cetății înaintea lui*.

Ca să luă din Spartani buni militari, *Lycurg* regulamintase creșterea copiilor: părinții nu trebuia să crească

decât copiii sănătoși, pe cei slabi sau bolnavi trebuia să-i arunce pe munte. De la 7 ani copilul era luat și crescut în un loc cu ceilalți.

Împărțiți în cete, sub comanda unuia din ei, făceau exerciții, se băteau, se îmbrăcau cu aceeași haină vară și iarnă, umblau desculți și cu capul gol, mâncau împreună și puteau fura, dacă îi prindea, îi bătea că n'au știut să se ferească. La 20 de ani Spartanul intra în armată, până la 60 de ani. El n'avea voie să iasă din țară, ca să nu câștige obiceiuri rele. Nu trebuia să aibă bani, nici să locuiască cu femeia și cu copiii săi. El sta totdeauna sub armă, casa o conducea femeia și sclavii. Rareori și pentru puțin timp mergea acasă. De altfel orice bărbat trebuia să se căsătorească; pentru că cine nu avea copii, nu era îndreptățit la respect

din partea tinerilor. În oțtire mâncau împreună câte 15 și-și aducea fiecare brânză, făină și vin. Mâncarea obișnuită era un fel de ciorbă de porc, cu sânge și cu oțet «ciorbă neagră». Spartanul trebuia să vorbească scurt și cu înțeles («laconic»). Odată o garnizoană spartană era să fie prinsă, guvernul aflând, i-a trimis numai următoare înștiințare: «luați seama».

Sărbătorile lor erau războinice.

La una dănuiau 3 lăzari: bătrâni, bărbai, copii. Bătrânii cântau «am fost curajoși și vitezi»; bărbaii ziceau: «noi suntem acum, încercă

și voi», copii adăugau: «noi vom fi și mai mult ca voi».

Fetele spartane erau crescute cu gimnastica, întocmai ca băieții și erau ca și ei de curajoase. Un Spartan se plângea odată că sabia îi este prea scurtă: «fă un pas înainte, îi zise mama sa, și va fi destul de lungă». O altă femeie, dând fiului său scutul, îi zise: «să vii cu el, sau pe el».

Spartanii au fost cei mai vitezi greci, tot pedestri. Aveau coif în cap, platoșă pe piept, tuseci de bronz, în mână stângă scut, în dreapta lance. Atacau în cântecul flutelor, strânși, soldat lângă soldat, pe când orientalii atacau risipiți.

După ce a dat legile, Lycurg a pus pe regi, pe senat și pe popor să jure că nu le vor schimba, până nu va veni el din călătorie. După aceea a plecat și s'a lăsat să moară de foame, având grijă să poruncească, să i-se arunce cenușa în mare, ca să n-o găsească Spartanii și să se creadă deslegati de jurământ.

Hegemonia Spartei. Imediat Spartanii atacă cetățile vecine, supun pe unele, se aliază cu altele și le obligă pe toate, ca în războiu să meargă împreună sub comanda regelui spartan (hegemonie).

Atena.

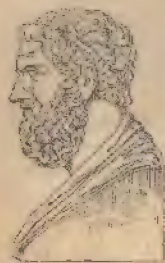
Solen. Democrația.

Atena era capitala altui trib însemnat de Greci, numit Ionieni. Țara era muntoasă și săracă, avea însă locuri bune pentru navigație și un aer sănătos. În timpurile vechi Atena fusese guvernată de regi, cari nu ne sunt cunoscuți decât prin povești, ca d. e. Tesau. Cel din urmă rege a murit apărându-și patria contra Dorienilor, și după moartea lui, Atenienii s'au mai voit să aibă regi, zicând că nimeni nu mai merită această demnitate. Adevărat e, că nobilii voiau să ia ei mai multă parte la conducerea statului și de aceea în locul regelui aleseră pe viață, dintre ei, un fel de preșident numit *archonte*, iar mai târziu aleseră chiar 9 archonți pe câte un an.

Familiele nobile din Atena nemulțumiau însă poporul de pes prin asprimea lor și nemulțumii cărau legi scrise, ca să stea fiecare cum are să fie pedepsit în caz de greșeală. Un archont *Dracon*, a făcut legi, le-a scris pe table de piatră ca să le citească toți, poporul însă nu era mulțumit, căci legile erau prea aspre. De atunci se zice de o lege prea

aspra că este lege *draconică*. Urmare revoluțiunii, omoruri și în lîne semne cerești, din cari Atenienii înțeleseseră că zeii sunt supărați. Nobilii însărcinară atunci pe *Solon* să dea legi nouă [594].

Solon. Se trăgea din familia vechilor regi. Fără poet, filozof, și călătorise prin multe țări. În legile lui n'a dat prea multe drepturi de odată poporului, dar nici nobililor. A destăințat datorile celor săraci și a oprit să se mai vînză datornicii pentru datorii. Regula ca și dările și funcțiile să se dea după avere. Împărți poporul în 4 clase după avere. Cei din clasa I erau proprietari cu o recoltă de 500 băniși de orz pe an, iar cei din clasa din urmă aveau mai puțin. Arhonții se alegeau numai

din clasa I. Pe lângă ei era un *senat* ales de către adunarea poporului, din primele 3 clase, pe timp de un an. În adunarea poporului intrau toți Atenienii liberi, de la 20 de ani în sus. Ea alegea funcționarii, declară războiu și încheiea pace. În ea se discuta, și oricine putea vorbi.

Solon încuraja învățătura și meseriile. El zicea, că oricare părinte trebuie să învețe pe copil o meserie, altfel copilul să nu fie dator să îngrijească de părinți la bătrânețe. Solon pedepsea pe cel care n'ar intra într'un partid politic, când țara s'ar împărți în partide.

După ce a dat legile, Solon a pus pe Atenienii să jure că le vor respecta 10 ani, apoi a plecat iarăși în călătorie.

Nobilii nu erau mulțumiți de legile lui Solon, căci credeau că a dat prea multe drepturi poporului. Poporul era nemulțumit și el, căci crezuse că Solon va împărți săracilor averea celor bogați. Atunci un nobil îngușind mulțimea, zăbui să se facă stăpînul Atenei. Un astfel de domn se numea tiran. În mai toate cetățile grecești s'au ridicat tirani de aceștia în secolul 7 și 6. Nu se numeau așa pentru

tracă ar fi fost erozi, dar pentrucă erau regi fără să se tragă din familii regale și pentrucă erau milici din popor. Ei s'au născut în cetățile bogate prin industrie și comerț. Mulți tirani au fost oameni mari și înțelepți. Cel din Atena se numea Pisistrat. El a fost un om foarte priceput, a întemeiat puterea Atenei pe mare, a încurajat comerțul și industria, a construit temple. A adus apă în cetate pe niste canale, cari și azi sunt în lîntă. A înfrînt sârăciori pentru popor, dintre cari cea mai frumoasă era alergarea cu torțe aprinse. Se luau la întrecere, mai ales tinerii, cu făclii aprinse, și cine ajungea întâia, fără să i se stingă torța, era biruitor. Fiul lui n'a putut însă domni până la moarte, căci s'a făcut contra lui o revoluțiune, susținută de Sparta și a fost nevoit să fugă la curtea regelui Persiei, Darius I.

Clistenes. Atenienii conduși de un nobil numit Clistenes readuseră legile lui Solon și le mai dezvoltară. Nu mai împărțiră poporul după avere în clase, ci, după locul unde își aveau casa, în comune și triburi. Fiecare, chiar cel mai nobil, mergea în adunare alături cu toți cetățenii din comuna sa, nu numai cu bogații cu până atunci. Arhonții se alegeau prin sorți și din tot poporul. S'a mai hotărât ca poporul, cel puțin 6.000, să voteze exilarea pe 10 ani a aceluia, care ar putea să se facă tiran peste Atena. Exilatul nu-și pierdea nici averea, nici onoarea. Votul acesta se chemă ostracism, căci fiecare cetățean își scria numele pe o tăbliță de pămînt (*ostracism*). Atenienii dădeau, astfel, poporului de jos foarte multă putere.

Când guvernul unei țări este în puterea poporului se numește *democrație*. La Atena era *guvern democratic*, la Sparta *aristocrație*.

Întaiul războiu cu Persii.

Miltade Maraton (490)

Doar mai când Atena apăsese puternică pe mare, iar Sparta pe uscat, se începura niște războaie mari între Greci și între Persi. Războiul începu mai întâiu în Asia. Cyrus, regele

Perşilor, supusese cetăţile greceşti din Asia. Acele cetăţi se revoltară pe la 500 contra regelui Darius, în cauză a cucerirea Milet. Grecii din Asia cerură ajutor de la fraţii lor din Europa, se adresară deci la Sparta şi la Atena. Spartanii nu le dădură ajutor, căci obiceiurile lor îi opreau să meargă în expediţiuni prin ţeri străine. Atenienii le trimiseră un mic ajutor şi Grecii atacară cetatea Sardes şi o arseră. Perşii veniră însă în mai mare număr, îi biruiră şi arseră Miletul.

Darius, care începuse cuceririle în Europa prin expediţiunea contra Scitilor, euzetă atunci mai serios să supună pe Greci şi mai ales pe Atenieni, cari-i arseseră cetatea Sardes. Se povesteşte, că regele însărcinase pe un servitor să-i zică de 3 ori pe zi, la fiecare masă: „ostăpâne, adu-ţi aminte de Atenienii”. El începă cu Grecii nişte războaie, războaiele medice, sau persane, cari au fost 50 de ani (500—449), în cari Grecii au biruit armatele persane. Perşii erau cu mult mai bogaţi şi mai numeroşi, însă se luptau fără trageri de inimă, numai spre a se supune ordinului. Grecii se luptau pentru libertatea lor şi erau superiori Perşilor prin arme şi organizarea militară. Toţi Grecii primiseră modul de înarmare al Spartei, toţi atacau în rânduri strânse, soldat lângă soldat, toţi erau pregătiţi printr-o gimnastică fără soaman.

Darius trimise contra Grecilor mai întâi o flotă care fu distrusă de o furtună înainte de a ajunge în Grecia.

Darius se pregăti atunci mai mult şi trimise la cetăţile greceşti să ceară pământ şi apă, somnole supunerii. Cele mai multe cetăţi se supuseră, afară de Sparta şi de Atena. Spartanii chiar aruncară pe trimişii regelui într'un puţ, ca să nu de acolo şi apă şi pământ. În 490 plecă spre Atena o flotă mai puternică, ducând şi pe tiragul fugit, ca să-l facă rege. La debărcă la *Maraton*. Atenienii trimiseră armata lor înaintea Perşilor şi trimiseră şi la Sparta să ceară ajutor. Spartanii însă nu veniră în ajutorul lor, căci aveau obiceiul să nu plece la război înainte de lună plină. At-

nienii aveau însă un general mare şi îndrăzneţ, numit *Miltiade*.

Miltiade. Era un vechiu inamic al lui Darius, căci mersese cu el contra Scitilor împreună cu Grecii supuşi şi fusese lăsat de Darius să păzească podul de peste Dunăre. *Miltiade* propusese Grecilor să taie podul şi să lase pe Darius în mâinile Scitilor, călăţii Greci nu se învoiseră şi astfel scăpase Darius. *Miltiade* era în capul Atenienilor cu o armată de 11.000, contra unei armate persane cu mult mai numeroasă. Ostaşii săi erau aşezaţi unul lângă altul, cu scutul în mână stângă, cu lancea în dreapta, aşă că din depărtare nu se vedeau decât senturile ca o carapace şi lăncile ca nişte tept de fier. Atenienii erau pe un deal, iar Perşii erau în câmpie pe ţărmul mării. *Miltiade* comandă pas repede asupra inamicilor şi distanţa de $1\frac{1}{2}$ km. Atenienii o trecură foarte repede, încât surprinseră pe Perşi. Perşii luau fără veste n'auură timp să se servescă de arcuri, căci Atenienii erau lângă ei. În lupta de aproape Atenienii erau însă mai tari, căci aveau lănci, pe când Perşii aveau săbii. Perşii fură învinşi şi fugiră în corăbii. Mulţi Atenieni săriră în mare după ei, nu prinseseră însă decât 17 corăbii. Flota persană se îndreptă atunci cu toată înţelea spre Atena, ca să o surprindă fără ostaşi. *Miltiade* pricepu planul Perşilor şi, drept ca o sargeată, alergă spre Atena (28 km.) şi se întări din nou în faţa mării. Când sosiră Perşii doteră ochi cu aceiaşi soldaţi, cari îi pusese pe fugă şi, fără multă întârziere, luară drumul Astei.

Miltiade fu mântuitorul Greciei şi Atenienii i se arătară foarte recunoscători în primele zile: îi aşezară chipul ca pe o leonă printre eroii vechi, ca *Teseu* şi *Heracles*. Însă sfârşitul lui fu trist. El ceru corăbii ca să supună insulele *Ciclade*, cari trecuseră de partea Perşilor. Însă la atacul uneia din ele, câştigând o rană, se întoarse în Atena. Aci fu dat în judecată şi condamnat să plătească cheltuielile expediţiunii aproape 3 mil. de lei şi mori fără să poată plăti o sumă atât de mare.

Al doilea războiu cu Persii.

Themistocle, Aristide, Leonidas.

Tot odată cu Miltiade trăiau în Atena alți doi bărbați însemnați, cari au susținut mai departe luptele cu Persii. Unul se numea Themistocle, celălalt Aristide.

Themistocle. Era om isteț și întreprinzător. El vedea că Atena fiind așezată lângă mare, putea ajunge regia mărilor și a comerțului; de aceea îndemna poporul să se întărească pe mare și să dea putere în stat negustorilor. Era ambițios și atât de mult îi plăcea gloria, încât victoria lui Miltiade nu-l lăsa să doarmă.

Aristide. Era cu totul deosebit. Liniștit, drept și cumpătat în toate, el stăruia ca Atenienii să se ocupe tot cu agricultura, căci comerțul aducând în cetate fel de fel de oameni, mai mult rău decât bine, strică obiceiurile și credințele. Stăruia de Atenieni ca să se încrează numai în armata de uscat, căci pământul e stabil, iar marea mișcătoare.

Acești doi bărbați nu se înțelegeau și statul sta pe loc din pricina lor. Themistocle începând atunci să răspundese vorba că Aristide vrea să se facă tiran. Poporul se adună ca să voteze exilul lui și-l votă. Se spune atunci, că Aristide viind și el în adunare, un țăran, care nu-l cunoștea, venit să-l roage să-i scrie pe tăbliță numele Aristide. — «Ți-a fiut vreun râu acest om?», îl întreabă Aristide. — «Nu», răspunde țăranul, dar mi s-a urit auzul pe toți zicându-i Aristide cel drept. Dreptul Aristide își scrie numele și pleacă în exil.

Themistocle înălță un port de război, *Pireu*, și construiește o flotă de 200 corăbii, cu 3 rânduri de lăpeți, încât Atena ajunge pe mare cea mai puternică cetate grecească.

Themistocle cucerise bine, căci regele Persiei Xerxe, fiul lui Darius, se pregătea de luptă cu Grecii. După 4 ani stăruie o armată foarte mare și trece peste Dardanele, pe un pod de vase.

El era furios până la nebunie: odată a dat ordin să bată marea cu biroul și să arză cu fier roșu. Încea să rupse podul.

Armata lui, după spusa unui istoric grec, era de 21 $\frac{1}{2}$ mil. afară de servitori, cari erau tot atâta și afară de 2.000 de corăbii. Istoricul însă a luat cifrele după generali persi, cari le măriseră spre a face plăcere regelui; totuși armata lui Xerxe a fost cea mai mare din câte pomenesc oamenii. Persii trecură Dardanelele și o lăsară spre sud, către Atena, însă la o strămoare, numită *Termopile*, le ieșiră înainte Spartanii, cari se aliașă acum cu Atenienii.

Leonidas. Armata grecească era comandată de un rege al Spartei numit Leonidas, un mare viteaz, care-și iubi țara mai mult decât orice mărire. Xerxe îi scrisese să se supună lui și-l va face stăpânul Greciei. Leonidas îi răspunde: «Îmi place mai bine să mor pentru patria mea, decât să o fac roabă». Alădă Xerxe îi scrisese: «Idă-ți armele». Leonidas scrisese dedesupt: «vino și le las».

Termopile. Strămoarea era îngustă de nu putea trece prin ea decât un car. Spartanii (3000, cu aliații lor, ar fi putut ține pe Persi mult timp în loc, însă un vânzător de patrie aduse pe Persi, prin munți, în spatele Grecilor. Spartanii dederă drumul aliaților, iar ei rămăseră singuri, știind bine că au să moară. Toți au murit. Printre cei distiați a murit Leonidas, iar pentru corpul lui s-au luptat Spartanii și Persii cu înverșunare, câștigându-l și pierzându-l de mai multe ori. Mai târziu se înălță acolo un leu de piatră cu această inscripțiune: «trecător, anunță Spartanilor că noi zăcem aici supunându-ne legilor lor».

Salamina. Atenienii fugiră din Atena în care intrară Persii, însă acum veni rândul lui Temistocle și al flotei ateniene. Flota grecească, tot sub conducerea Spartei, se retrăsese lângă o insulă vecină cu Atena, numită *Salamina*. Temistocle cunoscând că acest loc e foarte potrivit pentru o luptă de apă, susținea cu tărie să se bată acolo cu Persii. Spartanii se opuneau. Atunci el se prefăcu că vinde pe Greci și scrisese lui Xerxe, îndemnându-l să atace pe Greci, cari văzându-se surprinși, trebuiră să se lupte. Victoria Grecilor a fost fără seamăn, flota persiană a luat fuga (480). Temistocle prefăcându-se că vrea binelul lui Xerxe, îi scrisese să se grăbească să plece în Asia, căci Grecii au de gând să-i taie podul. Xerxe fugi, însă lasă în Grecia 300.000, din cei mai buni soldați. Armata de uscat a Grecilor era sub comanda Spartanilor și a lui Aristide, care venise din exil. S'a dat o bătălie mare aproape de Teba, în care au perit toți Persii. Grecii, încurajați, urmăresc în Asia pe Persi, îi bat și liberează cetățile grecești din Asia.

Într-o dată Spartanii se purtau prea mândri cu ceilalți Greci, insulele și celelalte cetăți de apă se aliară cu Atenienii și se învoiră ca să dea fiecare bani și ostași spre a dure războiul mai departe. Ingrijirea banilor s'a dat în seama lui Aristide, care a rămas atât de cinstit și atât de drept, încât, deși a păstrat banii tuturor cetăților, a murit sărac și a trebuit să fie înmormântat cu cheltuiala statului. Tot statul a făcut și zestre fetelor lui. Astfel s'au sfârșit zilele dreptului Aristide.

Nu s'au sfârșit tot astfel zilele iscusitului Temistocle. Fiind acuzat pe nedrept, că ține cu Persii, el fugi la regele Persiei, care-l primi foarte bine, cu gând ca să-l ducă să supună Atena. Temistocle a murit de tristețe, înainte de a merge cu războiu asupra țerii sale.

După moartea lui Aristide și a lui Temistocle, Grecii au continuat mai departe luptele cu Persii. Corăbiiile persane nu mai îndrăzniră să se arate în mările grecești, iar Grecii din Asia rămăseră independenți de Persi. În urma acestor

lupte, Grecia, și mai cu seamă Atena, ajunse culmea puterii și dezvoltării sale.

Hegemonia Atenei.

Pericle Secolul său.

În urma războaielor persane, Atena ajunse în culmea dezvoltării sub Pericle, în secolul V.

Pericle. Era dintr-o familie veche și nobilă, era frumoș, serios și potolit în mișcări. Fusese crescut de filozofi și de prieni să judece.

Odată, pe când se află pe mare, se întâmplă o eclipsă și toată lumea se îngrozise. Pericle merse la pilot, îi puse pe ochi haina și-l întrebă, «te sperie aceasta?» -Nu, zise pilotul. Ei bine, ce deosebite este între haina mea și umbra, care ne oprește soarele, decât că aceea este mai mare ca haina mea? El vorbea rar poporului, nu căută vorba deșartă, ci motive puternice. Făcea gosturi puține, încât nici cetele hainei nu i se stricau, de aceea amicii lui ziceau că este maiestros, ca *Zeus Olimpicul*. Traia cumpătat, cumpăra din piață tot ce-i trebuia, încât toată lumea știa cum trăiește. Leșă din casă numai când mergea la adunare și la senat. Nu-l atingeau nici lingușirile nici insultele. Odată cineva îl urmări din piață până acasă, insultându-l. Când ajunse la poartă, Pericle chemă un sclav, și-i zise să petreacă pe acel om până la casa lui. Cei mai mari învățați și artiști se strâneau în casa lui ca la o academie. Filozoful *Socrate*, poetul *Sofocle*, sculptorul *Fidias*, iar soția sa *Aspasie*, a fost cea mai învățată femeie la Greci.

Pericle n'a fost athenic, ci general (cel dintâi dintre 10 generali) *ministru de finanțe* și *director al construcțiilor publice*. Ca prim general el chemă adunarea poporului, ca supraveghetor al tezaurului hotără el cheltuielile statului, ca director al construcțiilor publice a făcut construiți mănăstiri și a întărit cetatea. Această poziție o căutase Pericle numai prin talentul său de mare orator în

Flora. — Istoria popoarelor vecine

adunarea poporului. Astfel, numai cu cuvântul a fost el adevărat rege al Atenei.

În timpul lui puterea Atenei se întinsese asupra tuturor aliaților, aceasta se numește *hegemonia Atenei*, adică supremația ei peste insulele și cetățile maritime. Înăuntru, Pericle a umplut Atena de monumente.

Monumentele. Pe dealul din mijlocul cetății a construit un templu de marmură, lung de 70 m., larg de 31, în onoarea Atenei, numit *Partenon*, adică templul fecioarei. Partenonul nu era cel mai mare templu al Grecilor, era însă cel mai frumos: bucatile lui de marmură așa de bine au fost unite, încât până azi nu se văd încheieturile lor. În interiorul templului era statua zeiței Atena, una din cele mai perfecte ale lui Fidias. Suirea în deal se făcea pe niște trepte de marmură, cu statu: pe de lături, iar sus era o galerie de marmură, cu tablouri frumoase. Acolo se numeau *Propileele*. În stânga lor era statua de bronz a zeiței Atena, înaltă de 16 m., pe cap cu un țăoif, a cărei creastă strălucia pe mare la o depărtare de 20 km. Această statuă era opera lui Fidias, cel mai mare sculptor de pe lume. Pericle a făcut și lucrări folositoare, a dus niște ziduri dela Atena până la Pireu, încât erau *înconjurate cu ziduri și Atena și drumul dintre Atena și Pireu*.

Atena în zilele lui Pericle avea cam 55000 de locuitori, din cari 40000 sclavi și 50000 comercianți străini. Sclavii lucrau pământul și făceau lucrurile necesare. Oamenii liberi nu luau, mergeau în adunare, în gimnaziu, în băi, sau erau judecători. Judecătorii la Atena se trăgeau la sorți din toți cetățenii, 6000 de judecători pe an, și se împărțiau în sorți de câte 500 pe fiecare lună. Judecătorilor li se plătea câte 45 de bani pe zi. Pericle dădea celor săraci bani pentru teatru, ca să meargă să și cultive mintea. Teatrul la ei nu ținea tot anul, ci numai câte două săptămâni zeului Dionysos. În vremurile mai vechi secoreau pătul zeului pe stradă, o mulțime de tineri se îmbăbeau ca țovărășii lui Dionysos și închipuiau diferite întâmplări din viața zeului, ca în viața noastră. Mai târziu ceva, în loc să joace întâmplări din viața zeului, au început să joace întâmplări frise din istoria și din istoria lui Edipo sau întâmplări vesale.

Astfel s'a născut poezia tristă de Ionica, *tragica*, și poezia veselă sau *comica*.

În Atena au trăit trei mari poeți tragici, dintre cari unul numit *Sofocle* a scris legenda lui Edip. Tot ateniian a fost marele poet comic, *Aristofane*. Au trăit tot în zilele lui Pericle 2 mari istorici, *Erodot* și *Tucidide*.

Sofocle

Erodot și Tucidide

Erodot a scris istoria războaielor persane. El este părintele istoriei. Tucidide a scris istoria războiului dintre Sparta și Atena. El e unul din cei mai mari istorici din lume. În istorie acest timp de mărime pentru Atena se numește *timpul lui Pericle*.

Războiul peloponesiac.

Chiar în timpul lui Pericle începu un război, care a născut puterea Atenei. Se numește *războiul peloponesiac*, căci contra Atenei s'a luptat Sparta, unită cu mai toate cetățile din Peloponnes.

Rivalitatea dintre Sparta și Atena. Ura dintre Spartani și Atenieni, era veche, căci unii erau Doriani, ceilalți Ionieni; apoi Sparta privera cu ochi răi bogăția și puterea Atenei. Se mai adăoga la acestea, că Atenienii nemulțumiseră cetățile aliate, căci luaseră bani cu cari trebuia să lupte contra

Perşilor şi şi-au construit monumente. Cetăţile se supăraseră şi aşteptau momentul să se declare contra Atenei.

Sparta era puternică pe uscat, dar n-avea corăbi, pe când Atena avea multe corăbii şi puţini soldaţi. De aceea Pericle făcî planul să nu se bată pe uscat, ci să atace numai pe apă. Toţi Atenienii pustiiră câmpiile şi se retraseră în zidurile Atenei, căci Spartanii nu ştieau arta asediului. De foame nu era să suferă, căci drumul până la Pireu era apărat de cele două ziduri, iar în Pireu corăbiile adăceau Atenienilor tot ce le trebuia. Spartanii intrară în ţara Atenienilor şi o găsiră pustie. În acel timp Atenienii, cu corăbiile, prădară coastele Peloponesului. Spartanii atacară atunci pe aliaţii Atenei şi-i pedepsiră cu cruzime, dar tot aşa se purtau şi Atenienii cu cei cari treceau la Spartani.

Victoria era astfel nesigură, când, din nenorocire, mulţimea grămădită în zidurile Atenei, fu atinsă de o *ciumă grozavă* (cea dintău în istorie), de care muriă lumea în mod înfricoşat. Atenienii crezură că aceasta este pedeapsa zeilor, acuzară pe Pericle că el e cauza războiului şi-l condamnă la o mare amendă. Ciuma seceră şi în familia lui Pericle, aşa încît marele cetăţean îşi pierdă copiii, şi când puse coroana de moarte pe capul unui copil al său, izlăveni în plâns, el omul totdeauna senin. Atenienii îi dădură toate demnităţile înapoi, dar nu trecu mult şi muri şi el de ciumă. Acum adunarea poporului ascultă de *Cleon*, un tăbăcar vorbăret şi partizan al războiului. Când vorbea el, da din mâini, tipă şi nu i se părea nimic imposibil. Adunarea îl numi pe el general şi în adevăr, că întâia oară izbucni să prindă 400 de Spartanii, însă în expediţiunea doua muri într-o luptă, şi cu el se stăbi în Atena partidul războiului. Atena încheie cu Sparta o pace pe 50 de ani, cu condiţiune, ca fiecare să întărească celelalte cuceririle.

Alcibiade. Pacea nu ţinu mult, căci Atenienii începură iar războiul, după sfatul unui tânăr, numit Alcibiade. El era nepotul lui Pericle şi avea toate calităţile sufletului şi trupului, afară de seriocitate şi stăruinţă. Îndemnă pe Atenienii

să cucerească Sicilia. Atenienii înşelaţi de vorbele lui, trimisă contra cetăţii *Siracuză* pe Alcibiade cu 35.000 de oştasi. Însă înainte de plecarea flotei, se găsiră ciuntite toate statuile unui zeu, statui aşezate pe stradă ca crucele la noi. Iamnicii lui Alcibiade răspândiau vorba că el ar fi autorul acelei nelegniri, dar nu voiau să-l dea în judecată, înainte de a pleca flota, ca să nu-i vie armata în ajutor. După ce flota ajunse în Italia, Alcibiade se pomeneşte că este chemat la Atena, ca să fie judecat. El fugi însă la Spartani, şi-i sfătui să dea ajutor Siracuzei. Atenienii fără Alcibiade fură învinşi, luati prizonieri, cu generali cu tot.

Alcibiade povăţui apoi pe un rege al Spartei, să ocupe un deal aproape de Atena, pe unde veniau proviziunile în cetate. Din fericire, Alcibiade se supără şi pe Spartanii, fugi la Perşi, pe cari îi sfătui să nu mai dea bani Spartanilor. Începu apoi să sfătuiască pe la Atenienii cei mai însemnaţi ca să-l cheme în patrie. Flota ateniană îi chemă în adevăr, şi după ce câştigă mai multe victorii, Alcibiade intră în Atena, plin de prăzi şi fu primit ca un rege.

Spartanii însă aveau în capul lor pe *Lisandru*, un om şiret ca *vulpea şi viteaz ca leul*. El bătă pe Atenienii, odată când lipsia Alcibiade, iar Alcibiade fugi din Atena, de astă dată pentru totdeauna. Atenienii se mai ţinură câţva timp, însă fiind fără Alcibiade şi având un vrăjmas ca Lisandru, fură bătuti la *Aegospotamos* lângă caprei, în strîmtura Dardanele. Acolo Europa se apropie de 4 km. de Asia şi flota Atenienilor era pe un pîrîm. a Spartanilor pe altul. Stătuseră niii în bata altora mai multe zile şi Atenienii, crezând că lui Lisandru îi e frică, se risipiră după proviziuni. Lisandru îi văzuse, îi atinse tocmai atunci, le luă corăbiile fără luptă şi-i făcî prizonieri. Veni apoi cu flota înaintea Pireului, pe când armata de uscat înconjură Atena. Foamea sili pe Atenienii să se supună, cu condiţiunea ca să dărâme zidurile şi să intre în alianţa Spartei. Zidurile construite de Pericle se dărâmară în câmbucul flamelor (404).

Bidicarea Tebei.

Epaminonda și Pelopida.

După războiul peloponesiac mai toate cetățile se supuseseră Spartei. Teba fusese silită să primească garnizoană spartană și să asculte de oameni Spartei. Aceștia se purtau cu multă cruzime. Mulți Tebani fugiră în Atena, de unde sperau să se întoarcă în patrie și să scape de tiranie.

Pelopida. Intre cei fugiți era un nobil bogat, numit Pelopida, îndrăzneț și curajos ca în povești.

Într-o zi viscoasă de iarnă, el plecă împreună cu mai mulți amici, ținând fiecare de sgară căini de vânatoare și intră cam pe înserate în Teba. Tiranii tocmai făceau seara petrecere mare și erau prea veseli. În mijlocul veseliei unul din ei primește o scrisoare, în care i se spune că Pelopida a intrat în cetate; dar el nu vru să o citească, o puse sub perină. Grecii mâncau culcași pe paturi; zicând: «măine afacerile serioase». După multă băutură, cer să vie dansitoare să-și înveselească prin danțuri. Într-adevăr, intrară pe ușă femei cu coroane de brad și de plop pe cap, dar decădă corănele cad, pumnulele strălucesc și tiranii sunt omorâți. Pelopida revoltă poporul și Spartanii din cetățile se supuseră, câștigând libertatea de a se retrage. Pelopida mântui Teba.

Epaminonda. Acesta a organizat armata și a făcut-o capabilă să învingă pe Sparta. A fost unul din cei mai mari oameni ai Grecilor, legat cu Pelopida printr-o amicție proverbială. Învățase filozofia și trăia însuș ca un filozof. Era așa de sărac, încât n'avea decât o singură haină și când o da la spălat, trebuia să stea în casă; nu bea vin, vorbea frumos și rar, era învățat. Epaminonda a făcut o modificare în modul de luptă al Grecilor. În loc ca linia lui de bătăie să aibă aceeași adâncime de 12 rânduri, pe toată lungimea, avea la un cap o adâncime de 50. Cu partea aceea mai puternică lovă armata inamică, o spărgea și intra în ea ca un cur. De aceea acest fel de așezare se cheamă *în curia sau obică*.

Prin această pregătire Epaminonda rezistă Spartanilor și repara la *Leuctra* (1) o mare victorie asupra lor: un rege spartan și 1.000 de ostași rămaseră pe câmpul de luptă. Vestea înfrângerii sosi în Sparta tocmai pe când dăduseră cele 3 hore de Spartani. Femeii porunciră să se urneaze dansurile, femeile să nu plângă și a doua zi purtau dolu rudelor celor rămași în viață, pe când rudelor celor morți purtau haine de sărbătoare. Epaminonda urmări pe Spartanii în Pelopones și, de 500 de ani, acum, întâia oară, văzură Spartanii din casele lor, focurile unei armate inimice. Pelopida începea să supună și Macedonia, însă, deși câștigă victorii și prime semne de supunere, autoritatea Tebei nu a fost bine stabilită în această țară. Pelopida și muri în nord într-o luptă, în care victoria rămase în partea Tebanilor.

Epaminonda pătrunse de patru ori în Pelopones, dar în a patra expediție muri și el în marea bătălie dela *Mantineia*. Epaminonda primise o lance în piept și fierul rămăsese în rană. Doctorii declarară că îndată ce vor scoate fierul, va muri generalul. Atunci Epaminonda așteptă să vadă sfârșitul bătăliei și când i se spuse că Tebanii au învins, porunci să i se scoată săgeata: «acum pot muri» zise el. Amicii plângeau lângă dânsul și unul din ei zise: «să mori fără copii!» — «Nu», răspuse Epaminonda, las după mine două fete, Leuctra și Mantinea (362). Moartea lui Pelopida și a lui Epaminonda a culundat Teba iar în uitarea de până acum; Grecia slăbită va cădea sub Macedonia.

Macedonia și supremația ei.

Filip II. Domostene

Macedonia este o țară la nordul Greciei, cu câmpuri roditoare, cu râuri frumoase și mari, înconjurată de munti. Pe coastele ei aveau Grecii o mulțime de coloni. Macedonenii erau de același neam cu Grecii, însă trăiseră despăr-

(1) În Grecia înfipoc.

ții de Greci și duseseră o viață neînsemnată, până când se ridică peste ei un mare rege numit Filip II.

Filip II. Fusese luat zălog de Pelopida și rămăsese în ani în Teba, unde avusese timp să cunoască ceterile Grecilor și decăderea lor. Ca rege a căutat să îndeplinească trei planuri: 1) să-și mărească și să-și organizeze armata; 2) să câștige supremația asupra Greciei și 3) să înceargă împreună cu Grecii la cucerirea regatului persan. El a organizat armata după un nou sistem, a înălțat vestita *falanga*.

Întă cum era așezată falanga în fața inamicului: ostașii erau așezați într-o adâncime de 16 rânduri și fiecare rând era îndărătul celui-lalt cu 1 m. Ostașii din cele din urmă 6 rânduri țineau cu amândouă mâinile îndreptate spre înfrunt, o lance lungă de 6 m. în cât ostașul din rândul întâi era apărut la 6 metri de lancea sa, la 4 m. de lancea celui din rândul al treilea, la 3 m. de lancea celui din rândul al patrulea, la 2 m. de lancea celui din rândul al cincilea, la 1 m. de lancea celui din rândul al șaselea. Ostașii din celelalte 10 rânduri țineau lancea în sus și îl oculeau pe cel care cădea în primele rânduri. Însă o armată străină atacă falanga în coaste sau în spate, cele 6 rânduri din spate sau din coaste îndreptau lăncile lor contra inamicului. Falanga, văzută din depărtare, seamănă, astfel, cu un arici cu țapi de fier. Ea însă nu putea să se lupte decât pe câmpie, nu pe dealuri, nici prin văi.

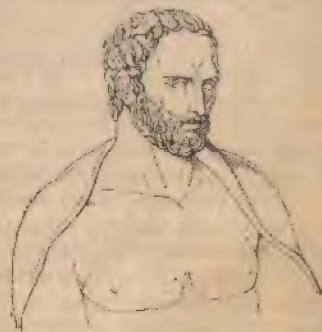
Armata lui Filip se ridică la 30.000 de oameni și cu ea Filip atacă mai întâi coloniile grecești, de pe coastele Macedoniei. Încet, încet, Filip ocupă toate acele cetăți grecești, sau cu armele sau prin corupție. Filip obișnuia să zică: cum măgar înfricat cu aur poate sări peste cele mai înalte ziduri. Atenienii stăpâneau acele colonii și aveau interes să le păstreze, căci pe acolo le venia grâul din Rusia și din țara noastră, numită pe atunci Scythia. Ei pierduseră însă calitatea războiului, se gândiau numai la averile și la pace. Dacă sau omul lui Filip, aceasta se datorește numai unui om numit *Demostene*.

Demostene. Este cel mai mare orator al popoarelor vechi. El a încercat să scutească pe Atenieni din moleniunea în care

trăiau și prin viața lui s'a arătat model de patriotism, de curaj și de sacrificiu. Greutățile nu-l îndreptau și calomniile vrăjmașilor nu-l abăteau din calea cea dreaptă. Voia să deschidă ochii Grecilor, ca să vadă că Filip este inamicul lor, voia ca Atenienii să apere libertatea Greciei contra lui Filip, precum o apăraseră contra lui Darius și Xerxe. La început nu părea să ajungă mare orator. Când a vorbit întâia oară în adunare, toți râseseră de el, căci făcea gesturi arite și nu pronunța bine. Atunci și-a ras părul, ca să fie nevoit să stea în casă, spre a face exerciții. După o muncă neîntreruptă și îndelungată, după studii serioase de istorie și de filozofie, ajunsese pe atât de puternic prin cuvântul său, pe cât era Filip prin armata sa. Filip se temea de cuvântul lui Demostene mai mult decât de o armată.

Filip cumpărase în Atena pe mai mulți oratori, între cari și pe unul vestit numit *Eshine*. Demostene descoperi planurile lui Filip, combătut pe Eshine și izbuti, în fine, să înarmeze pe Atenienii contra lui Filip. Acesta se amestecă în ceterile dintre Greci, ocupă unele cetăți și nu mai voia să se mai retragă, cugăta chiar să ocupe Termopilele. Demostene tină contra Macedoneanului: o armată ateniană se întări la Termopile, iar Filip se retrase de rândul acesta.

Nu după mult timp, Filip tolosindu-se de o nouă deartă religioasă, ocupă Termopilele și amenință Grecia. Demostene izbuti să unească pe Atenieni și pe Tebani, luă el însă armata, dar victoria o câștigă Filip. La *Keronea*, în

Demostene

Beoția, 30.000 de Macedoneni bătură pe cei 30.000 de Greci și astfel Grecia căzu sub Macedoneni (338).

După victorie Filip se purtă foarte bine cu Atenienii. Le lasă independența întreagă, iar ei îi ridicară o statuă cu această inscripțiune: chinăcătorului patriei. Celelalte cetăți, mai ales Teba, fură pedepsite în mod ușor, apoi Filip cheamă la Corint delegați din toate cetățile grecești, se declară aliații lor și hotără să începă războiul cu Persii. Dar nu putut îndeplini acest plan, căci a fost omorât de un nobil macedonean.

Alexandru cel Mare.

Cucerirea imperiului persan.

După moartea lui Filip urmă la tronul Macedoniei fiul său Alexandru, care este unul din cei mai mari oameni din istorie. De la vârsta de 13 ani fusese instruit de *Aristotel*, unul din cei mai mari învățați ai lumii. Se zice că la nașterea lui Alexandru, Filip a trimis o scrisoare lui Aristotel cu aceste cuvinte: «Să știi că mi s'a născut un fiu și mulțumesc zeilor, nu atât că mi s'a născut, cât pentru că mi s'a născut pe când trăiești tu». Sub conducerea lui Aristotel Alexandru învăță tot ce produsese spiritul grecesc până atunci: filozofie, poezie, elocvență, științe naturale și medicină. «Tată blădă pe dinafară și-si alesese ca model pe viteazul Ahile».

Cât auzură Grecii, că s'a urcat pe tronul lui Filip un copil de 20 de ani, se revoltară, dar Alexandru sosise la poartile Tebei, pe când Grecii nici nu începuseră pregătirile. Prinsi în această stare, ei cerură iertare. Alexandru se mulțumește numai cu atât și pleacă spre nord, supune popoarele dintre Balcani și Dunăre, trece chiar în țara noastră, pe atunci locuită de ceteți. El trecu Dunărea la adăpostul unui lan de grâu și urmări pe Geții, care se retraseră într-o cetate de lemn, pe care Alexandru o cuprinsese și o arse. Geții se retraseră mai departe, dar Alexandru nu-i mai urmări

căci Grecii se revoltaseră din nou. În cap cu esteten Teba, crezând că regele a murit la Dunăre, Alexandru căzu cu fulgerul asupra Tebei, o supuse după o luptă crâncenă și o lasă la judecata rezerbelor cetății grecești, cari hotărâră ca Teba să fie dărâmată din temelii și locuitorii ei să fie vânduți. Colibaii greci se supuseră.

În primăvara anului 334 Alexandru trecu în Asia cu 25.000 de ostași, spre a cucerii regatul persan. Pe ruinele vechii Troie făcu jertfă în amintirea lui Ahile și bătu prima armată persană. Regele Persiei se numea *Darius al Codoman*, cel mai bun rege dela Darius Histaspes, dar care nu se urcase pe tron decât de 2 ani și nu avusese timp să îndrepteze statul. Într'un oraș al Asiei se păstră dela un rege vechiu un car legat cu o curea așa de meșteșugită, încât se zicea că cine va deslega nodul va stăpâni Asia. Alexandru trase sabia și tăie nodul, făcând pe toți să creadă că Asia va fi a lui. La *Issus* câștigă o mare victorie, Darius scapă cu fuga lăsând în mâinile învingătorului fermele și tezaurile sale. Alexandru se purtă în mod nobil cu familia regelui, apoi înaintă spre Egipt pe coastele mării, spre a cucerii țărilor de pe țărmul Mediteranei și spre a tăia Persilor legăturile cu Grecia. Toate cetățile se supuseră, numai *Tirol* se opuse și Alexandru îl înconjură. Tirol ținu 7 luni, până când Alexandru umplu cu pământ stramtoarea dintre uscat și insulă, apoi îl luă cu asalt. Cetatea fu dărâmată, locuitorii fură vânduți robi. Tirol pieri pentru veci. În Egipt locuitorii primiră pe Alexandru ca pe un liberator. Un oraș îl salută cu numele de fiul zeului Amon. După ce puse temelile cetății *Alexandria*, Alexandru se întoarse iar contra lui Darius. Trecu Tigratul și apoi Tigral, ajunse în câmpia *Gangamela*, unde se dădu a treia bătălie. Nenorocitul rege, fiind învins, fugi în răsăritul regatului și fu ucis de un guvernator, care luă totul de rege. Alexandru se opri în cale, spre a cuprinde capitalele Persiei, Babilonul și Persipolis, unde găsi averi neenumărate (20.000 de talenți, din cari dăruie sume mari ostașilor. Apoi se luă pe urma lui Darius, pe

depsi pe acei guvernanți și ajunsese până la râul *Amu-Daria*, unde construi un oraș numit *Alexandria cea dela marginea lumii*, căci, după legendă, acolo se opriseră și *Semiramida* și *Cirus*. Voină să intreacă pe acești doi eroi, Alexandru își puse în gând să cucerească India.

Expediția în India. Moartea lui Alexandru.

Locuitorii Indiei sunt de aceeași origine cu popoarele indoeuropene și s'au așezat în acea bogată țară pe la anul 2000 î. C. India este așezată în regiunea căldurilor și a ploilor celor mari, de aceea este foarte roditoare. Vechii Inzi erau păstori, mai pe urmă, au început să se ocupe cu agricultura și cu meseriile, în cari au reușit foarte bine. Tot așa de bine au reușit Inzii în lucrările muncii. Au compus rugăciuni către zei, pline de frumusețe, încât se pot pune alături cu Evreii. Au scris poeme eroice ca *Iliada*, încât în această privire numai ei pot sta alături cu Grecii. Au avut o filozofie tot atât de adâncă cât și a Grecilor. Cu toate aceste culturi, Inzii n'au putut forma un stat mare, căci poporul era din vechime împărțit în clase, cari nu se iubiau între ele. Clasele din India erau patru și sunt mai cunoscute sub numele de *Caste*: I-ii preoții, II-ii militarii, III-ii agricultorii și negustorii, IV-ii servitorii. O castă nu trebuia să aibă vreun amestec cu celelalte, iar cea din urmă se considera spurcată. Un preot sau un militar nu trebuia nici să se atingă de un om din casta de jos, nici să primească ceva dela el. Preoții numiți *brahmani*, erau socotiți însă mai mult decât ca oameni. Ei erau socotiți ca niște zei coboriți pe pământ, spre a învăța pe ceilalți muritori și a le comanda. Prin secolul VI (550) se ridică un mare inamic al Brahmanilor și al castelor numit *Buda*. El a întemeiat o nouă religie, *Budismul*, care are aproape același număr de credincioși ca și *Creștinismul*.

În locul castelor *brahmane*, *Buda* recomandă iubirea către toți, facerea de bine chiar celui ce ți-a făcut rău.

Alexandru își propuse să cucerească India, fiindcă despre această țară se povestiau minuni. Se zicea că în ea se găsesse riuri în care curgea aur, că sunt pasări cari vorbesc ca oamenii, că se găsesse oameni cu cap de câine.

El trecu munții *Hinducus* 4.000 m., ajunse la râul *Indus* și supuse pe anii regi fără lupte, iar pe alții (*Porus*) prin lupte. Când voi să meargă mai departe, în regiunea *Gangelui*, ostașii nu voiau să-l mai urmeze, cu toate rugămintele, cu toate amenințările lui. Atunci începă călătoria pe *Indus* în jos, călătorie întreruptă de lupte și de sărbători în cari toate popoarele locului alergau înaintea lui, ca înaintea unui zeu triumfător. La gura râului construi o *Alexandrie*, apoi trimise o parte din armată cu flota pe *Oceanul Indian*, iar el se întoarse pe uscat, după ce suferise rău de sete prin pustiiile *Belucistandului*. Suferia toate greutatele drumului, ca soldatul de rând, și, lucă mai mult, da tutulor exemplu de răbdare. Odată îi aduseră într'un coif nițică apă. Regele o luă, privi armata și o vărsă în nisip. Abia sosisa și facea planul de a cuceri Arabia, de a mai mări încă Babilonul, spre a-l face capitala vastului său imperiu, când muri la Babilon de febră, la 323, în vârstă de 33 de ani.

Alexandru n'a fost numai un mare cuceritor, a fost și un mare om de stat. El a fondat o mulțime de cetăți, a urmărit planul să amestece pe Grecii și pe Asiatice și să facă din ei un singur popor, a răspândit cultura grecească în toată Asia până în India. Lui i se datorează că toate națiunile au părăsit scrierea lor cuneiformă, ieroglifică, și au luat pe cea grecească. Lui i se datorează că limba grecească era înțeleasă până la *Indus*. El a pregătit triumful Romanilor și mai târziu pe al *Creștinismului*.

Generații lui nu-l înțelegeau însă și dese ori murmurau, câte ori îl luau în râs și Alexandru care pe lângă toate culturile sale, avea și deprinderen de a bea, puteași ca moartea pe tîl. Cu mâna sa ucise pe vizirul *Clitus*, care-l sculase viața într-o luptă. Mai la urmă Alexandru se omoră și nu suferă să-l contrazică cineva. El a rămas în mintea oamenilor mai mult ca ori care om și istoria lui *Alexandru Macedon*, care a mers până la rai și până la iad, este cea mai răspândită carte în poporul nostru.

Împărțirea imperiului lui Alexandru cel Mare.

Egiptul, Siria, Macedonia. Întinderea culturii grecești în răsărit.

Generalii lui Alexandru împărțiră între dânsii provinciile imperiului, ca să le administreze, până să ajungă major, un copil al lui Alexandru, născut după moartea marelui rege. Acel copil, numit tot Alexandru, precum și un frate al lui Alexandru și întreaga familie a regelui au perit însă în războaiele crâncene, pe cari le-au purtat generalii între ei. În cea din urmă bătălie hotărâtoare, imperiul lui Alexandru s'a sfârșit și din el s'au format trei regate mai însemnate, *Egiptul, Siria și Macedonia*.

Grecii, voind să se folosescă de aceste turburări, se războiară contra Macedoniei în cap cu Atena. Câștigară o victorie la început, dar pe urmă fură supuși în condițiuni mai aspre. Atenienii primiră o constituțiune aristocratică și o garnizoană macedoneană. Toți, cari îndemnaseră la războiu, cântară scăparea în fugă. Între ei eră și Demostene. Marele orator fugi într'un temph dintr'o insulă vecină cu Peloponesul. Când auzi venind după dânsul inimicii săi, își luă tăblițele de scris și ținea stilul în gură, așa cum avea obiceiul când scria. Stilul eră otrăvit și Demostene muri.

Egiptul a format un stat puternic și bogat timp de aproape 300 de ani, până când a fost supus de Romani. În tot acest timp el a fost condus de regi numiți *Ptolemei*, cari se trăgeau din Ptolemeu, generalul lui Alexandru. Ptolemeu, căută să mulțumească pe Egipteni respectându-le religiunea și purtându-se ca un rege vechi egiptean. Cu toate că limba statului eră cea grecească, cu toate că armata eră grecească, Ptolemeu construiă temple zeilor vechi, încurajă comerțul și artele, încât Egiptul a văzut o epocă nouă de mărire. Mai ales sub Ptolemeu II, Egiptul aveă o mare armată și o flotă puternică. Capitala Egiptului eră Alexandria, construită după planul lui Alexandru.

Tot orașul eră străbătut prin mijloc de o stradă lungă de 6 k. m. și lată de 30 m. Celălalte străzi erau paralele cu cea din mijloc sau perpendiculare pe ea, încât se tăiau în unghiuri drepte și erau așezate astfel, ca să le răcorescă vântul mării. Alexandria a fost sub Ptolemeu mostenitoarea Tirului în comerț și a Atenei în arte și științe.

Siria a format un stat sub *Seleucizi*, numiți astfel dela *Seleuc*, alt general al lui Alexandru. Seleuc aveă terile din Asia ale regatului persan, teri foarte deosebite una de alta. Seleucizii însă au știut să încurajeze cultura lor materială (comerțul, industria) și au format un stat durabil. Au stabilit comunicațiuni regulate cu India și cu China, au fondat orașe la locuri bune de comerț. Astfel au fost orașele *Seleucia* pe Tigru și *Antiochia* în Siria, cari au ajuns la o dezvoltare aproape tot atât de mare cât și Alexandria.

Macedonia a rămas cel mai neînsemnat din cele trei regate întemțiate de generali lui Alexandru. Prințurile decăderă acestui regat au fost pe lângă deseale răscoale ale Grecilor, și luptele pentru tron. Mai târziu Macedonia a fost supusă de Romani.

Grecii deși supuși Macedoniei, tot eră desbinată și turburată de luptele dintre cetăți, ca în vremurile cele bune. Romani veniră și-i impuseră pacea romană.

Limba grecească devenind limbă de stat în Egipt, în Siria și în regatele formate din ea, învățații și artiștii Grecilor au găsit sprijin la mai mulți prinți și numărul lor a crescut. În fruntea tuturor prinților erau Ptolemeii și în fruntea tuturor cetăților eră Alexandria. În această cetate regii construiseră lângă palatul lor un palat de marmură numit *Muzeu*, în care adunaseră toate manuscrisele (400.000) și copii de pe toate cărțile. În Muzeu se află și o grădină botanică, o menajerie și un observatoriu de astronomie. În Muzeu se găseau locuințe pentru învățați, pe cari regale îi ținea cu cheltuiela sa și cu cari venea să mănânce deseori. Din toate părțile veniau tineri, să citească în bibliotecă și să asculte lecțiunile acelor mari învățați. Alexandria aveă până la

15.000 de studenți în București 8.000. De aceeaș protec-
țiune se bucurau învățații în capitalele Seleucizilor, Seleucia
și Antiochia, și chiar în capitala unui mic regat, despărțit
din regatul Siriei, numit *Pergam*.

Regele din Pergam, numit *Atal*, făcuse o bibliotecă mare
și chema la curtea sa pe artiști și pe învățați.

Influența grecească a fost puternică, de asemenea, în Per-
sia și India. În această din urmă țară regii Siriei au făcut
repetate expedițiuni.

ISTORIA ROMANILOR

Italia veche. Popoarele Italiei vechi.

Italia ocupă locul de mijloc între cele trei peninsule ale
Europei sudice. Ea se întinde dela nord la sud și prin
Sicilia se apropie de Africa până la o depărtare de 150 km.
Pe de altă parte, se apropie de peninsula balcanică până la
60 de km. Încât comunicațiunile dintre ea și celelalte țări
au fost foarte ușoare din cele mai vechi timpuri.

Italia se împarte în trei părți: una *continentală*, cuprinsă
între munții *Alpi* și *Apenini*, udată de râurile *Po* și *Adige*,
cu câmpii foarte roditoare. A doua parte *peninsulară*, este
străbătută în toată lungimea de Apenini. În vechime prin
Italia se înțelegea numai această parte. A treia parte *insu-
lară*, este compusă din *Sicilia*, *Sardinia*, *Corsica* și alte
insule mai mici.

Râuri mari, afară de *Po* și *Adige*, nu sunt în Italia, caci
distanța dela munte până la mare este mică și au au căd
crește râurile. Între afluenții râului *Po* este însemnat în is-
torie unul numit *Ticinus* și între râurile din peninsula este
însemnat râul *Tiber*, care trece prin Roma.

Popoarele mai însemnate. În nordul Italiei locuiau *Gali*,
un popor de acelaș neam cu locuitorii Franței. Din cauza
că acelaș neam de oameni locuia de amândouă părțile *Al-
pilor*, partea dintre *Alpi* și *Apenini* se numea *Galia cisal-
pina* (de dincoară d. *Alpi*) pe când Gali de dincolo de *Alpi*

Trans- - dincoară, de pe dincolo de *Alpi*.

[Franza de azi] se numea *Galia transalpină*. Galii au venit în nordul Italiei mai târziu decât celelalte popoare și sunt cunoscuți în istorie prin năvăliri și jafuri.

Etruscii. Partea peninsulei, cuprinsă între Apenini, Tibru și marea apuseană, era locuită de Etruscii.

Acest popor a unul din cele mai ascunse în istorie. Ne-au rămas dela el 2000 de inscripțiuni, citim literile, dar nu înțelegem vorbetele, căci limba lor nu se aseamănă cu limba nici unui popor cunoscut. Poate că ei s-au fi fost rămășițele locuitorilor din Europa, mai vechi decât Indo-germanii, poate că li s-a fi fost chiar un popor indo-germanic, însă s-au fi amestecat limba atât de mult, încât să nu o putem înțelege astăzi. Altfel știm că Etruscii luau foarte bine moalele, că aveau moneda fără să o fi imprumutat dela Greci și că făceau vase admirabile de pământ și de bronz. În vechime ei au fost cel mai comercial popor după Greci și după Fenicieni.

Dela ei marea de lângă țara lor s-a numit *Tireniană*, căci se mai numiau și *Tireni*. Aveau 12 orașe, cari se uniau numai la vreme de pericol; altfel, fiecare oraș avea regele său, care era și preot. Etruscii credeau mult în spirite, în vrăjtori, în draci. Mai mult se rugau la draci decât la zeii cei buni. Ei căutau să afle viitorul după șorul și măruntaiele păsărilor și după starea cerului. Etruscii au fost domnii Italiei până pe la 400 î. C., când Galii dela nord și Grecii dela sud le-au distrus puterea.

Latinii. Partea cea mai mare a peninsulei era locuită de popoare indo-germanice, între cari se deosebeau *Latinii*, *Umbrii*, *Samniții*. Ei veniseră prin nord, cam pe la 1500 — 1200 î. C. Se ocupau cu păștorie și cu agricultura, construiau cetăți pe dealuri, ca să aibă unde să-și adăpostească averea și armeele în timp de război. Toate cetățile se uniau în caz de pericol, omni și la sărbători comune în fiecare an. Cetățuia cea mai însemnată exercita un fel de supremație asupra celorlalte și Latinii se simțeau un singur popor. Ei erau oameni nașterii, cumpătați și religioși.

Coloniile grecești. Prin secolul IX Grecii începuseră să se așeze în sudul Italiei și coloniile lor se înmulțiră atât de mult, încât partea de sud a Italiei se chema *Grecia mare*.

Între aceste colonii era vestită una *Sibaris*, care putea aduna o armată de 300.000 de ostași și cărei locuitori erau foarte bogati și momești. Alta a fost *Locri*, unde a trăit cel mai vechiu legiutor al Grecilor. Au mai fost Neapolis, *Tarentul* și în Sicilia *Siracusa*.

Harta Italiei

Tradițiuni despre întemeierea Romei.

În capul cetăților latine era prin secolul IX *Alba Longa* așezată pe cel mai înalt deal și care după poveste a fost întemeiată de o familie de eroi venită din Troia. Povestea spune că, la arderea Troiei, zeița Afrodita mântuise pe fiul ei

Enea, care urcându-se în corabie cu fiul său *Iul* după mai multe rătăcirii ajunse în Italia, unde fu primit de un rege latin.

După moartea lui *Enea*, lui construi *Alba Longa* și după el urmară 12 regi din neamul său. Cel din urmă, *Proca*, lăsă doi fi, *Numitor* și *Amuliu*. *Amuliu* răpi tronul fratelui său, ucise pe un nepot, iar pe fata lui *Numitor* o făcu călugăriță, ca să nu se mărite și să aibă copii. Într-o zi, pe când ea mergea să aducă apă, i se arătă zeul războiului și-i anunță, că va face copii cu daruri divine. Născându-se doi copii, *Amuliu* porunci să îneeze pe mamă, iar pe copii să-i ucidă. Nu fură uciși, ei puși într-un coșuleț și aruncați pe *Tibru*, care tocmai era revărsat peste țărîm. Coșulețul se opri lângă un smochin și o lupoaică auzind tipătul lor veni și-i alăptă, căci lupul era animalul zeului războiului și copii erau fiul aceluiași zeu. Un păstor îi găsi, îi luă cu sine și-i crescă. *Romulus* și *Remus*, după ce se făcură mari și aflară istoria vieții lor, detronară pe *Amuliu* și puseră rego pe *Numitor*. Acesta le dădu voie să construească un oraș pe locul unde fuseseră găsiți. Deja început frații începură să se certe asupra locului și asupra numelui cetății. În cele din urmă se învoiră, ca fiecare din ei să stea pe locul său și să observe zborul păsărilor. *Remus* văzu 6 vulturi, iar *Romulus* 12, încât el rămase biruitor. Spre a arăta locul zidului, *Romulus* trase apoi o brazdă, cu un plug de aramă, la care oră înjugat un tanț alb și o junică albă (753). *Remus* voind să rădă de fratele său, sări peste zid, dar *Romulus* merse asupra lui și-l ucise zicând: «așa să piară originea va sări aceste ziduri». Astfel povestiau Romanii întemeierea cetății Roma, fiica cetății *Alba Longa*.

Romulus atrase apoi locuitori din cetățile vecine prinutul pe oricine venia și dănd multina de sentiri. Femei însă nu aveau și cetățile vecine nu voiau să intre în legături de căsătorie cu noua cetate, de aceea *Romulus* alergă la o violență. Anunță prețutindeni că Romanii au să dea niște jocuri ne mai văzute. Cetățile alergară să vadă minunea, când la mijlocului jocului, *Romulus* lăa un

semnal: Romanii răpese femeile și fetele vecinilor, cari nefiind armați, trebuiră să se retragă și locuial tuezin veniră contra Romei. Pe unii Romanii îi învinseră, cu *Sabinii* se împăcară prin mijlocirea femeilor, cari stătură să se împăce și să formeze un singur popor. *Romulus*, după mulți ani de domnie, pieri în mijlocul unei furtuni; iar un nobil povestea, că l-a văzut el, cum se arăa la cer în mijlocul tunetelor și fulgerelor. Romanii în urmă îl adorară ca pe un zeu.

Alară de *Romulus*, Romanii ziceau că au mai avut 6 regi.

Numa Pompilius, al doilea rege, a fost om drept și religios, care sta în legătură cu zeii. A înținut mai multe feluri de proci și a stabilit religionea cetății.

Tullus Hostilius, al treilea rege, a început lupta cu *Alba Longa*, pe care a supus-o.

Ancus Marcius a făcut un port la gura *Tibrului* și a învins pe Latini.

Tarcelius I s-a purtat luxos ca regii Etruscor și a făcut în Roma canale atât de solide, încât un până azi.

Servius Tullius al șaseleia rege, e cel mai însemnat dintre toți. A împărțit cetatea în suburbii, iar pe locuitori i-a împărțit după avere în 6 clase. A regulat ca toți să facă armată, cei bogați să fie călărași, iar cei sărăci pedestrași. *Servius* a înconjurat Roma cu zid.

Tarcelius II (superbul) a supus pe toți Latini și s-a purtat aspru cu nobili, cari se uniră cu grosul poporului și-l alungară (510).

Roma a fost deci guvernată la început de regi, cari însă se urmasu prin alegere nu prin moștenire. Puterea regelui era mărginită de nobili, fără învoirea cărora nu putea declara război, nici nu putea să condamne pe cineva la moarte.

Împrejurat lui se afla un consiliu (senat) compus din capi (300) celor mai însemnate familii. Senatorii dedeau consiliu regelui, când erau întrebați, tot ei la moartea regelui îi țineau locul până să aleagă pe un altul.

Infințarea republicii.

Dictatura, Tribunalul (494).

În urma alungării lui Tarquinii capul statului nu începuse să fie aleși de adunarea armatei, numită *adunarea centurilor*. Această schimbare s'a făcut în 510 î. C. și noua formă de guvern se numea *republică*.

În capul republicii erau doi bărbați numiți consuli co-legii. Ca și regii, consuli comandau, judecau, însă funcțiunea lor ținea numai un an. Apoi ei n'aveau dreptul să sacrifice zeilor, ci sacrifica un alt funcționar, numit *regele sacrificiilor*.

C unul din primii doi consuli se numea *Iunius Brutus*, un mare patriot, care după ce alungă pe Tarquinii, pedepsi cu moarte chiar pe fiii săi, căci voiau să readucă înapoi pe tiran. Tarquinii încercă să recâștige dominația printr'un complot, în care atrase și pe fiii primului consul. Brutus află de complot și avu țara de suflet, să privească moartea meritată a copiii săi vinovați.

Tarquinii încercă atunci să câștige prin rășboni ceea ce nu putuse câștiga prin complot, și veni în contra Romei, cu un rege din Etruria, numit *Porsena*. Romanii îi opriră la trecerea Tibrului, unde un singur Roman ținu pe loc o întreagă armată etruscă la capătul podului. Porsena izbuti în cele din urmă să treacă râul și să înconjoare Roma.

Mucius Scaevola. Un alt Roman numit *Mucius Scaevola* hotărî să se sacrifice el ca să mântuească Roma. Intră în lagărul inamic, cu euger să omoreze pe rege. Lipse însă în locul lui pe secretar, care era îmbrăcat ca și regele și împărția bani ostașilor. Fînd prins și amenințat cu pedeapsă, el nu să arate că nu se teme de moarte, întinse mîna dreaptă pe un vas cu jerie, spre a o pedepsi pentru greșala ei. Apoi spuse, că alți 300 s'au jurat să omoreze pe rege și că va muri liniștit, căci alții vor îndeplini, ceea ce el numai a încercat. Regele înspăimîntat, părăsi pe Tarquinii și se făcu prieten cu Romanii.

Bătrînul rege se unește atunci cu Latinii, cari erau înarmati ca și Romanii și tot ea ei de eurajoși. Văzînd pericolul cel mare, consuli numesc atunci un magistrat extraordinar, numit *dictator*.

Dictatura. Dictatorul era un fel de rege, care trebuia să fie în ascultare și miști pe toți Romanii, în cazul vreunei mari înfrîngerii în rășboni, sau vreunei turburări înăuntru.

El se numea pe 6 luni și avea o putere fără margini, mai mare chiar decît a vechilor regi, căci avea și dreptul de moarte. Dictatorul numit contra lui Tarquinii câștigă o mare bătălie în contra Latinilor. Biruit și de această dată, Tarquinii se retrase și muri afară din țara lui.

Patricienii și Plebeii. Nobili din Roma se numiau patricieni, dela vorba, tată (pater), căci ea tată ei aveau putere mare asupra familiei. Și în stat tot ei ocupau funcțiunile, moșile luate dela popoarele supuse ei le țineau.

Oamenii de jos se numiau plebei. Ei n'aveau drept de cetățeni, nu puteau ocupa funcțiuni, duceau însă toate greutățile statului, mai ales ale rășbonului.

În timpul rășboniilor cu Tarquinii plebeii s'aruncaseră și se îndataseră, pe de o parte pentru că nu putuseră să-și cultive câmpul, iar pe de alta pentru că în rășboni fiecare se ținea cu cheltuiala sa. Datonicii își pierdeau moșile, apoi erau aruncați în temniță de împrumutători, cari erau patricieni și aveau pentru ei și legea și pe magistrat. În adevăr, legile le făceau centuriile, cari erau regulate la vot așa încît majoritatea totdeauna era patriciană, consuli erau, și ei, patricieni. Pentru plebei nu era nici lege nici magistrat.

Retragerea pe muntele sacru. Odată veni în piața publică, înaintea plebeilor, un bătrîn îmbrăcat în trente. El arătă rănile câștigate în 20 de bătălii și se plîngea că a fost băgat în temniță, cu copiii lui, pentru că s'a îndatorat în timpul rășbonului. Plebeii cerură să se lerte datoritiile tuturor, căci altfel nu vor merge la rășboni. Consulul se învoi, dar după terminarea rășbonului uită învinșii. Atunci plebeii se

șică din Roma și se așezară pe un munte vecin muntele sacru, hotărâți să părăsească Roma și să construească o cetate nouă. Groaza cuprinsă pe patricieni cari cugetau ce rău va fi de cetatea lor, dacă plebeii se vor așeza lângă ei ca inimiți. Aleseră pe un om blând, fost consul, numit *Menenius Agrippa*, și-l trimiseră la plebei ca să-i împace. Menenius povesti plebelor următoarea poveste: «Odată membrele corpului, mâinele, picioarele, ochii, urechile... se supărară cugetând că numai ele muncesc, pe când stomacul stă și consumă munca lor. Așa dar nu mai voră să hrănească pe leneșul de stomac, dar împreună cu el slăbiră și ele, că stomacul, dacă primește toată hrana, o primește spre a o împărți la toți. Tot astfel și senatul, primește tot, ca să dea tuturor, ceea ce le este de folos». Plebeii înțeleseseră povestea, dar tot nu se întoarseră în cetate, decât după ce li se lăsară datoritiile și li se dădu dreptul de a avea 2 apărători numiți *tribuni*.

Tribunatul. Tribunii erau avocații plebeilor și aveau drept să împiedice cu vorba «*veto*» (opresc) orice nedreptate făcută plebeilor. Însă puteau apăra numai pe plebei de față: *tribunii apărau numai atât cât apucau cu mâna, cât ajungeau cu ochii, cât cuprindeau cu glasul*. În senat n'aveau voie să stea pe scaun ca senatorii, stau modeste lângă ușă; dar îndată ce auziau că senatul ia o măsură răstălmăcătoare plebeilor, ziceau «*veto*». Și vorba lor era ascultată, căci patricienii juraseră împreună cu plebei, ca să condamne la moarte pe oricine va ataca pe vreun tribun, chiar cu vorba (494).

Decemvirii și cele XII table.

Decemvirii. Egalizarea patricienilor cu plebei.

Certele dintre patricieni și plebei deveniră mai serioase după înființarea tribunatului, căci tribunii susțineau cererile plebeilor. Plebei voiau să li se dea o parte din pământul statului, cucerit prin războaie dela popoarele vecine.

Unii nobili sustineau pe plebei, însă cei mai mulți erau în contra lor și apărătorii plebeilor numai după lupte îndelungate, au izbutit să le facă droplate.

O altă pricină de suferință pentru plebei, pe lângă lipsa de pământ, era lipsa de legi scrise. Judecătorii erau patricieni și hotărârile lor nimeni nu le putea controla, căci se dau după obiceiuri ținute secrete și numai patricienii le cunoșteau. Tribunii cereau să se numească o comisie, ca să scrie legile. Patricienii se opuseseră ani de zile, în care timp încercară să împace pe plebei, dând pământ celor mai săraci, ridicând numărul tribunilor până la 10. Tribunii însă cereau mereu legi. În cele din urmă, patricienii se învoiră să trimeată în Grecia o solie care să aducă legile grecești și mai ales pe ale lui Solon. Apoi se aleseră 10 bărbați (*Decemviri*), ca să scrie legile. În acest timp ies din funcțiune toți magistrații (consuli, tribuni, ca să nu influențeze pe legiuitori. Decemvirii fac în anul întâi 10 table de legi și le așează în piață, ca să le cunoască toți. În anul al doilea fac alte două table. Aceste 12 table de legi au format baza legilor romane. Copiii le învățau în școli, însă până la noi n'au ajuns decât părți din ele. Cele 12 table dedeau plebeilor drepturi în familie (dreptul de înă, de moștenire...) și în multe privințe li făceau despotrivă cu patricienii. După sfârșitul anului al doilea, decemvirii nu voră să se mai retragă, începură să se poarte ca tirani și plebei din nou părăsiră Roma, unde nu se întoarseră decât după ce se învoiră, ca să se poată aduna și ei sub prezidenția tribunilor, iar hotărârile acestor adunări să aibă putere de lege și pentru patricieni.

Plebei bogati tot erau supărați că nu aveau drept de căsătorie cu patricienii și că nu puteau fi consuli. Un tribun ceru, ca să se permită căsoriile între cele două clase, iar unul din consuli să fie plebeu. Patricienii arăst se opuseră căiva, până când, în sfârșit, primira căsătoria între cele două clase. Cât pentru consulat, li deslășiră și hotărârile, ca în locul celor doi consuli *tribunii militari să aibă putere de*

consuli. Triumviri aceștia erau generalii armatei și plebeii puteau ajunge generali.

Însă, ca să micșoreze puterea acestor triumviri, patricienii le luară dreptul de a număra poporul și de a face listele de vot și-l dădură unor magistrați noi numiți *censori*, cari se alegeau numai dintre patricieni.

Egalizarea celor două clase. Cearta dintre patricieni și plebei s'a hotărât în 367. Doi triumviri, Stolo și Sextius, propuseră următoarele trei legi.

1. Ușurarea datoriilor: să se scază din capital interesele plătite, ca și cum s'ar fi plătit din capete, iar restul să se plătească în 3 ani.

2. Să se aleagă iar consuli, din cari unul să fie plebeu.

3. Pământul Statului să se împartă la toți patricienii și plebeii. Patricienii puteau lua cel mult 500 de iugere (un iuger era locul arat într-o zi de un plug cu doi boi, o jumătate de pagon sau un sfert de hectar).

Patricienii fiindcă dăduseră vot plebeilor să fie consuli, luară dela consuli puterea de a judecă și o dederă la doi magistrați numiți pretori. Egalizarea completă între cele două clase s'a făcut la anul 300, însă mai înainte plebeii ajunseră nu numai consuli, dar și dictatori, censori, și pretori. Atunci poporul roman unit, virtuos și războinic, va supune lumea prin curajul și disciplina lui.

Comitiile. Funcționarii romani (cari nu primeau leasă) și legile se hotărâau în adunarea armatei, numită *comiții centuriate*.

Din 103 de centurii (sute) 98 erau compuse din patricieni și din plebeii bogăți, iar restul poporului formă numai 95 de centurii. Fiecare centurie dădea un vot. Votau întâiu cei mai bogați, iar ceilalți votau ca ei, căci Romanii credeau că primul vot arată voința zeilor. Comitițiile centuriate erau, dar, o adunare aristocratică. Președintele adunării avea mare putere asupra ei: putea s'o oprească dela vot, când nu-i plăcea, sub zvonul că s'a arătat pe cer vreun semn sau păsările nu sunt favorabile sau mănâncă... Tot cu asemenea curinte putea să nu recomende adunării pe vreun candidat, care nu-i plăcea lui, iar adunarea nu putea alege un candidat nerecomandat de președinte. Ea era disciplinată ca o armată.

Adunarea plebeilor cu triumviri se numea *comitiile tribute*. Fără adunarea democratică, însă nu avea voie să discute decât legile încredințate de senat.

Forul. Adunările poporului se țineau într-o piață numită *forum* înconjurată cu temple vechi și înfrumusețată cu o mulțime de monumente. În for arătau Romanii smochinul de care s'a oprit coșul cu Romulus și Remus acolo era tribuna după care vorbeau oratorii. Forul servia și ca loc de târg.

Camil Invaziunea Gallilor.

Marcus Furius Camillus a fost unul din întemeietorii puterii Romanilor. El a organizat armata, a început conceririle romane și a meritat numele de *al doilea fondator al Romei*.

Armata romană cum a lăsat-o ei, a supus lumea veche, și a făcut din Romani cel dintâi popor militar din istorie. Nici Grecii și nici vre-un popor nou nu a întrecut pe Romani prin armată, căci în nici un popor nu s'au dezvoltat ca la Romani virtuțile militare, *disciplina și răbdarea*. Romanii erau răbdători, căci mai toți erau țărani și armatele formate de țărani sunt superioare celor formate de orașeni. Înghețarea de a-și pierde armele în bătălie era atât de mare pentru un om, încât s'au văzut soldați sărind în mijlocul inamicilor, ca să-și reia armele sau să moară. Credința către steag era atât de mare încât unii generali îi aruncau în mijlocul inamicilor, pentru ca ostașii să meargă să-l ia.

Înainte de Camil soldații romani erau înarmați, ca și Grecii, cu un scut, un coif, o platoasă de aramă și o sabie scurtă cu 2 tășuri. Camil le-a mai dat o lance lungă de doi metri. Armele vechi erau bune numai pentru lupta de aproape, pe când lancea servia și în lupta de departe, căci soldatul o arunca asupra inamicului, când se apropia de el la 10—20 de pași. Astfel că Romanii puteau să se lupte cu inamicul și de departe și de aproape.

Această putere o arătară Romanii în lupta cu Etruscii. Eră în Etruria o cetate, numită *Veii*, vecină cu Roma și totdeauna în luptă cu ea. Deseori au fost învinși Romanii,

când însă Camil ajunsese în capul lor, scurta lupte se schimbă. Până la el ostașii se întrețineau cu cheltuiala lor și se înarmau singuri. Camil hotărî să plătească leaful ostașilor, care putură să rămână sub steag și vara și iarna, căci hrana nu trebuia să le-o mai aducă de acasă. Această ispravă este tot așa de mare ca și a domnilor noștri, cari au făcut armate permanente. Romani înconjurară Veii și o ținură înconjurată 10 ani, fiind deseori respinși dela ziduri. Camil atunci făcu pe sub pământ un drum, al cărui cap da tocmă într'un templu din Veii, dădu apoi ordin ca o parte din armată să atace zidurile, pe când el cu altă parte intră în cetate pe drumul săpat. Prin această cucerire Romani se ridicară deasupra tuturor celorlalte cetăți din Italia.

Camil intră apoi în Roma într'un car tras de 4 cai albi, înaintea lui mergeau înimicii învinși, în urmă veniau soldații, cu coroane de laur pe cap. El ținea în mână un sceptru de fildeş, pe cap avea o coroană de laur. Această intrare mărească se cheamă *triumf* și se permitea în urmă oricărui general, care câștigă o victorie, în care să fi pierit cel puțin 5.000 de inimici.

Camil prin această pompă își atrase o mulțime de inimici.

El îl acuzară că a oprit din prăzile dela Veii și-l dădură în judecata poporului, dar Camil nu voi să meargă la judecată și ieși din Roma. Când ieșia pe poarta cetății, zise: «cetate nerecunoscătoare, să dea zeii să ai nevoie de mine».

Invăziunea Galilor. Romani avură nevoie îndată de Camil, din pricina unei năvăliri a Galilor. Acești barbari veniau din nord asupra Etruscilor, cari cerură ajutor dela Roma. Romani trimiseră trei delegați, cari credeau că prin tratări îi vor opri din mersul lor. Galii nu se opriră însă, ci înaintară și asupra Romei, în număr de 70.000. Romani fură batuți la râul *Allia* 390 atât de rău, încât puținii scăpură și fugură la Veii. Galii se dădură la beție și petreceri, în care timp Romani fugiră în cetățile vecine sau se retraseră în cetățuia *Capitolului*, înconjurată cu ziduri. Numai câțiva bătrâni rămăseră în Roma și fură uciși de Galii, cari înconjurară cetățuia 7 luni, fără a putea să o cuprindă. În

acest timp Camil adună rămășițele armatei romane și se pregăti să vie contra inimicilor ca dictator. El voia însă să fie aprobat de senat. De aceea trimise pe un tânăr, care urcă dealul Capitolului pe o parte prăpăcioasă, intră în cetățuia și prin încredințarea senatului. Galii observând

urmele pe unde se suise tânărul, căci dăduse o zăpadă ușoară, se suiră și ei în timpul nopții, unul câte unul, și în zori erau în vârful dealului. Dacă ar fi cuprins Capitolul, Roma ar fi fost nimicită. Însă niște găște țînse pentru ex-

certare, începură a gărăi și deșteptară pe Romani, cari respinseră pe inimici. În fine Galii aflând că în țara lor au intrat inimici, iar Romanii, fiind în lipsă de hrană, se învoiră să se împacă pentru o sumă mare de bani. Pe când cântăreau aurul, Galii înșelau și Romanii se plăuseră, dar căpetenia Galilor aruncă în batantă și sabia lui, zicând: vai de cei învinși! În acel moment sosește Camil cu armata. El zice: «nu cu aur, ci cu sabia își răscumpără Roma libertatea». Galii alergă la arme, se începe o luptă cruntă pe străde, Camil iese biruitor.

Văzând pustia cetatea, Romanii voiau acum să o părăsească și să se așeze la Veii. Camil însă li consiliă să nu facă asemenea faptă, și astfel a meritat numele de al doilea întemeietor al Romei.

El muri după ce fusese de 5 ori dictator.

Cucerirea Italiei.

Războaiele cu Latini și cu Samniții.

Într-o mare parte a Italiei de jos și de mijloc locuiau *Samniții*, un popor înrudit cu poporul roman. Samniții erau pastori puternici și țărani curajoși, mai numeroși decât Romanii și cu o țară mai întinsă. Romanii li întorceau însă prin organizarea militară și prin noile. Romanii au purtat cu Samniții războaie crâncene și lupta dintre ei a fost lupta de supremație în Italia. După o luptă de 40 de ani, Romanii rămân adevărați stăpâni ai peninsulei.

Samniții au fost multă vreme aliați cu Romanii, s'au luptat împreună contra Galilor, au supus popoarele vecine, au ajutat chiar pe Romani în lupta cu Latini.

Războiul cu Latini. Latini recunoscuseră supremația Romei și se luptaseră alături cu Romanii în toate luptele lor. Crezând că a sosit momentul să se facă egali cu Romani, cerură ca jumătatea senatorilor și a funcționarilor să se aleagă dintre ei. Romanii nu voriră și se începu un război cu atât mai crâncen, cu cât Latini erau înarmați

și organizați ca și Romanii. Aceștia aveau un mare și sever general, numit *Mundus Torquatus*. Numele *torquatus* va să zică *cel cu colan*, adă de cer el era tânăr sobolă în timpul războaielor cu Galii și odată pe când armata romană era în lăta armatei galice, iese din șirul Galilor un uriaș, înalt și voinic, cu un lanț înmăso de aur la gât și strigă în gora mare, că dacă îndrăznește cineva să se lupte cu el, că învinzător. Nimeni nu îndrăzniă și Galul rădea de Romani. Atunci *Mundus* iese din rânduri, se luptă cu acel Gal și îl ucide, îi ia apoi lanțul de aur și-l pune la gâtul său. În războiul cu Latini el ordonase, ca nimeni să nu se lupte cu vreun inamic fără ordin. Însă unul din capi inamicilor provoacă la luptă chiar pe fiul său. Acesta se luptă și învinse pe inamic, dar *Mundus* condamnă la moarte pe fiul său, căci nu respectase ordinul.

De aci vedem cât de disciplinată era armata romană. Lupta cu Latini se dădă la Vezuș. Înainte de luptă, amândoi consulii, *Mandius* și *Decius Mus*, visară că zeii cer o armată și pe căpetenia celeilalte armate. Pentru ca victoria să fie a lor, ambii generali hotărâră să se sacrifice acela, a cărui armată va șovăi în luptă.

În mijlocul bătăliei aripa lui *Decius* începu să se retragă, atunci el chemă pe preot să-i citească rugăciunile înarmăntării, se aruncă în rândurile inimice și muri, străpuns de lance. Romanii învinseră pe Latini și-i supuseră cu totul.

Prima și al doilea război cu Samniții. În luptele cu Samniții au suferit și Romanii înfrângeri mari. Cea mai vestită umbră suferită de Romani a fost la trecătoarea *Caudina* (*furcile Caudine*). Acolo comandantul Samniților a prins 4 legiuni (1: cu 2 consuli), pe cari i-a silit să încheie pace și apoi i-a trecut pe sub jug (2). Senatul însă nu primi pacea, ci trimise Samniților pe consuli și pe alții.

În cele din urmă tot Romanii învinseră. Victoria Roma-

(1) O legiune avea 3.000 de ostași.

(2) Trei lance așezate astfel:

nilor se datoră și faptului, că îndată ce apăsau vremea în țara Samniților, așezau acolo o colonie de ostași. Acea colonie le da ajutor și Samniții lăvăți din toate părțile, nu putură rezista. În zadar se aliară ei cu Etrusci și cu Galii, căci Romanii îi învinseseră. Cea mai mare victorie, câștigată de Romani în războiul cu Samniții, a fost cea dela *Sentinum*, unde toată Italia se unise contra lor. Și în această luptă s'a aruncat în mijlocul inamicilor un alt Decius, fiul celui mort la Vezuviu, și a câștigat victoria cu prețul vieții lui. Această victorie, câștigată la 100 de ani (295) dela cucerirea Veii, însemnă supunerea întregii Italii. Cât de crâncene au fost aceste lupte, se poate înțelege din lupta dela *Aquilonia*: le rămăsese Samniților o armată de 16.000 de luptători, cari juraseră să moară în luptă. Se numă *legiunea imului*, căci toți erau îmbrăcați în haine albe de în. Toți au murit în luptă. Samniții intrară sub supremația Romei.

Războiul cu Tarentul și cu Pyrrhus (282—272)

Heraclea. Appius Claudius Cæcilius. Căle militare.

După supunerea Samniților, Romanii aduseră sub ascultarea lor mai multe cetăți grecești din Italia sudică. Numai cetatea *Tarent* nu voia să li se supună, dar nesimțindu-se în stare a li se opune, chemă în ajutor pe viteazul rege al Epirului numit *Pyrrhus*.

Acesta era vărul lui Alexandru cel Mare și unul din cei mai mari generali ai Grecilor. *Lupta dintre ei și Romani a fost lupta dintre armata grecă și romană*. Grecii erau însă inferiori Romanilor, căci armata lor erau numai pentru lupta de aproape, pe când Romanii se puteau lupta și de departe. Apoi Romanii aveau rezerve, căci compăniile lor erau așezate pe trei linii astfel:

— — — — —
— — — — —
— — — — —

și intrau în luptă una după alta numai trupe odihnite.

La *Heraclea* se dădu lupta și Romanii se luptau cu atâta curaj, încât *Pyrrhus* pierzând speranța în victorie, dădu

ordin să aducă obstată. Romanii, cari numai văzuseră slăbiciuni, se speriară, dar victoria lui *Pyrrhus* fu așa de costisitoare, încât începu cu Romanii tratări de pace. Un grec dilaciu, numit *Kineas*, fu trimis la Roma și izbutise să se asculte, când apare în senat, dus de fiul său, bătrânul senator orh, *Appius Claudius Cæcilius*, care se poate face cu *Pyrrhus* pace, vise el, cât timp se află în Italia. Să plase îndată și apoi să ne propui pacea. Senatul întrerupse tratările, iar *Kineas* mergând la *Pyrrhus*, îi spuse că senatul este așa de dărnă, încât seamănă cu o «adunare de regi». Senatul trimise la rege o solie de trei bărbați, ca să răscumpere pe prizonierii din război. Intre ei se află *Fabius*, căruia regele voi să-i dea un dar prețios, pe care însă Romanul îl respinse, deși în casa lui nu avea argintărie decât o solniță de sare și un pahar pentru sacrificiu.

A doua luptă se dădu la *Asculum*, tot în paguba Romanilor. Se spune că *Pyrrhus* ar fi zis: «dacă voi învinge pe Romani încă într-o luptă, voi pieri eu toți». Tocmai atunci Siracuza îl chemă să o apere contra Cartaginezilor, *Pyrrhus* se bucură că poate părăsi Italia. Trece în Sicilia bătut pe Cartaginezi și cugetă să-și facă un regat în Sicilia, dar aliații îl părăsesc, nefiind deprinși cu asprimea militărească a lui. Atunci se întoarse înapoi contra Romanilor, care-l așteptau la *Malventum*. *Pyrrhus* fu bătut rău, părăsi Italia și se întoarse în Grecia, unde pieri la atacul unui oraș. Romanii schimbă numele orașului *Malventum*, numindu-l *Beniventum*, supuseră Tarentul și toate cetățile grecești din Italia.

Organizarea Italiei. Romanii puneau supusă Italia în condiții diferite. Latinilor le lăsară mai multe drepturi, celor cari se supuneau de bună voie le dădeau mai multă libertate decât celor cari se luptau cu forță.

Unele cetăți administrau singure, altele erau administrate de funcționari romani. Cetățile între ele n'aveau voie să facă alianțe, nici comerț, nici chiar căsătorii, ca să nu se unească contra Romei. Aveau însă drept de comerț și de căsătorie cu Roma. Cetățenii din alte

Flora. — Femeia popoarelor veii.

cetăți puteau veni la Roma, spre a alege și chiar spre a fi aleși în magistraturi.

Toate cetățile trebuiau să dea armată. Romanii nu cereau bani, cereau soldați și de aceea italienii se mulțumiră cu administrația romană.

Colonile. Romanii când supuneau un popor, îi luau o parte din pământ cu o cetate și stabiliau în ea un număr de ostași, ca să fie pe supuși în ascultare. Italia era plină de asemenea colonii militare.

Ele erau ca o oglindă a Romei: 2 consuli, pretori, censori, tribuni. Locuitorii puteau merge la Roma să voteze, iar în caz de război erau ca o Romă în mijlocul inamicilor.

Așa au bătut Romanii pe Sanniti și au făcut pe toți italienii să vorbească latinește.

Căile militare. Ca să meargă repede în țerile supuse, Romanii au construit căi de piatră și de cărămidă atât de solide încât (în și azi, cum sunt la noi câteva. Armata mergea cu o mișcă de speriat 6 klm. pe oră, când mergea la pas de vot) pe acele căi și orice rezistență încetă. Căile le făceau censorii. Un censor vestit pentru aceasta a fost Ap-
pius Claudius Caccus, care a unit sudul Italiei cu Roma, printr-o șosea minunată la apia!

Vieța primitivă a Romanilor.

Romanii erau un popor serios, muncitor și simplu în obiceiurile sale. Ocupația lor principală era agricultura. Industria și comerțul le lăsa mai mult în mâinile sclavilor, cari munceau pentru stăpânii lor, sau în mâna sclavilor liberi. Totuș se făcea un comerț întins, mai ales cu sudul Italiei și cu Etruria. Populația Romei a crescut totemai prin așezarea străinilor, cari din toate părțile veniau la Roma. Cetatea era așezată într-o poziție minunată, departe Italia de sud mai mult grecească, de alta parte Etruria cu multe meșteșuguri. Marea era departe de câteva cuseuri, iar până la

dânsa râul Tibru, pe care se puteau urca în voie corăbii.

Dela Etrusci au învățat Romanii să construiască vestilele lor canale cu holle mari și puternice, dela ei au împrumutat credințe religioase, multe feluri de preoți și multe obiceiuri pentru funcționarii de mari ai Statului.

Din cetățile grecești, s'a răspândit în Italia cultura viței și a măslinului, tot de acolo s'a împrumutat scrierea, moșeta și mai întreaga religie grecească. Legătura strânsă dintre Roma și cetățile grecești se păstrează în povestea următoare. Odată veni la cel din urmă rege roman, o bătrână profeteasă greacă, Sibila, și-i oferă 9 cărți, în cari se cuprindea trecutul, prezentul și viitorul Romei, însă ceru pe ele o sumă nepomenit de mare. Regele nevoind să plătească o sumă atât de mare, profeteasa plecă și se întoarse înapoi cu 6 cărți, pentru cari ceru aceeași sumă. Nevoind regele nici a doua oară, bătrâna se întoarse a treia oară numai cu 3 cărți, pentru cari ceru prețul dintâiu. Tarciniu le cumpără, le așază într'un templu, puse preoți ca să le păzească și să caute în ele la vremuri grele pentru stat.

Moravurile. Familia la Romani nu cuprindea numai pe părinți și pe copii, ea la noi, ci cuprindea pe toți membrii cari se trăgeau din același moș. Să zicem, s. e. că Gaius are 4 băieți, însurați, cu copiii și femeile lor; aceștia nu se despărțau de Gaius, trăiau împreună, munceau moșia cu toții, iar Gaius era până la moartea sa stăpân peste toți, peste familia și copiii săi, peste nepoții și nororii sale. La moartea lui Gaius, băiatul său cel mai mare, dacă era major, rămânea în locul tatălui, stăpân al unchilor, al mătușilor, al fraților și chiar al mamei sale. El împărția munca tuturilor pe moșie, el îi judecă, putea să-i pedepsească, pe unii putea să-i vânză robi și chiar să-i ucidă.

Cincinnatus. Capul familiei, de altfel, muncia pământul cu servitorii și cu oamenii săi. Exemplu strălucit din acele timpuri a rămas Cincinnatus. În vârstă de 80 de ani, el se retrăsese lângă Tibru și cultivă o moșieară de vro 3 po-

goane de pământ. Într-o zi se pomenește cu delegați sosiți dela senat, ca să-i spuie că e numit dictator, căci nenorocire mare a căzut peste Roma, inimiții au înconjurat armata. Cincinnatus, care săpa cu mâncile sumese, se șterse pe frunte de sudoare, lăcășit, se îmbracă cu hainele și plecă. Peste două zile înconjură pe inimiți, îi silă să treacă pe sub jug, iar după 16 zile se retrase din dictatură, deși era numit pe 6 luni, și se întoarse la moșcara lui.

Acest traiu cumpătat îi făcea incoruptibili. Odată veni la un general învingător trimiși străinul și-l găsi în căsuța lui, mâncând niște legume pe un taler de lemn. El îi oferi aur, Romanul îi refuză cu mândrie.

Respectul copiilor pentru părinți era mare. În timpurile târzii, când obiceiurile vechi se pierduseră, tot s'a putut vedea un bătrân mergând la fiul său, care și el ocupase mari funcțiuni, dar care făcea parte dintr-o conjurațiune și ucizându-l cu cuțitul în mijlocul străzii: «ta-am crescut ca să aperi statul, nu ca să-l distrugi» i-a zis el.

Un tânăr foarte viteaz, Coriolanus, fiind amenințat cu moartea de tribuni, a fugit la un popor vecin și s'a întors cu o mare armată contra Romei. În zadar l-au rugat să aibă milă de cetate, mai întâi o delegație de senatori, apoi o delegație de preoți, căci Coriolanus nu voia să se retragă. În cele din urmă veni să-l roage mama și soția lui. Coriolanus își înainta-le, dar mama sa nu-l lăsa să se apropie: «mai întâi spune-mi, am venit la inamicul, sau la fiul meu.» El se umili, îmbrățișă pe mama sa și zise: «mamă, ai mântuit Roma, dar ai pierdut pe fiul tău» căci s'a retras cu armata și a murit în țară străină.

Religiunea. Romanii credeau în spirite, ca toate popoarele. În fiecare loc, în fiecare lucru se ascunde un spirit. Florile le înfloarește *Flora*, *Pomona* coace poamele, *Bubona* îngrijește de boi etc. La orice faptă ne ajută un spirit: când ducem mâncarea la gură ne ajută o zeiță, când ducem hăntura la gură ne ajută altă zeiță. Când mergem la plimbare ne duce un spirit, când venim dela plimbare ne aduce alt

spirit. Într-o spurte erau mai puternice spiritele luminii (*Dei*) și spiritele morților (*Larri*, *Penali*).

1. Dintre spiritele luminii cel mai vechiu a fost *Tamus* cu două capete (soare răsare și soare apune); zeița femeie era *Dianna*. Zeul primăverii *Mars*, a devenit mai târziu zeul războiului. S'a adăogul mai târziu *Juppiter* și mai apoi zeii grecești cu nume romane.

2. Romanii, ca și Grecii, credeau că sufletele morților se fac spirite și ajută pe cei rămași în viață. În fiecare casă ardea focul neîncetat și capul familiei oferea în fiecare zi mâncare și băntură strămoșilor săi. Orașul avea în onoarea zeiței *Vesta* un altar, pe care focul era întreținut ziua și noaptea de niște călugărițe numite *Vestale*. Se zicea că vestalele au fost întințate de regele Numa Pompiliu. Tot el ar fi construit în onoarea lui Ianus un templu, care sta deschis în timp de război și închis în timp de pace. Numa ar fi regulat și calendarul, adăogând lunile ianuarie și februarie, căci până la el anul avea numai 10 luni și începea cu luna martie.

La Romani mai erau ca preoți *pontificii*, cari îngrijiau de făcerea calendarului; *augurii*, cari cercetau voința zeilor după zborul păsărilor și după starea cerului.

Războiul întâi punic.

Dalins. Regulus.

Prin supunerea Italiei sudice, Romanii se făcuseră vecini cu Italia. Această insulă, bogată și plină de cetăți grecești, era ocupată în mare parte de Cartaginezi. În Siracusa se ridicase un rege aspru, care conducea statul sprijinindu-se pe armată, în alt oraș se stabiliseră niște sfărâmaturi de armată, Mamertinii, cari se luptaseră contra Cartaginei.

Cartagina era foarte bogată, dar bogățiile ei erau o cauză de slăbiciune în loc să-i fie una de putere, căci familiile bogate țineau guvernul numai pentru ele și asupreau familiile mai sărace și pe lăcomii.

tori. În capul statului erau la Cartagina doi judecători, a căror putere era foarte mărginită de un senat și mai cu seamă de numărul celor 104, care aveau drept de moarte asupra judecătorilor și senatorilor. Familiile puternice erau în orice oricărui general distins, căci se temeau să nu se facă domnul cetății. Armata se compunea din străini plătiți. Cartagina era, dar, puternică prin flotă și prin bogăție, Roma era superioară prin organizarea politică și militară.

Între Roma și Cartagina s-au purtat 3 războaie mari, numite de Romani *punicae* (adică feniciene).

Cauza primului războiu punic (264 - 241) au fost Mamerthinii, cari fiind amenințați de Siracuzani și de Cartaginezi, cerură ajutor dela Romani. Aceștia trimisă o armată, care bate pe regele Siracuzei și-l silește să se supună, bate apoi pe Cartaginezi și ocupă toată insula, afară de puține orașe de pe margine, cari rămân în stăpânirea Cartaginezilor. Romanii însă acum nu se mulțumiau numai cu Sicilia, ei voiau să nimicească puterea Cartaginei. Dar puterea Cartaginei era pe apă.

Duilius. Consulul Duilius formă o flotă de 120 de corăbii și găsi un meșteșug de luptă, prin care Romanii puteau învinge pe Cartaginezi. Atunci luptele pe apă se hotărâu nu prin arme, ci prin mișcări repezi și prin loviri între corăbii. La mișcări și la loviri erau mai pricepuți Cartaginezii, cari aveau flotă de 600 de ani. Însă pe corăbii ei aveau numai lopătari, nu și soldați. De aceea Duilius puse la corăbiile sale niște poduri cu cioc la capăt. Cât se apropiă o corăbie cartagineză, Romanii aruncau asupra ei podul cu cioc, o opreau în loc și ostașii romani treceau pe pod asupra lopătarilor cartaginezi luptându-se cu ei ca pe uscat. Duilius, primul învingător pe apă, a fost onorat de Romani în mod extraordinar. I s'a ridicat o coloană cu cioc și cu o inscripțiune, care se păstrează până azi.

Incurajați de acest început, Romanii plănuiră să atace pe Cartaginezi chiar în Africa, unde trimiseră o flotă de peste 300 de corăbii sub comanda consulului *Regulus*.

Regulus. Era un om de felul lui Cincinnatus. Avea numai

4 pogoane de pământ și trăia simplu și cu ospătat, munind singur cu mâinile. În capul fetei bătu la *Ecnôm*, în Sicilia, o flotă cartagineză, mare cât cea romană. Aceasta este cea mai mare luptă navală din istorie alături cu lupta dela Salamina.

După ce bătă pe Cartaginezi, *Regulus* dabă în Africa. Senatul era atât de sigur, că *Regulus* va cuprinde Cartagina, încât rechemă cea mai mare parte de flotă și de armată. *Regulus* rămase numai cu puținii ostași, însă ceru voia dela senat să se întoarcă și el în țară, căci a aflat că s-a murit îngrijitorul moșiei și nu știe ce se va întâmpla cu familia sa. Senatul îi răspunse, să urmeze războiul, căci moșia și familia lui sunt în grija patriei. *Regulus* amenință Cartagina, care ceru pace, dar consulul pretinse supunerea cetății. Cartaginezii se prepară desperați sub conducerea unui grec, nimicesc armata romană și prind pe *Regulus*. Fiind învinși în altă bătălie, Cartaginezii trimisă la Roma o solie pentru încheierea păcii. În aceea solie era și *Regulus*, pe care Cartaginezii îl puseră să jure că se va întoarce în robie, dacă pacea nu va reuși. El merse la Roma și nu numai că nu stăru pentru pace, dar îndemnă pe Romani să urmeze războiul, căci Cartagina este slăbită de puteri. Apoi cu toate rugămintile a lor săi, merse la Cartagina, spre a nu-și cădea jurământul. Cartaginezii l-au chinuit în mod îngrozitor: l-au pus într-o cutie cu cuie ascuțite de fier pe dinăuntru și l-au lăsat să moară de somn, de foame și de durere.

După învingerea dela *Ecnôm*, Romanii pierdută 4 flote, încât senatul renunță la lupta pe apă. Războiul se mărgină numai la înconjurări și cuprinderi de orașe în Sicilia. Vestit în aceste războaie ajunse generalul cartaginez *Hamilecar Barca* (fulgerul). În cele din urmă triumfă virtuțile și patriotismul roman, căci cetățenii romani contribuă cu bani lor și făcură o flotă. Cu această flotă Romanii învinsă flota cartagineză. *Hamilecar Barca* fu nevoit să încheie pace. Cartaginezii dedeau Romanilor Sicilia și se obligau să plătească o sumă de bani.

Războiul al doilea punte (218—201). Hannibal.

După întâiul războiu punic, Romanii începură cucerirea terilor dela nordul Etruriei și prin lupte crâncane supuseră Galia cisalpină și întreg pământul până la Alpi, încât toată Italia de azi era sub stăpânirea Romanilor.

Cartagina trebui să poarte mai întâiu un războiu cu mercenarii, fiindcă n-avea bani să le plătească lefa. Mercenarii merseră asupra Cartaginei și eră ca s'o cuprindă, dar Hamilcar Barcas izbuti ca să-i închiză într-o strâmtoare de muni. Acolo au suferit de foame atât de grozav, încât se mâncau între ei. Tocmai în acest timp, Romanii ocupară Sardinia și amenințară Cartagina cu un războiu nou. Cartaginezii se supuseră soartei, lăsară Romanilor Sardinia plătit și o sumă de bani.

Atunci Hamilcar se hotărî să câștige patriei sale altă țară și să-i facă o armată, care să-i apere existența contra Romei. El plecă în Spania și ocupă partea cea mai mare a țerii. După moartea lui urmă ginerele său, care fu ucis de un sclav, apoi se ridică în capul armatei Hannibal, fiul lui Hamilcar. El este cel mai mare general din istoria popoarelor vechi și a fost cel mai mare inamic al Romanilor.

Se povestește că tatăl său l-a pus să jure, când era copil, că va fi inamic Romanilor până la moarte. El și-a ținut jurământul. Eră cumpătat la mîncare și în băutură, eră deprins să rabde de somn, se purta simplu ca soldații de rând. Că lăsa comanda armatei înconjură Saguntul, o colonie grecească pusă sub protecțiunea Romanilor. Romanii trimisă la el soli, el nu voia să-i primească și soli merg la Cartagina să ceară pe Hannibal prizonier, parcă ar fi putut Cartaginezii să-l dea și dacă ar fi voit. În acest timp Saguntul cade și Cartaginezii primesc declararea războiului. Romanii credeau că luptele se vor purta în Spania și Africa și trimiseră armata în aceste părți. Hannibal însă decisese să atace Italia prin nord, unde Gali nu erau încă supuși. El

schimbă locul războiului și planul lui este cel mai îndrăzneț plan făcut de vreun general. Războiul acesta a fost de o însemnatate fără seamăn, deși s'a purtat între un om și o națiune. În el s'a decis a cui avea să fie domnia lumii.

Hannibal plecă din Spania peste Pirinei, străbătut sudul Gali pe lângă generali romani, cari nu înțelegeau gândul lui, ei credeau că fuge de frica lor și ajunsse la Alpi. Trece muntii cu mari greutăți și când ajunsse în câmpie nu-i mai rămăsese decât 20.000 de pedestrași, 6.000 de cavaleri (218). Doi consuli fură bătuți unul după altul, unul fu și rănit în luptă. Gali începură să creadă în steaua lui și i veniau în ajutor din toate părțile. Trece Apeninii tocmai în timpul toamnei zăpezilor, când toată Etruria eră un lac, și după greutăți de neînviu pentru altul. Neroecil îi trimise în față o armată romană, al cărui consul, un lăudăros, credea că-l va bate ușor. Hannibal îl atrase între lacul *Trasimen* și între niște dealuri, pe o vreme neguroasă. Armata fu nimicită, iar consulul ucis. Hannibal dedă drumul Italiei prinși, zicând că el poartă războiu cu Romanii și vrea liberarea Italiei. Din Etruria se îndreptă spre sud, unde voia să răscolească pe Sannii. Italia însă nu se mișcă, pentru că supremația romană eră mai ușoară decât cea cartagineză.

Fabius Maximus Cunctator. În acel timp de nenorociri Romanii aleseră dictator pe un bărbat înțelept și încrezut, numit Fabius Maximus. Fabius pricepu pe Hannibal și se feriă de lupte mari cu el, dar căută să-l slăbească prin loviri mici. Planul lui izbuti, poporul însă suferia de jafurile lui Hannibal. El acuză pe dictator că întârziează (Cunctator) și cerea să se trimisă generali de luptă. Fabius se retrase după șase luni și când comanda o luă consulul *Varro*, alt lăudăros. Romanii suferiră cea mai mare pierdere din istoria lor, la *Cannae*. O armată de aproape 90.000 de legionari a fost distrusă; celalt consul și 50.000 au rămas morți, 20.000 luați prizonieri. Roma nu mai avea armată, și totuși niciodată n'a fost mai vrednică de admirat ca atunci. *Senatul ieși înaintea nefericitului Varro și-l felicită, că*

lui n'a pierdut speranța, apoi înarmă pe tineri și bătrâni, pe sclavi și pe cei închiși în temniță. Hannibal prevăzuse aceasta și nu merse asupra Romei, dar căută să atragă la el pe acei cari țineau cu Romanii numai de frică. Numărul acestora era mic, Italia era mulțumită cu Romanii și din această pricină Roma a învins și nu Hannibal.

Având în contra sa întreaga Italie, Hannibal avea nevoie de armate mari, însă Cartagina nu-i mai trimise ajutoare, el se temea de el. Atunci el căută să-și facă aliați pe Macedoneni și pe Siracuzani, cari se revoltară contra Romanilor. Aceștia însă puseră pe picior de războiu 200.000 de oameni și se feriau de întâlniri cu Hannibal. Bătută pe Macedoneni, ținură înconjurată Siracuză 2 ani și în fine o cuprinsă prin trădare.

Siracuză era apărată de învățatul Arhimedes. Acesta inventase niște orguzi, cu cari prindea razele soarelui, le îndreptă asupra flotei romane și o ardea. El a fost omorât la cuprinderea orașului.

În acest timp Hannibal cuprindea orașe mai mici și bătuse pe generali, cari îndrăzneau să se apropie de el. Dar din zi în zi cerul de lănci și zidul de scuturi se strângeau înprejurul lui amenințând să-l arunce în mare, în apropierea căreia se retrăsese. De odată se aude, că fratele său vine prin nordul Italiei, pe acelaș drum, aducându-i mulți ostași. Groaza din Roma era însă fără temei, căci între Hannibal și ajutorul ce-i venia se aflau 23 de legiuni. Într-o luptă grozavă fu învins și omorât generalul cartaginez. Capul lui fu aruncat în lagărul lui Hannibal, care zise: «acum știu ce soartă va avea Cartagina».

Hannibal mai rămase 4 ani în Italia, în total 15. *Un asemenea om, care stă nemîșcat în fața nenorocirilor și urmărește planul său contra loviturilor soartei, ne reprezintă tot ce are omenirea mai înalt.*

Cornelius Scipio Africanus. În acest timp se născu un general roman, tânăr și norocos, care cuceri Spania dela Cartaginezi. Cu toată apunerea senatului, Scipio trecu apoi în

Africa, bătă pe Cartaginezi și amenință cetatea. Cartagina amenințată năvăli curajul Romei și chemă pe Hannibal să o ajere. El veni în Africa, dar având numai rămășițe de armată, fu învins de Scipio la *Zama*. Acum se încheie pace. Cartagina dădea elefanții, corăbile, părăsi Spania, o parte din Africa, se obligă să plătească 10.000 de talenți și să nu poarte războaie fără învoirea Romanilor. Scipio intră în Roma cu triumf și primi numele de *Africanus*.

Supunerea Macedoniei, Siriei și Greciei. Războiul al treilea punic.

În apus Cartagina era umilită, mai rămăneau în război cele trei regate formate din imperiul lui Alexandru cel mare *Macedonia, Siria și Egiptul*. Acesta știu să recunoască țaria Romanilor și de aceea a trăit până aproape de era creștină. Celalalte și-au atras ura lor.

Supunerea Macedoniei. — Mai întâi Macedonia plăti îndrăzneala regelui ei, care dădese ajutor lui Hannibal. El fu bătut și silit să dea libertate Greciei, să se mulțumească numai cu Macedonia și să plătească o sumă de bani.

Perseu, când se ridică pe tronul Macedoniei, câștigă în partea sa o parte de Greci și ridică armele. De mai multe ori Romanii fură bătuți, până când veni în contra lui consulul *Paullus Aemilius*. La *Pydna* (168) se dădă o bătălie înfricoșată, în care falanga răposă pentru vecie, după ce făcuse pe *Paullus Aemilius* să simtă fiori de groază. *Perseu* fu dus la Roma înaintea carului de triumf, iar Macedonia fu lăsată liberă câțiva ani, apoi fu declarată provincie romană.

Supunerea Greciei (146). Când Romanii obligaseră pe *Filip* să dea libertate Grecilor, ei voiseră numai să desbina pe *Filip* de Greci, aceștia însă nu înțeleseseră gândul Romanilor. Ei se bucuraseră ca niște nebuni, când consulul le declarase că sunt liberi. Însă îndată ce văzură să se folosescă de libertatea lor și se aliară cu inimicii Romanilor, aceștia le impuseră pace mai bine decât izbutiseră Macedo-

nenii. Grecii văzuseră mai pe urmă greșala lor și se aliașeră cu Macedonenii; dar Romanii îi supuseră și pe uni și pe alții. Cea mai mare rezistență opuseră Grecii în cetatea *Corint*, dar în cele din urmă fură supuși. Orașul fu distrus, locuitorii vânduți sau uciși. Învingătorul se cheamă *Mummius*.

Era cinstit dar atât de înalt, încât nu înțelegea, de ce un rege vrea să dea 10 talenți pe un tablou: «Se vede că e bun de vreun fermec», zise el, și nu voi să-l vând, ci-l trimisese la Roma. Pe când trimitea la Roma tablourile și statuile, zicea celor ce trebuia să le încerce: «observați bine să nu le stricați, că vă pun să le faceți». Parcă el sau vreun Roman ar fi putut face ceea ce făcuse *Fidius*.

Supunerea Siriei. În Siria era un rege mândru numit *Antioh*, care luase numele de mare, blindea făcuse câteva expedițiuni în Asia. La curtea lui venise *Hannibal*, fugit din Cartagina, unde nu mai putea trăi de Romani și-l îndemnă să înceapă războiul cu Roma. În loc să dea armată lui *Hannibal* spre a trece în Italia, *Antioh* merge el în capul armatei și se oprește în Grecia. Acolo începe să petreacă, în loc să se pregătească de război. Romanii îl alungă în Asia și-l bătura atât de tare, încât îi uciseră 50.000 de ostași. *Antioh* se obligă să părăsească Asia Mică și să plătească mulți bani. *Hannibal* fugi dela curtea lui la alte curți, însă Romanii îl cercau de pretutindeni. În fine luă otravă, tocmai când era să fie dat Romanilor. În acelaș an cu el muri și *Scipio Africanus*.

Distrugerea Cartaginei. — Cartagina se în puternicise în cei 50 de ani de pace, după războiul al doilea punic și mărirea ei umplea de groază pe Romani.

Mari voiau să o vază și orsă, de pe fața pământului, mai ales voia aceasta *Marcus Porcius Cato*. Acesta veni odată în senat cu niște smochine frumoase și proaspete și pe când toți admirau smochinele și-l întrebau de unde sunt, el cu o voce îngrijată le spuse «sunt dintr-un oraș atât de apropiat de Roma, încât de acolo până aci n'au avut vreme să se vestească». Apoi toate discursurile le termina cu aceste vorbe: pe lângă aceasta mai erd că trebuie să dărâmăm Cartagina. Verba s'au călătorit și s'au stricat, că se plimă toată ziua

pe strada și propunea să se paveze locurile de pombare cu piatră ascutită; da, termină el, aceasta trebuie, dar trebuie și Cartagina dărâmată.

Ocaziunea de război se prezentă, căci Cartaginezii, ne mai putând suferi prădările unor vecini susținuți de Roma, luară armele. Indată 85.000 de legionari debarcară în Africa.

Spăimântați, Cartaginezii se roagă de iertare. Romanii le cer armele, apoi ostatici și după ce-i dezarmează, le propun să iasă din cetate și să-și facă altă mai înăuntru. Atunci se arată în toată mărirea ei energia semitică, dovedită la asediul *Tirului* și *Ierusalimului*. Din lemnul caselor se faceau corăbii, femeile își tăiau părul spre a face luni. Armatele romane fură ținute în loc doi ani. *Scipio Aemilianus* înconjură orașul pe apă și pe uscat; locuitorii săpară în stâncă, făcură teșire spre mare și trimiseră o flotă, care din nenorocire fu bătută. Când Romanii pătrunseră înăuntru, locuitorii apărură până la moarte fiecă stradă, fiecă casă, în timp de 6 zile. Romanii îi dederă foc, și după 17 zile era o grămadă de cenușe cetatea cu 700.000 de locuitori. Cartagina cea bogată. Insuș biruitorul nu-și putea stăpâni lacrimile, când privi arderea ei. O parte din pământul Cartaginei deveni provincie romană, sub numele de *Africa*, la 146.

Starea Romanilor după euceriri.

Influența culturii grecești.

În urma luptelor sale, Roma domniă peste toate țările Mediteranei, însă puterea ei era mai mică decât înainte de războaiele punice.

Țăranii romani își lăsasera oasele pe câmpiile de război sau se leneviau în garnizoanele de prin țările eucerite, devenite acum provincii romane. Câmpurile lor de muncă fuseseră mai întâiu pustite de armatele lui *Hannibal*, mai apoi fuseseră vândute proprietarului vecin, sau ocupate de el fără nici o plată. Neavând moșii de cultivat, țăranii nu puteau găsi de lucru nici la proprietar, căci munca țara-

niler costă mai scump decât munca sclavilor și toți proprietarii aveau sclavi. Neavând loc la țară pe vecchia lui moșie, țărănul venia la oraș. Aci nu se apucă de industrie

lîndcă-i eră rușine, și lîndcă da iar peste concurența sclavilor. Negăsind alt mijloc de trai, cetățenii începură să vîndă singura lor avere, votul. Își vindeau voturile la bogații ambicioși, cari doriău să ajungă magistrați.

Candidatul la magistraturi da săracilor mîncare zilnică. În fiecare dimineață veniau să-l salute și el le împărția hrana, apoi plecă în *for* în mijlocul lor. Candidații și magistrații îngrijiau, ca la toate sărbătorile să se împartă grâu și să se facă petreceri. «Păine și jocuri», aceasta eră dorința orășenilor. Păine și jocuri găseau cu ocaziunea unui triumf, cu ocaziunea unei înmormîntări, cu ocaziunea unei alegeri.

Proprietarii mari nu

mai cultivau nici ei moșile, căci grîul venia aproape pe nimic din Sicilia, din Africa și din alte provincii. Cheltuielile cu cultivarea erau mai mari decît venitul din recolte și de

Cetățean roman

aceea Italia încetă de a mai fi țară agricolă și deveni țară de pășuni, de grădini și de vii.

Sclavii erau singurii muncitori în societatea aceasta de jal și trîndăvie. Condițiunea lor eră însă mai rea decît a vitelor. De altfel în socoteli erau trecuți alături cu vitele și cu uneltele de muncă. Nu se odihneau nici în zilele de sărbători, cînd se odihneau și boii. Mîncarea lor eră pâinea rea, mîslinile cîzute pe jos, saramură de oțet, apă amestecată cu oțet și puțin vin. Îmbrăcămintea se da cu economie: haina trebuia să tie doi ani. Numărul sclavilor eră imens. Mai ales în urma unui războiu prețul unui om eră ridicul de mic: au fost timpuri cînd un sclav costă 5 lei. Bogații din orașe aveau sclavi, cari exerceau toate meseriile și toate profesiunile, și-i închiriau pe o sumă anumită. Astfel un bogat vestit *Crassus* avea sclavi pompieri, bucătari, scriitori, medici, pedagogi... Altul, om mîrginit, ca să vorbească cu haz, avea sclavi învățați, cari stau la spatele lui și-i șoptiau vre-o vorbă de haz sau vreun vers, ca să-l spună și el în conversațiune. Bătăi, lanțuri de picioare și la bătrînețe moarte în mizerie, aceasta eră viața și sfîrșitul obișnuit al sclavului. Uneori izbuciau și ei să strângă ceva bani, se răscumpărau și puteau ajunge cetățeni și oameni însemnați. Astfel a fost *Plautus*, un foarte mare poet comic și *Terentius* alt poet comic.

Cultura grecească. Clasele de jos pierduseră averea, cele de sus pierduseră credința și obiceiurile vechi. Romanii erau un popor religios, de cînd veniseră însă în atingere cu Grecii luaseră dela ei obiceiul de a rîde de zei și de poveștile lor. Numărul zeilor creștea, căci Romanii primiau zeii popoarelor cucerite, templele se înmulțeau și se înfrumusețau, credința însă scădea. S'au văzut pontifici, cari își băteau joc de zei. Odată cu grămădirea averilor dispărură viața cumpătată și Grecii erau aci, ca să aștepte poftele și să le împlinească. Ei se pricepeau la toate, la bucătărie și la filozofie, la danș și la educațiunea copiilor. Și acest curent eră la modă, eră susținut de oameni ca *Scipio Africanus*. Mai înainte femeia singură facea pâine și bucate, dela 171 se deschid

primele brutarii și în aceeași familie erau mai mulți bucatari. Educația mai înainte se da de mamă și de tată. Copilul însoțea pe tată în lăz, în războiu, la muncă; acum era dat în seama unui sclav grec, încât învăța grecește înainte de a vorbi limba mamei sale.

Acști copii ajungeau apoi pretori, consuli și, după ce terminau anul de magistratură, mergeau să administreze provinciile (afară din Italia) cu numele de *pro-praetor*, dacă fuseseră pretori, de *pro-consul*, dacă fuseseră consuli. Mândri și luxoși, se purtau ca niște tirani, jefuiau provinciile și se întorceau cu averi foarte mari, ei cari plecaseră căduți de datorii.

Și cu toate acestea, administrația romană a fost mai bună decât a tuturilor statelor vechi.

Cato Censorius. Gracii și legile agrare.

Indreptarea statului a încercat s'o facă vestitul inimic al Cartaginei și mai apoi doi frați numiți frații Gracii.

Cato Censorius. Era țaran de origine și se distinsese în războaie prin curajul și severitatea sa. Trecuse prin toate magistraturile romane până la censură. Văzând schimbarea obiceiurilor vechi, el se revoltă contra tuturilor oamenilor, cari începeau să trăiască după obiceiurile Grecilor. El credea că prin legi aspre va reînvia cumpătarea de odinioară și va împiedica luxul bogățiilor. De aceea a susținut o lege contra luxului femeilor, a luat măsuri contra tinerilor, cari se plimbau pe stradă fără rost, a dat exemplu de economie și de simplitate umblând însuși desculț și purtând o haină veche. Ca censor a fost de o severitate neînduplecată. Astfel, a dat afară din senat, ca nedemni, oameni din cele mai însemnate familii, a pus taxe mari pe obiceiurile de lux și și-a petrecut viața în procese contra celor răi. Chiar în vârstă de 85 de ani a dat în judecată pe un magistrat rău. Cato era mare inimic al Cartaginei, pe care voia să o vadă distrusă, înainte ca putreziciunea să cu-

pendă de tot pe Romani. A murit puțin înainte de al treilea războiu punic.

Frații Gracii. Erau lui unei femei vestite, numită *Cornelia*, fiica lui Scipio, învingătorul dela Zama. După moartea bărbatului său ea nu mai voise să se mărite, spre a nu avea altă grijă decât creșterea copiilor. Se povestește că era atât de mândră de ei, încât, când auzia pe femeile romane lăudându-se cu lucrurile lor scumpe, ea arăta pe deoparte și zicea: oiață podobeale mele. Gracii au căutat să mențină statul roman nu prin schimbarea obiceiurilor, ci prin restabilirea proprietății țărănești, care fusese înghițată de proprietatea mare.

Asmenințarea legi, prin cari se regulează proprietatea pământului, se cheamă *legi agrare*. La Romani mulți propuseseră legi agrare, dar toate avuseseră sfârșit trist. Pe un consul patrician îl calomniaseră către plebei, că vrea să se facă rege și plebei lăsară să fie uciși apărătorul lor. *Stolo* izbutise apoi să dea pământ plebilor, însă după ce legea căzu în păcălire și frații Gracii începură acum să o scutură la lumină.

Tiberius, cel mai mare, fiind ales tribun în 133, propuse ca pământul statului să se ia dela arendași, cari-l stăpâneau fără să plătească ceva pentru el și să se împartă celor săraci. Arendașilor, cari se credeau acum buni proprietari, să li se lase cel mult 1.000 de iugere, fiecare. Fiecare să întrebuințeze la lucru oameni liberi nu sclavi. Nobilii câștigară în parte lor pe un tribun, care împiedică legea cu vorba „veto”. *Tiberius* atunci propuse poporului depărtarea tribunului, sub cuvânt că vrea răul poporului și tu depărtat. Această purtare era însă o mare greșală, căci se călcă una din cele mai sfinte legi ale republicii—*sfințenia tribunilor*. *Tiberius* învătă, astfel, pe inimicii săi, cum să se scape de dănsul. Legea agrară trecu, dar pământul nu se putea împărți îndată. Trebuia să se cerceteze, cari pământuri sunt ale statului, căci se amestecaseră cu cele particulare și trecuseră dela un stăpân la altul. Cu aceste cercetări trecu anul de tribunal și *Tiberius* voi să se aleagă tribun din nou.

Nobili, văzând că voturile sunt pentru el, turburată alegerea și omorîră pe Tiberius și pe 300 de partizani ai lui. Până acum nu se vărsase sânge în certele politice.

Caius, cel mai mic, era mai îndrăzneț, mai pasionat, mai mare orator ca Tiberius. Fiind tribun propuse: să se împartă grâu pe un pret mic; să se dea pământ celor săraci în Italia și afară din Italia, în Africa, anume pe ruinele Cartaginei. Mai propuse ca să se dea drept de cetățeni și Latinilor. Ca să micșoreze puterea aristocraților le luă dreptul d'a merge la vot ei întâiu și hotărî, ca să se tragă la sort centuria, care să voteze întâiu. Aduse legi contra omorîtorilor fratelui său și luă dreptul de judecată dela senatori, ca să-l dea cavalerilor, clasa negustorilor din acel timp. Plebeii din Roma începură să se depărteze de Caius, când auziră că și Latinii vor împărți foloasele cu ei. Nobilii câștigă pe un tribun, care făcea făgădueli cu mult mai mari, fără gând să le îndeplinească. Plebeii trecură, astfel, în partea lui și nu mai aleseră tribun pe Caius. Senatul certă și el să nu se mai trimită coloniști în Cartagina, căci aceasta nu le place zeilor (povestiau că niște lupi au smuls pietrele puse ca hotărî). Caius, voind să apere înființarea coloniei, fu uels împreună cu partizanii săi. Corneliei nu i se dăde voie să poarte dolia după copii săi. Ea vorbea despre ei cu li-niște și admirațiune, ca despre persoane depărtate și străine. Se zice, că înainte de a muri a cerut să i se scrie pe mormânt, drept toată lauda, aceste vorbe: «*Cornelia matre Gracilor*».

Marius.

Iugurta, Cimbrii și Teutonii.

După moartea fraților Grachi, nobilimea romană se arătă nepriecută și stricată. Legile Gracilor se desființară, pământul statului rămase cu bună proprietate celor ce-l ocupaseră, puterea aurilor hotărî totul. Se părea, că Romanii au pierdut chiar curajul militar, precum s'a văzut în războiul cu *Numizi*.

Iugurta. În războiul al doilea și al treilea punic Roma, cu ayuseseră de aliați pe Numizi, vecinii Cartaginei, cărora le dăduseră o parte din pământul puternicei cetăți. Numizii rămăseră credincioși Romanilor până la moartea regelui *Micipsa*, care împărți statul între doi fii și un nepot numit *Iugurta*. Acesta era ambițios, voia să rămână singur rege și ucise pe unul din verii săi, iar celălalt abia scăpă la Roma, unde se plânse contra lui Iugurta. Senatul trimise o comisiune să cerceteze. Comisarii cumpărați cu bani dederă dreptate lui Iugurta, care iar se ridică asupra vrăului său. El ucise și rămase rege al întregii Numidii. Senatul îi declară război, dar Iugurta cumpără pe consul și încheie pace. Atunci un tribun, atacă pe nobili cu violență și ceru să vie Iugurta la Roma. Iugurta veni, dar cumpără pe ceilalți tribuni. Când i se porunci să vorbească, tribunul cumpărat îl opri cu vorba «veto» și Iugurta, ca să asculte de tribun, nu vorbi. Chiar cei cumpărați se rușinară de atâta îndrăzneală și Iugurta primi ordin, ca să plece din Roma. Se zice, că pe când ieșia din cetate, ar fi zis: «cetate de vânzare, îi lipsește cumpărătorul». Atunci senatul trimise în contra lui pe un nobil ciustit și general distins numit *Metellus*. Acesta bătă pe Iugurta și-l sili să fugă la socrul lui, la regele Mauretaniei (Marocul). *Metellus* năvă însă timp să termine războiul, căci un locotenent al său, numit *Marius*, se alese consul și-i luă comanda. *Marius* bătă pe regele Mauretaniei și-l sili să dea pe Iugurta, care fu dus înaintea carului de triumf.

Cimbrii și Teutonii. În timpul războiului cu Iugurta, veniă asupra statului roman două popoare germanice, numite *Cimbrii* și *Teutonii*.

Românii atunci vedeau *înălța* oară oameni din nord, cu păr blond, cu ochi albaștri, mulți de talie, viteji în război. Plezaseră din nord, din pricina unor înecuri, cântau pământ și erau cam 400.000. Cinci armate romane au fost distruse.

Românii tremurau ca în vremea Galilor și priveau la *Marius* ca la un mântuitor. *Marius* fu numit consul mai mulți ani

de a rândul. Barbarii căutară locuri în Galia, dar în urmă se hotărâră să vie asupra Italiei. Se despărțiră în două, spre a trece unii peste Alpi răsăriteni, ceilalți spre a trece Alpii apuseni. Marius așteptă pe Teutoni în sudul Franței și după ce obișnuî pe ostași cu chipul barbarilor, îi levi și-i nimici pe toți, lăsând alături morți, încât locul acela se numește până astăzi *Câmpiile putrede*. Ieși apoi și înaintea Cimbrilor, aproape de Po.

Cimbrii îi cerură pământ pentru ei și pentru frații lor Teutoni. Marius le răspunse, că ie va da și lor pământ, cât despre Teutoni să nu le poarte grija, căci le-a dat un pământ, pe care nu-l vor mai părăsi în veci.

Toți barbarii au pierit și Romanii au trebuit să se lupte cu femeile și chiar cu câinii, cari apărau cadavrele (101).

Marius fu numit al treilea întemeietor al Romei.

Reformele militare ale lui Marius. În rașbaniile cu Iugurta și cu Germanii, Marius nu găsi destui soldați în clasa mijlocie romană, de aceea primi în armată cetățenii cei mai săraci, cari n'avuseseră drept până atunci să facă armată. Soldații aceștia săraci, rămăneau sub steag mai tot timpul pentru soldă și se deprinseră să se considere ca soldați ai generalului, nu ai statului. Astfel armata romană devine din armată de cetățeni, armată de soldați doritoare de războaie și cuceriri.

Marius era fiu de țaran, era foarte bun ostaș, dar lipsit de talente politice. În timp de pace, el nu știu să susțină partidul poporului, și se alie cu niște oameni, cari susțineau ideile Gracilor prin mijloace necinstite (omorau pe adversari, provocau lupte pe stradă). Mai apoi Marius se întoarse contra aliaților săi, începî lupta cu ei și restabilî ordinea, dar pierdî iubirea poporului.

Sulla.

Proscripțiunile. Dictatura lui Sulla.

Odată cu Marius, trăia în Roma un nobil numit *Sulla*. Bine crescut, învățat în limba greacă, viteaz și luxos, Sulla

voia să ajungă în capul statului. El fu însărcinat cu războiul contra lui *Mitridate*, regele Pontului. Marius credea că lui i se cuvine comanda, de aceea se uni cu partidul popular, care-i dăde lui comanda războiului. Sulla veni cu armată a supra Romei (prima armată romană, care a venit contra cetății). Marius abia scăpă în Africa după multe suferințe și pericole. Până să ajungă la mare, să ia corabia, Marius fu prins de vrăjmașii lui și dus la locul de moarte. Căldul însărcinat să-i taie capul era un Cimbru. Când să ridice seceruța, Marius îi zise: „omule nu omori pe Marius” și căldul nu îndrăzni să-l omore. Sulla ucise pe călău înimici și plecă apoi contra lui Mitridate.

Războiul întâlu cu Mitridate. Mitridate a fost cel din urmă rege oriental, care a îndrăznit să se opună Romanilor la cucerirea lumii.

Era puternic de corp și ager la minte. Putea sta călare mai multe zile. Știea 22 de limbi. Putea conduce un car încălcat cu 16 cai. Câștigă premii la băntură și la mănecare. Uneori dispărea și lumea-l credea mort, când el se întorcea din fundul împărăției, pe care o străbătuse necunoscut de nimeni. Ca să nu fie otrăvit, se deprinsese cu otrava, luase cantități mici în fiecare zi și otrava nu-i mai făcea rău.

Își formase un stat din toate țările Mării Negre, se aliase cu regele Armeniei și cu alți regi, ocupase Asia Mică. Căzându-se destul de puternic, ucise pe toți Italianii, cari se aflau în Asia, prinse pe un consul și-l purtă prin oraș călare pe un măgar, apoi, ca să-l sature de aur, îi turnă pe gât aur topit. Stăpân în Asia, Mitridate trimise și în Grecia o armată, spre a împiedica trecerea Romanilor în Asia. Sulla înaintă în Grecia și înconjură Atena, care se aliase cu Mitridate. Atena suleri o loannete îngrozitoare: atunci s'a stins candelă zeiței din lipsă de untdelemn. După cuprinderea cetății Sulla merse contra armatei lui Mitridate, le învinse în două lupte și trecu în Asia. Mitridate, învins, se întâlni cu Sulla pe locul vechii *Tracie*, unde se încheie pace. El părăsi cuceririle și plăți cheltăcelile de război.

Sulla rămase în Asia câteva timp și cerșii dela cetățile Asiei contribuțiile neplătite pe 5 ani, le obligă apoi să plătească fiecare soldat câte 14 lei pe zi și fiecare ofițer câte 40. Suma totală a jafurilor s'a ridicat la cifra de 20.000 de talenți, ceea ce ai face astăzi peste 600 milioane de lei. Asia era istovită, dar armata era atât de mulțumită, încât la comanda lui Sulla ar fi dat loc și Romei.

Proscripțiunile. Pe când Sulla era ocupat cu războiul, Marius veni din Africa, luă Roma și se numi consul pentru a 7 oară. El ucise fără milă pe toți vrjmașii săi: zile și nopți Roma a fost scaldată în sânge. Marius muri însă repede și urmașii lui nu se pregătiră contra lui Sulla, care puse piciorul în Italia. Partizanii lui Marius conduși de fiul lui, fură bătăuți. Samniții, cari se uniseră cu ei, fură nimiciți lângă porțile Romei. Orașe întregi fură distruse. Începă apoi uciderea celor bănuiți că au ținut cu Marius; numele lor erau scrise și puse în piață. Oricine ascundea pe un *proscript* era ucis, oricine îl denunță era răsplătit. Oricine plângea era ucis, ucis era și cine râdea. Acestea se numesc *proscripțiunile* lui Sulla. Avenile celor omorâți le luă Sulla și amicii săi. Ostenii lui (120.000) primiră pământ în Italia și erau gata să ia armele la ordinul fostului lor comandant.

Dictatura. Sulla fu numit dictator pe viață, cu dreptul de a face și desfăcea orice va voi el. Văzurăm cum a făcut 120.000 de proprietari mici. Mări puterea senatului și desființă cenzura, luă dela cavaleri dreptul de judecată și-l dădu din nou senatorilor. Luă tribunilor dreptul de a mai chema poporul la adunare și le lăsă numai dreptul de „veto”. Hotărî ca un tribun să nu poată ocupa magistraturi mai înalte. Hotărî, ca nimeni să nu ocupe magistraturi mai înalte, înainte de a ocupa altele mai de jos. Oricine a fost consul să nu se poată relege decât după 10 ani. Aceste reforme sunt aristocratice, căci Sulla voia să redea senatului vechia lui putere. Aceasta nu se putea, căci timpurile erau altele și senatul nu mai era cel de altă dată.

Într-o zi, când se așă în loc, Sulla depărtă de lângă sine garda și rămânând singur, întrebă cine are de zis ceva

contra lui. Nu se auzi o șoaptă. Atunci se coborî dela trîmă, își făcu loc printre mulțime și mersu pe jos acasă. Numai un copil îl înjură pe stradă, iar Sulla adresându-se către cei ce-l înconjurau le zise: «Copilul acesta va face, ca alt dictator să nu mai abdice ca mine» (79). Sulla se întoarse apoi la o moșie, unde se ocupa cu vânătoarea, cu pescuitul și cu citirea.

Pompeius. Conjurația lui Catilina. Cicero.

Pompeius era tânăr de 23 ani, când Sulla venia victorios din Asia. El strânse o armată cu cheltueala sa, luptă contra partidului lui Marius și primi dela Sulla numele de *mare*. După moartea lui Sulla el continuă a servi senatului și se luptă în Spania contra unui parizan al lui Marius numit *Sertorius*. Acesta a fost unul din bărbații cei mari ai Romei. El se retrăsese în Spania în timpul lui Sulla și se hotărîse să facă acolo centrul partidului democrat. Își formase un senat din fugarii veniți la dânsul și organizase din spanioli armate ca și cele romane. Cu ele voia să vie asupra partidului aristocrat din Roma. Cei mai buni generali romani nu puteau rezista lui Sertorius, pe care nu-l găseau când îl căutau și de care erau atacați, când nu se așteptau. Pompeius fu bătut în mai multe rânduri. În cele din urmă Sertorius fu omorît de un locotenent al său, care apoi fu iutiv cu ușurință de Pompeius.

Spartacus. Soarta cea rea a sclavilor îi făcuse să se revolte de mai multe ori. Cea mai periculoasă revoltă s'a făcut sub conducerea lui Spartacus. Câțiva sclavi scăpând dela stăpân, voiau să fugă în țara lor, dar în cale dădură peste o mulțime de nemulțumiți, prin cari numărul lor se mări. Capetenia lor era de origine tracică și se numea Spartacus.

O armată trimisă contra lor, îi găsi întăriți pe vârful unui munte și înconjură. Amenințați să moară de foame, sclavii făcură scări de agurizari și se coborîră din vârful muntelui pe partea cea mai prăpăstioasă, pe unde romanii nu paziau. Romanii luară fuga. Succesul mări numărul luptătorilor.

Cinci armate romane fură bătute și Spartacus se plimbă din nordul până în sudul Italiei răspândind groaza. În fine merse contra lui Spartacus o mare armată. Lupta se dăde în sudul Italiei. Spartacus mai întâi își omorî calul: «dacă voi învinge, voi găsi altul mai bun, dacă voi fi învins nu mai am nevoie de el». Spartacus a murit în luptă, sclavii au fost învinși. Numai câteva rămășițe scăpară și fugiau peste Alpi, unde se întâlneau cu Pompeius, care se întorcea din Spania. Pompeius le nimici și se laudă apoi că el a terminat războiul cu sclavii.

Pirații. Marea Mediterană ajunsese foarte nesigură din pricina piraților. Acoștia veniau și răpiau oameni chiar de lângă Roma. Mai mult încă, ei opreau grânele din Sicilia și pricinuiau astfel foamete în Roma. Erau Greci între ei, erau și Romani, erau din toate națiunile și din toate clasele societății. Poporul entuziasmat de Pompeius pentru războaiele lui, îl numi comandant contra piraților, cu drept de a cere ori câți bani ar vrea și de a ține o armată de 120.000 în timp de trei ani. Pompeius începî războiul, mai întâi în partea apuseană, apoi în cea răsăriteană a Mării Mediterane. Învinse pe pirați, îi trată apoi cu blândețe, îi așază prin orașe și lini războiul în trei luni.

Războiul al doilea contra lui Mitridate. Mitridate văzând pe Romani ocupați în Spania cu Sertorius, începî al doilea război. Contra lui merse mai întâi *Lucullus*, care-l învinse și-l sili să fugă la regele Armeniei numit Tigranes. *Lucullus*, numai cu 15.000 de ostași, înaintă până la capitala Armeniei numită *Tigranocerta* și bătă o armată de 20 de ori mai mare decât a sa. *Tigranocerta* dădă 10.000 de talenți. Tigranes tot nu voia să se supună. *Lucullus* îl urmări și mai departe, însă armata dela un loc nevoind să-l mai urmeze, *Lucullus* fu nevoit să se retragă (1) iar Mitridate se întoarse în statul său. Poporul însărcină atunci pe Pompeius cu războiul. Pompeius sili pe Tigranes să ceară pace, apoi urmări

(1) Atunci a adus *Lucullus* cirezul în Europa, numit așa dela cetatea *Cerasus* (Pont).

pe Mitridate până la muntele Caucas. Mitridate fugi în Crimea, ascunde voia să vie la Dunăre și apoi să meargă asupra Italiei. Iosă planul lui părea prea îndrăzneț, nimeni nu-l mai ascultă, de aceea se omorî singur. Pompeius declară apoi provinciile romane *Siria, Palestina* și regulă situațiunea țărilor din Asia Mică.

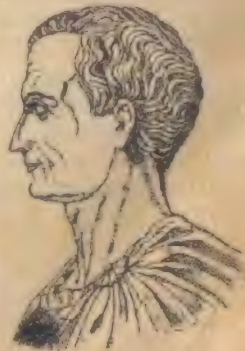
Conjurația lui Catilina. În acest timp Roma eră să fie cîmicită de niște nobili stricați, cari voiau să ucidă pe consul, să ia averile bogăților, să dea foc orașului și cari aveau de cap pe *Catilina*, un nobil talentat dar foarte stricat. Roma a fost mîntuită de consulul de atunci, care se chemă *Cicero*.

Cicero. Este cel mai mare orator al Romanilor și cel mai bun scriitor latin. Aflînd de conjurație, *Cicero* atacă pe *Catilina* în senat pe neașteptate, descoperi toate planurile lui și-l acu să părăsească Roma. *Catilina* se duse în Etruria, unde partizanii săi strânseseră armată, dar fu învins și muri în luptă. Senatul salută pe *Cicero* cu titlu de părintele patriei.

C E S A R .

Începuturile lui Cesar. Primul triumvirat. Cesar consul. Cucerirea Galiei transalpine (58—51). Răscoalele Galilor. *Vercingetorix*.

Caius Julius Caesar este în istorie cel mai mare om politic, totodată cel mai mare general și unul din cei mai mari oratori și scriitori latini. El a căutat să schimbe forma de guvern a Romei, căci desi lumea fusese cucerită prin virtuțile republicanilor, viciile lor acum amenințau să piardă lumea și Roma. Jaful grozav al Asiei ne arată, ce trebuie să fi suferit provinciile, iar mila de cetățeni proscrisi, luptele pe stradă între partide, ne arată că de nesigur eră omul de viața sa. Dacă Roma ar fi fost nimicită în acest timp, țările cucerite s'ar fi constituit în state naționale și domnia Romei n'ar fi lăsat nici o urmă în viitor. Războaiele ei ar fi părut ca războaiele Asirienilor, fără nici o însemnătate culturală. Cesar însa a arătat că Imperiul este o necesitate.

sub această formă de guvern provinciile s-au strâns împrejurul Romei și cele necivilizate au primit civilizațiunea romană, învinși au căștigat ruginea înfrângerii, s-au amestecat cu învingătorii și au format *lumina romană*, ale cărei limbă și tradițiuni le moștenesc astăzi (20.000.000 de oameni).

Familia lui Cesar pretindea că se trage din *Iul*, fiul lui *Enea*, care a fost fiul zeiței *Afrodita*. În tinerețe era regele modei, dar era activ și inteligent. În insula *Rodos*, fiind pe atunci o școală vestită, el a mers și a învățat acolo. Era foarte ambițios, și în magistraturile mici, pe cari le-a ocupat, a dat petreceri ne mai pomenite, numai ca să atragă atențiunea lumii. Era dator 5 milioane de lei și toți îl împunulau, căci pe toți îi făcuse să creadă că va ajunge ceva. Deși între el și Pompeius nu era deosebire de vârstă decât de 6 ani, pe când Pompeius străbătea Asia, ca un alt *Alexandru*, Cesar abia câștigă Spania, cu titlul de *pro-practor*. Când era să plece în Spania, creditorii nu-l lasau să plece, și a trebuit să garanteze pentru el bogatul *Crassus*. În Spania câștigă bani și nume, apoi veni la Roma, spre a se alege consul. Înaintea lui sosise Pompeius din Asia și serbase un triumf ne mai văzut.

Înaintea carului triumfal erau duse table mari, pe cari sta scris numărul castelilor luate (1000) de el, al cetăților cuprinsă (900), al celor întemeiate (30) și suma de bani aduși (20.000 de talenti).

Toți laudau pe Pompeius însă nimeni nu-l ascultă, căci înainte de a veni în Italia, dăduse drumul armatei. El cerea pământ pentru ostași, cerea să se recunoască toate schimbările făcute de el în Asia, nimeni însă nu-l ascultă.

Întâiul Triumvirat. Când veni din Spania, Cesar făcu planul să se alieze cu Pompeius și cu *Crassus*, cel mai bogat om din Roma, spre a se susține unul pe altul. Această înțelegere se cheamă triumvirat (1) și era o simplă înțelegere între cei trei puternici, nu era o magistratură recunoscută sau votată de popor.

(1) Adică asociație de trei bărbați.

Acum se făcea orice voia el. Cesar se alegea consul și îndată propuse senatului să se împartă pământuri. Celălalt consul se opuse, dar el nu ținu socoteală de colegul său, care de atunci nu se mai amestecă în afacerile statului, în- cât un scriitor latin zice, că în 59 au fost consuli *Iulius* și *Caesar*. Senatul nu primi legea, dar adunarea poporului o primi și de atunci senatul făcea tot ce voia Cesar. După consulat poporul dăde lui Cesar administrațiunea Galiei cisalpine, senatul îi dăde și el Galia transalpina.

Cucerirea Galiei.—Galia transalpina cuprindea țara dintre *Alpi* și oceanul *Atlantic*, dintre *Rin* și *Pirinei*. Galii, numiți și *Celți*, erau popor indo-germanic împărțit într-o mulțime de triburi, nu tocmai strâns legate unul de altul. Atinseseră o treaptă însemnată de cultură: se ocupau cu industria, cu comerțul, cu exploatarea minelor. Aveau arme de fier, cavaleri și care de războiu, corăbii de războiu în Oceanul Atlantic. Erau vestiți prin curajul lor și prin pofta de năvăliri în țeri străine. Le lipsia însă disciplina. O nobilime iubitoare de lupte ținea subjugat grosul poporului și-l ducea în lupte neccontente. Afară de nobili mai era clasa preoților numiți *Druizi*. Aceștia țineau numai pentru ei religiunea, știința, farmecile. Ei singuri făceau sacrificiile, chiar sacrificii de oameni, ei judecau, ei creștau pe copiii nobili. Neamurile dintre triburi a înlesnit Romanilor supunerea Galiei. Romanii supuseseră din Galia numai regiunea udată de *Ron*. Cesar supuse în 8 ani întreaga țară, în urma unor războaie crâncene: s'au dat bătălii în cari au căzut sute de mii de oameni. Bătău întâiu pe *Helveti*, apoi pe *Germani*, apoi separat pe Gali. Trecu Rinul de 2 ori, trecu în Britania, ca să sperie pe locuitorii acestei țeri. Nimici revoluțiunile făcute de Gali. Una din aceste revoluțiuni este vestită prin desperarea, cu care s'au luptat Gali, prin curajul și stăruința lui Cesar. Toată Galia se revoltase sub conducerea lui *Vercingetorix*, care se întărise pe un munte, împrejurul cărui Cesar așeză legiunile. Din toate părțile alergară Gali și înconjurară pe Cesar, care cu 60.000 de

ostaiși făcū șanțuri și fortificații grozave, bătut pe cei din afară și sili pe Vercingetorix să se predea. După ce liniști Galiia, se purtă apoi bine cu Galii, cari după căderea Romanilor vor continuă civilizațiunea învingătorilor.

Războiul civil.

Lupta dintre Cesar și Pompeius. Dictatura lui Cesar

În lipsa lui Cesar, Roma începe din nou să se turburată de certuri și udată de sânge. Senatul nu era ascultat, Pompeius n'avea nici el autoritate ca să fie ordinea, și un tribun numit *Clodius*, sprijinit de oameni fără căpătâiu, era stăpânul orașului. Puțin câte puțin Pompeius se împacă cu senatul și începe a dicta în Roma.

În urma turburărilor, senatul numi pe Pompeius consul fără coleg, adică aproape rege. Cesar și Pompeius încep să se răcească unul de altul, iar la moartea celui alt triumvir, Crassus, răceala se simți mai mult. Crassus mergând în Asia contra Partilor (1) fu înșelat de un trădător, rătăci drumul și pierdă lupta și viața.

Rămăneau acum față în față Cesar și Pompeius. Toți se temeau de Cesar să nu ajungă rege, însă se supuneau lui Pompeius ca unui rege. Cesar promisese că va da drumul armatei, dacă se va retrage și Pompeius dela putere. Pompeius nu voi, iar senatul declară pe Cesar inamicul patriei. Acesta nu mai întârzie, trecu râul *Rubico*, unde se termină provincia sa și plecă spre Roma, în capul unei legiuni. Pompeius făcui o mare greșală, căci fugi în Macedonia, părăsind astfel Roma, unde se decidea soarta lumii.

Lupta dela Pharsala. Cesar intră în Roma și, după ce se asigură de ea, plecă în Spania, unde se aflau armatele lui Pompeius: «mai întâia voiesc să bat o armată fără ge-

(1) Partii întemeiaseră din secolul III î. C. un regat puternic în Iran. Erau vestiti călători și au raportat multe victorii asupra Romanilor.

nerai și apoi un general fără armată» zicea el. Reveni apoi în Italia, trecu Marea *Adriatică* care era acoperită de corăbiile lui Pompeius, cu multă îndrăzneală, dar fără socoteală. Bătut în prima luptă, se retrase în Toscania la *Pharsala*, unde Pompeius îl atacă. Nobilii din armata lui Pompeius erau atât de siguri de izbândă, încât se certau pentru magistraturile din Roma. Unii trimiseseră la Roma să închirieze casele cele mai bine așezate, spre a atrage clienți. Pompeius fu însă rău bătut, deși armata lui era de două ori mai mare decât a lui Cesar. Învingutul fugi în Egipt, sperând că va putea continuă lupta, însă regele puse să-l ucidă, spre a plăcea lui Cesar. Învingătorul veni în Egipt, pedepsi pe ucigașii lui Pompeius, interveni apoi în cearta dintre regele Egiptului și sora lui, Cleopatra. Dădă dreptate Cleopatrei, dar armata și locuitorii Alexandriei se revoltară și atacară pe Cesar, care se află în mare pericol. După ce regidă atacurile Egiptului, merse în Asia, contra unui rege al Pontului, îl învinse și anunță unui amic victoria prin aceste trei vorbe: veni, vidi, vici (am venit, am văzut, am învins). Din Asia merse în Africa, unde se strânseseră toți republicanii. Se dădă o luptă mare, în care Cesar învinse. Mulți republicani se uciseră singuri. Intră apoi cu triumf în Roma, împărți grâne și bani, ospătă Roma întreagă. Rămășițele partizanilor lui Pompeius se strânsară însă în Spania și Cesar plecă din nou în contra lor. Lupta s'a dat la *Munda* și a fost mai sângeroasă decât toate. Cesar însuși se află în mare pericol: «aceasta să fie ziua mea cea din urmă» zise el, aruncându-se în luptă. 35.000 de pompeiani căzură.

Dictatura. Cesar era acum stăpânul lumii. Însă el nu se purtă ca Sulla, nu se consideră omul unui partid și nu persecută pe vrăjmași. Căută să atragă pe lângă sine pe toți oamenii distinși, promise uitarea tuturilor vrăjmașilor. Spre a micșorā numărul săracilor (320.000), întreprinse construcțiuni în Roma și făcū multe colonii afară din Italia (Cartagina, Corint). Micșorā puterea senatului, care rămase pe lângă el ca un simplu consiliu. Avea toate

magistraturile, între care și *dictatura pe viață*. Titlul său obținut era *imperator* (general). El administră finanțele, el comandă armata și declară război. Schimbă calendarul, făcându-l așa cum îl avem noi astăzi. Căută, ca nu numai Italia, ci întreg statul roman să se romanizeze și oecaze a început el, abia au terminat împărații după sute de ani.

Uciderea lui. Republicanii îl acuzau că vrea să se facă rege, de aceea făcură un complot contra vieții lui. În acest complot intrau amicii cei mai de aproape ai lui și acei cari profitaseră din ridicarea lui. Complotul izbucni. Cezar fu omorât în senat, la anul 44.

Al doilea triumvirat.

Antonius și Octavianus. Lupta dela Actium. Sfârșitul Republicii

Omorirea lui Cezar nu folosi nimic republicii romane, căci poporul și senatul se învățaseră să asculte de stăpân și le trebuia unul.

Marcus Antonius. În locul marelui Cezar, stăpânul nou se găsi în persoana unui general al lui, Marcus Antonius, un soldat voinic și stricat, care sta cu soldații la glume și la băutură. În calitate de consul, el adună senatul și-l făcu să recunoască toate actele și toate hotărârile lui Cezar. Apoi dispuse de stat după plăcerea lui, spunând că astfel găsește scris în hârtiile lui Cezar.

Când se arse corpul dictatorului (fînd un discurs jahnîc, în care arăta meritele lui, binefacerile făcute poporului, testamentul lui pînă de îngrijire pentru săraci. Aceștia se înflăcărară atât de mult, încât puseră foc la casele omorîtorilor, cari fugiră din Roma. Antonius căștigă apoi dela popor Gallia cisalpină, ca să aibă armată în apropiere de Roma, ca și Cezar.

Contra lui Antonius se ridicară însă doi inimi. Unul era marele orator Cicero, care îl combătu în senat prin 14 discursuri numite *Filippice*, căci lumea le-a pus lângă discursurile lui Demostene contra lui Filip, celălalt era Octavian.

Caius Octavianus. Era nepotul surorii lui Cezar, care-l adoptase ca succesor al său.

Era numai de 19 ani, boănăvicios, sfîmicos, încît nu putea vorbi liber nici cu soția lui, ci trebuia să-și scrie vorbele, fricos de fulger și de tunnetrie. Când ceru lui Antonius să-i dea moștenirea lui Cezar, acesta răspunde că are să-i dea datori.

Cicero îi luă apărarea, îl susținu în Senat, făcînd să i se dea o armată, spre a să luptă contra lui Antonius. Acesta în adevăr fu bătut de consuli, cari se aflau cu Octavianus, însă cei doi consuli muriră și Octavianus se găsi în fruntea unei armate victorioase. Intră în Roma și se făcu consul la vârsta de 20 de ani (se cereau 33), contra voinței senatului. Apoi crezu că este mai bine să se împacă cu Antonius, se uni cu el și cu un al treilea, numit Lepidus și formară *al doilea triumvirat*.

Al doilea triumvirat. Triumvirii primiră dela popor puterea pe 5 ani, spre a îndrepta republica, apoi împărțiră statul între ei și hotărîră să meargă în răsărit, unde omorîtorii lui Cezar strîngeau armate și se pregăteau să vină contra lor. Mai înainte de a plecă, triumvirii proscriseră pe toți inimicii lor: 130 de senatori și 2.000 de cavaleri. Ca să arate că nimeni nu va scăpa din cei condamnați, Lepidus puse în capul listei pe fratele său, Antonius pe unchiul său, Octavianus pe optropul său. Victima cea mai ilustră a acelor proscricțiuni a fost Cicero.

Marele orator nu se putea hotărî să fugă din Italia, omorîtorii îl ajunseră pe drum și, dintre ei, îl ucise tocmai unul, pe care-l apăsese de învinirea că a omorît pe tată-său. Capul și mâna oratorului fură aduse înaintea femeii lui Antonius. Ea îi străpunsese limba cu un ac, apoi și capul și mâna fură atîrnate la tribuna din for, unde venia mai multă lume să vadă capul oratorului, decît venise înainte să-i asculte cuvîntul.

Triumvirii merseră apoi în Macedonia, unde sosiseră cu armate doi din cei mai însemnați conjurați, *Brutus* și *Cassius*. În acea țară s-au dat două mari lupte, în cari au fost în-

Vinși republicanii, iar Brutus și Cassius s'au ucis singuri. Triumvirii își împărțiră apoi lumea, luând Octavianus apusul, Antonius răsăritul, iar Lepidus Africa.

Că să mulțumească pe ostași, Octavianus le împărți pământuri în Italia, desproprietărilor pe mulți locuitori și ridicând multe nemulțumiri, cari erau să-l aducă în luptă cu Antonius. Se împăcă răsunătoare și Antonius luă în căsătorie pe Octavia, sora lui Octavianus.

Octavianus voia însă întregul imperiu, de aceea se certă cu Lepidus, dela care luă Africa, în urmă căntă oare și lui Antonius.

Lupta dela Actium. Antonius în răsărit fusese orbit de frumusețea reginei Cleopatra, și rămăsese în Egipt ca un rob al acelei femei frumoase și ambițioase.

Războaiele la purtan generalii, de administrație se îngrijiau alții. Antonius petrecea, odată, pe când sta pe scaunul de judecător, vede pe Cleopatra trecând și îndată își uită de datorie, părăsește pe avocatul care pleda, aleargă între sclavi să ție și el putul pe care se află regina.

Când însă dăruia fiilor Cleopatrei mai multe provincii romane, când trimise Octaviei carte de despărțire, senatul declară războiul Cleopatrei, nu lui Antonius. Acesta avea bună armată de uscat, dar Cleopatra voia să se dea lupta pe apă. La *Actium*, pe coasta Greciei, se dădu lupta care hotărî de soarta republicii. Flota Cleopatrei se retrage, ea însăși fuge, Antonius o urmează în Egipt. Armata de uscat a lui trecu în partea lui Octavianus, când văzu pe Antonius fugind. Octavianus urmări pe fugarii în Egipt, unde Antonius se ucise. Cleopatra se ucise și ea printr-o viperă, când văzu că nu poate avea putere asupra lui Octavianus.

Egiptul fu declarat provincie romană.

Sfârșitul republicii (31). Cu bătălia dela Actium căzu cel mai puternic rival al lui Octavianus la domnia asupra lumii. De acum înainte statul roman are un stăpân, iar republica romană devine imperiul roman.

tot ce aveau puneau la mijloc și mâncau din masa comună, ca călugări. Se adunau pe ascuns și ascultau pe cei bătrâni, cari le citeau cărțile sfinte, mâncau apoi toți la un loc. Romani opriau întrunirile, mai ales în timpul nopții, atunci creștinii au început să sape pe sub pământ galerii lungi și ascunde, se adunau acolo și tot acolo îngropau morții. Aceste galerii se numesc *Catacombe*. Se găsesc la Roma, precum și în alte orașe și sunt atât de lungi și de suie, încât fără conducători nu poți ieși din ele.

Creștinii înmulțindu-se, au părăsit viața în comun, dar nu au respectat autoritățile romane, nu voiau să facă armată și de aceea au fost persecutați de împărați. Alături de Nero și Domițian, creștinii au suferit persecuțiuni tocmă din partea împăraților buni, mai ales din partea Antoninilor. Acești împărați vedeau în creștini oameni cari nu respectă legile, cari desbină poporul, cari aduc mânia zeilor, însă persecuțiunile lor erau mai mult locale. Numai Dioclețian a început contra creștinismului o persecuțiune generală. Însă tocmă ai excelselor ei au grăbit triumful nouăi religii. Constantin a împăcat imperiul cu biserica și pe drept i s'a zis Constantin cel Mare.

Julian. Nepotul lui Constantin cel Mare, a fost un împărat fidei și viteaz ca Marcus Aurelius, însă a făcut gresala de a persecuta pe creștini. Persecuțiunea lui nu era crudă: le luă averile, zicând că creștinismul recomandă sărăcia; îi da afară din școale, pentru că evanghelia ne spune că cei săraci cu duhul sunt fericiți. El voia să reînvieze religiile vechi, dar în zadar, căci religiunea veche era moartă în inimă oamenilor. A murit în etate de 32 de ani, lovit cu o săgeată când se întorcea dela războiul cu Persii, pe cari îi învinge.

În anul 375 veni din mijlocul Asiei, un soi nou de barbari numiți Huni. Ei erau de vîrstă mongolă, ca Ungurii. Erău urzi și sălbatici. De frica lor Goții trecură Dunărea și imperiul de răsărit eră în mare pericol. *Teodosiu*, un general capabil, mântui imperiul.

El ajunsese împărat, învâștă pe Goți și-i primi ca soldați în armatele romane. În urmă susținut mai multe lupte înăuntrul din motive religioase.

În Biserica creștină se ivise în secolul IV un preot din Alexandria, numit Arius, care învăța că Isus Christos nu este de aceeași putere cu Tatăl ci este o persoană inferioară lui. Un diacon, Atanasie, susținea din contră, că Tatăl și Fiul sunt de aceeași putere. Biserica se despărțise în două partide, care se persecutau în mod foarte necreștinesc. Împăratul Constantin, ca să alina cearta, adună o adunare bisericească (sinod) spre a se hotărî credința. Sinodul dădu dreptate lui Atanasie și întocmi simbolul credinței creștine «Cred într'un Dumnezeu», iar pe Ariani li declară rătăciți (*heretici*). Ariani nu se dădura bătăi, căștigă la credința lor pe unele popoare germanice (Gotii) și aveau mulți partizani chiar în imperiu. Teodosiu persecută fără milă pe Ariani.

El persecută pe închinătorii vechilor religii. Oricine sacrifică vechilor zei era ucis, templele fură distruse, biblioteca din Alexandria fu arsă în parte.

Credincioșii vechilor religii, ne mai găsiu adăpost în orașe, fugiră la țară și deveniră țărani, adică *păgâni*. De atunci numele de păgân a rămas ca semn de dispreț pentru cei ce se închină la idoli.

Teodosiu în 395 împărți imperiul între cei doi fii ai săi. Unuia îi dădu răsăritul, altuia apusul. Astfel s'au despărțit ca să nu se mai unească nici odată, lumea din răsărit și cea din apus. De atunci țările din împrejurul Mării Mediterane n'au mai fost unite într'un singur stat.

DE CETIT.

Omul preistoric.

Oamenii sunt pe pământ și mai vechi decât 5000 î. Cr. dar fiindcă nu erau organizați în state, fiindcă nu știau să scrie și se asemănau cu neamurile sălbatice de azi, pentru aceasta nu se ocupăm în istorie mai cu deamărunta de ei. Ei se deosebeau de oamenii istorici, mai ales de cei de azi, prin urîtenia corpului, prin slăbiciunea minții, prin sărăcia trăului. De la acei oameni, mai vechi decât istoria (preistorici), au rămas unelte, armele cu care se luptau, oasele animalelor cu cari se hrăneau, chiar puține oase omenești, și aceste resturi acoperite cu pământ, cu nisip, adus de apă, nu s'au distrus, și-au păstrat forma, încât învâțați desgroapându-le astăzi, pot spune, cari sunt mai vechi și cari sunt mai nouă, după adâncimea la care se găsesc în pământ și după alte semne. În modul acesta s'a calculat că lungimea timpului preistoric întrecu de 20 sau de 30 ori lungimea timpului istoric. Restul cel mai vechiu de oase omenești, este o țeastă a capului, găsită în Germania, la *Neanderthal*. Omul de la Neanderthal era cu capul mai mic decât omul de azi, totuși în această privire era superior celorlalte animale. El era mai musculos decât omul de astăzi și nu vorbea, ci numai striga; nu cunoștea decât o singură uneltă, un fel de cuțit de cromone, în forma unei mîrdali, fără coadă sau prăsele (1).

(1) Urnățelele trei ilguri din această carte sunt copiate după *Gabriel de Mortillet* și *Le préhistorique*, celelalte sunt după mai multe cărți franceze de geologie și după *Weisser* «Bilder-Atlas». Deasemenea hărțile, iar probeta de scriere te-am luat din *Andreas Zeebe* «Geschichte des Alterthums».

Omul dela Neanderthal nu purta haine și nici n-avea nevoie de ele, căci clima era caldă și neschimbată; dar după multă vreme răceala crescând, omul a fost nevoit să se îmbrace cu piei de animale și, spre a le jupea, a fost nevoit să inventeze și alte unelte: custuri, răzători, ferăstrae... toate de piatră. Unelte și armele din timpurile preistorice

se făceau din lemn, din os, din coarnele animalelor, dar mai ales din piatră și din această pricină timpurile preistorice se mai numesc și *epoca pietrei*. Lucrarea pietrei ajunse mai târziu la atâta perfecțiune, încât pe unele unelte găsim săpate chipurile animalelor, cu cari trăia omul și chiar chipuri omenești. Către sfârșitul epocii de piatră începe a se lucra osul și găsim dinți de cerb găuriți, cari

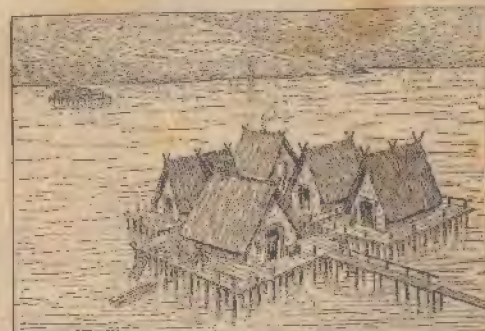

serviau ca cercei, găsim piulițe, în cari striviau vâpsselele întrebuințate la colorarea corpului, găsim ace de os, așa de perfecte, cum nu s'au mai putut face până în timpul nostru, găsim niște toiege de corn de ren săpate cu artă și cu chipuri de animale pe ele.

Capetenile omului preistoric purtau aceste toiege în semn

de putere, tocmai cum fac astăzi unele neamuri inculte. Când s'a răcit clima, omul si-a găsit adăpost în peșteri, din cari a scos animalele sălbatice, cu ale căror oase găsim amestecate oasele lui.

În tot acest timp omul s'a hrănit din vânat și pescuit; o îi mâncat și cameni, precum fac unii sălbatici până astăzi. De când a domesticit animalele nu numai și-a asigurat mai bine hrana, dar a căutat să și asigure averea și locuința, făcându-și casa pe lacuri. La o anumită depărtare de mal bătea adânc în pământ taraci lungi și groși, peste el făcea un podiș legat cu malul printr'o punte și deasupra

podușului construia casele. Aceste locuințe se numesc *locuințe lacustre* sau *palafitte* și s'au găsit întâia oară în Elveția, în lacul *Zürich* (1853—54).

Cel dintâi animal domesticit a fost câinele trebuincios la vânat; apoi au fost domesticiti calul, boul, oaia, într'o țară cuprinsă între Marea Neagră, Marea Caspică, Eufurat și Caucaz.

După vârsta pietrei și aflarea aramei, omul a început să-și facă uneltele de aramă, dar observând că arama se tocește repede și că fiind amestecată în proporție de $\frac{1}{10}$ cu cositorul, iese un metal mult mai tare, bronzul, și-a făcut uneltele din bronz. Epoca aceasta se numește *vârsta bronzului*, după care a venit *vârsta fierului*.

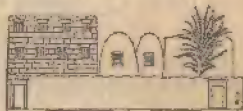
Trăitul zilnic și obiceiurile Egiptenilor.

Egiptenii erau oameni înalți, bine făcuți și veseli, se purtau desculți, cu capul gol și aproape goi, neavând alte haine decât un fel de șort împrejurul corpului.

Casele oamenilor de jos erau de cărămidă, ne arsă, toncuite cu pământ și neavând decât o cameră sau cel mult două. Când plouă, și roaiele duceau în toate părțile pământul și cărămizile uminate, dar după încetarea ploii, care nu ținea mai mult de 7—10 ore, toți se puneau la lucru, bărbați, femei și copii, încât în cel mult două săptămâni casa, era gata. Cei bogați aveau case de piatră cu mai multe rânduri, cu pătule pentru bucate, cu ziduri și

porți închise cu îngrîșire. Casele erau cu spatele spre stradă, care era strîmă și cotită. Mobilierul celor săraci lipsa aproape, nici pat, nici scaune, numai niște rogoji de trestie sau de papirus (1) cu spini pe la margini, ca să nu intre viperele. Mai aveau într-un colț o ladă de pământ ca să păstreze grăul și untdelemnul, câteva oale și străchini, o ladă pentru rule, două pietre late, spre a rășni grăul și un chip de piatră, de lemn sau de bronz, idolul casei, spre a gonii spiritele rele și animalele veninoase.

Femeia se scula înaintea tuturor, așeză merindea bărbaților, trimetău cu vitale băieții sau fetele, plecă apoi să aducă apă, desculță, cu brațele goale, înfășurată într-o totă, care se ținea de trup prin două bretele trecute peste umeri. Incepea apoi să răznoască grăul și din făina cam mare făcea azime, pe care le cocea în spuză. Aseste azime nu prea

(1) Un fel de plantă, care avea o mulțime de întrebuițări și din a cărei coajă se făcea un fel de hârtie.

erau bune, căci femeile nu sunt în Egipt și turtile de bălgar de cart se serviau, ca să facă focul, lăsați pâinii un gust aeru și înepător. Apoi erau și tari, încât Egiptenii de pe la 30 de ani erau toți cu dinții de dinainte tociți.

Bărbații din clasa de jos munciau cu brațele, făceau cărămidă, zideau cetăți, făceau canale. Supraveghetorii îi îndemneau la lucru cu toiagul, omul are spate și nu se supune decât dacă-l bați zicea un proverb egiptean. Cu bastonul s'au construit piramidele dinastiei a 4, și cu bastonul s'au câștigat victoriile dinastiei a 18. Plata lucrătorilor se da în grâu, untdelemn, vin sau bere, pe o lună întreagă. Lucrătorii mâncau totul în prima jumătate a lunii și în cealaltă făceau deseori turburări, cereau din nou împărțiri de grâu, și uneori se întâmplau adevărate răscoale.

Copiii urmau, de obicei, meseria tatălui, însă cine avea o avere cât de mică, dădea instrucțiune copilului, spre a-l face scriitor, căci toți funcționarii cei mari se ridicau dintre scriitori. Între 7—8 ani învățau la școală din apropiere să scrie, să citească și să socotească, apoi între 10—11 ani se alipiau pe lângă un scriitor bătrân, ca să câștige practică. Meseria de scriitor a plăcut Egiptenilor mai mult decât cea de militar și părinții plângeau pe fiii lor luați militari, ca și cum i-ar fi pierdut.

te

Rebus — interesul poartă țesut.

Agricultura era ocupațiunea principală, dar și meseriile erau înfloritoare: pantofari, săurari, sticlari, tâmplari, țesători, vâpsitori, ale căror colori nu au ieșit până astăzi, își aduceau singuri marfa în piață. Schimbul se făcea în natură:

veniă un giuvaergiu și da unui țaran un șir de mărgele și primia în schimb ceapă sau grâu. Lucrurile mai scumpe se schimbau și pe aur sau pe arună, trebuia însă nistalul cântărit și calitatea garantată. Dacă regele ar fi garantat calitatea aurului și i-ar fi dat în comerț în greutate cunoscute, cu chipul său pe ele, ca să nu le falsifice comercianții, atunci n'ar mai fi fost nevoie de cântărire, ar fi avut atunci moneda, însă Egiptenii n'au cunoscut moneda. Comercianții erau de asemenea numeroși, ei aduceau toate produsele țărilor vecine.

Armata se compunea din patru părți: 1) o gardă de străini împrejurul regelui, 2) o pedestrimă de frunte formată din țărani proprietari a 7 pogoane de pământ, 3) pedestrimăa codașă, formată de țărani luați cu de-a sila, 4) nobilimea purtată pe care cu două roate trase de câte un cal. Ostașii purtau lance, topoare, măciuci, săbii scurte și scuturi; purtau cu ei și mâncarea pe 15 zile, niște azime rotunde, negre și atât de uscate, încât mai întâiu trebuia să le înmoaie în apă. Războinici n'au fost vechii Egipteni, ei mergeau în războiu mai mult de frica regelui.

Regele numit Faraon (1) era zeu, fiul soarelui și soare el însuși. Când se scula dimineața, oamenii palatului îl salutau ca pe soare: «Întoarce spre mine fața ta, soare răsare, care luminezi lumea cu frunusețea ta». Regele vorbea cu zeii: regina *Hatshepsut* din dinastia 18 a primit poruncă de la zei să trimeată corăbii în Arabia, ca să aducă plante mirositoare și ea a trimis 5 corăbii, a adus arbori

(1) «Pirauis», casă de două ori mare. Această numire s'a dat mai întâiu palatului, căci era compus din 2 case unite. Asemănat cu acesta nume este «Sublima Poartă» la Turci.

și i-a sădit. Aceasta este prima încercare cunoscută de a muta arborii dintr-o țară în alta (1).

Tratul zilnic și obiceiurile Asirienilor.

Vieța locuitorilor din Caldeia ne este mai puțin cunoscută decât a Asirienilor, însă Asirienii împrumutaseră obiceiurile și cultura lor de la Caldeeni, așa că tot ce vom zice despre Asirieni se potrivește și pentru Caldeeni, afară de pornirea războinică.

Casele erau de cărămidă cu un singur rând, și deasupra aveau o terasă, pe care petreceau de obicei dimineața și seara. În timpul zilei toți se retrăgeau în camerele de jos pardosite cu lespezi de piatră și udate spre a ține răcoare. Turnuri de forma unui con se ridicau deasupra terasei. Ferestrele caselor erau înguste și mari, mobilierul era foarte mărginit, chiar la familiile bogate: câteva scaune cu picioarele drepte sau încrucișate. De obicei dormeau pe rogojini, aveau cei bogați însă și paturi de lemn, cu saltele și cu 2 plăpomi. Cuptorul de pâine era în curte, burdufurile cu vin atârinate de grindă. Cei săraci mâncau pâine, legume, pește; cei bogați se parfumau înainte de masă și în zilele de petrecere au mâncau împreună cu femeile, ca în zilele obișnuite.

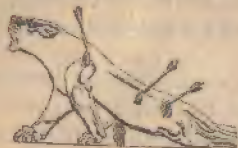

Femeia era sau cumpărată de bărbat (70—1300 de lei) sau luată cu zestre, în acest caz era cu atât mai onorată, cu cât zestrea-i fusese mai mare. Femeia cumpărată era sclavă, era proprietatea bărbatului. Ea putea țorace, țese, să cetească și n'avea voie să iasă din casă. Femeile de jos se purtau cu capul gol, cu fața descoperită, desculțe.

(1) Istoria Egiptului ne este cunoscută bine de la 1822, când francezul *Champollion*, reuși să citească vechia scriere egipteană numită *ieroglifică*, adică scriere sacră.

Comerțul nu era prea activ, din pricina lăcomiei regilor și funcționarilor, cari așteptau daruri pentru cel mai mic sprijin, și cari, uneori, ataceau pe negustori în drum; de aceea se apărau la nevoie, dar nici atunci nu erau în siguranță.

Scriitorii nu se bucurau în Asiria de onorurile mari, de cari se bucurau în Egipt. În Asiria ei erau deosebiți de ceilalți funcționari și mai puțin considerați. Scrieau cu un vârf ascuțit pe niște cărămizi moi, cari apoi uscându-se păstrau zgârieturile făcute pe ele.

Vânătoarea și războiul erau ocupațiunea cea mai plăcută Asirienilor. Ei au stărpit animalele sălbatice, lei, taurii sălbatice, ei au abuzat de învingere mai

mult decât orice popor din istorie.

Armata asiriană era neînvingătoare nu numai pentru curajul ei, dar și pentru armele sale superioare. Era îmbrăcată cu cămăși de piele, acoperite cu solzi de fier, în cap purta coșuri, în mâini avea lănci, săbii, arcuri și cavaleria asiriană era neîntrecută. Nimeni înainte de Asirieni n'a întrebuințat calul la călărie în războiu.

Regele era cel dintâiu la vânătoare și la războiu. El se laudă tot atât de mult când ucidea lei, ca și când chinuia inimi. Nu era considerat zeu, nici fiu de zeu, ca regii Egiptului; el era om, dar ca primul servitor al zeului, era capul religiunii și cu mult deasupra preoților. În Asiria niciodată puterea preoților nu a fost periculoasă puterii regale și palatul a fost cu mult mai împodobit și mai solid decât templul. Regele și mai toți Asirienii se îmbrăcau cu stofe grele, înfrumusețate cu desene și broderii; își împleteau părul și barba în inele, purtau în cap un tes, iar la coapsă o sabie, pe al cărei mâner își răzemau mâna stângă. Mulțime de funcționari veniau după rege, însă cel mai însemnat era capul armatei, numit *bertanul*.

Istoria timpurilor eroice în Grecia.

Ceea ce rămâne adevărat din povestile eroilor este că primele timpuri ale Grecilor au fost timpuri de nesiguranță și de hoție, când comerțul se făcea cu arma în mână și nu se deosebia mult de hoție. Singurul izvor pentru cunoașterea acelor timpuri sunt poemele homerice. Din secolul 12—10 Grecii formau state regulate, aveau orașe înconjurate cu ziduri, cărmuite de regi, cari se uniau la necesitate și purtau războaie în comun, sub conducerea regelui celui mai puternic, a cărui autoritate însă nu prea era respectată de ceilalți regi. Împrejurul regilor era o clasă de nobili, cari se laudau cu vitejia lor, cu întinderea moșilor, cu numărul sclavilor. Poporul de jos se aduna în piață, spre a asculta hotărârile regelui și nobililor, dar nu avea putere să le schimbe. În acele timpuri știa omul să facă pâine, să prepare vin, să facă podoabe și arme de bronz, de aur și de argint. Fierul era mai puțin întrebuințat. Regilor nu le era rușine să muncească. Astfel *Odiseu* spune, că și-a făcut singur un pat frumos de măsline, împodobit cu aur; fata unui rege spală rufe la râu cu servitoarele, iar sotia lui *Odiseu* țesea singură la războiu. În cazuri de omoruri, regele nu se amesteca, ci rudele mortului cântau să-și răzbune asupra omoritorului sau asupra familiei lui. Mai târziu cei vătămați se mulțumiau și cu o despăgubire de boi sau oi. Acest obicei se aseamănă mult cu al Germanilor vechi și cauza este, că Grecii împreună cu Germanii, cu Italicii, cu Perșii..., au format odată un singur popor, poporul indo-germanic. Grecii au venit între anii 2000 și 1500 și mult timp au fost exploatați de popoarele civilizate ale Asiei, mai ales de Fenicieni, până când au învățat dela ei meșteșugul navigației și i-au alungat din mările grecești.

Legăturile Grecilor cu popoarele orientale.

Legăturile Grecilor vechi cu Fenicieni, cu Babiloneni și Egipteni, se vedește prin povești, prin ideile religioase

și prin obiectele desgropate în zilele noastre în locuri, unde au fost orașe grecești în vechime.

Un regu din Fenicia avea o fată, Europa, care plăcu lui Zeus. Acesta luă figura unui taur frumos și se apropie de fată, pe când se jucă pe lărmul mării. Ea văzând taurul blând și frumos, voi să-i pună în coarne o coroană de flori și se urcă pe spatele lui. Dar taurul sări în mare și fugi cu fata. Cadmus, fratele Europei, plecă în căutarea ei, dar nu izbuti să o mai găsească, ei din ordinul zeilor, întemeie cetățile Tebei și dădu Grecilor alfabetul fenician.

Afară de povestea lui Cadmus, în care vedem influența feniciană, mai erau alte povești, dintre cari povestea lui Danaos, ne arată influența egipteană. Danaos, fiul unui rege din Egipt, avea 50 de fete, pe când fratele său avea 50 de băieți. Cei doi frați certându-se între ei, Danaos fugi în Grecia cu fetele sale și întemeie orașul Argos, dar cei 50 de frați se luară după el și, spre a se împacă, îi cerură fetele în căsătorie. Danaos primi, însă în noaptea nunții dădu fetelor sale câte un pumnal, ca fiecare să-și omoare bărbatul. Toate se supuseră, afară de una. Fetele lui Danaos au fost condamnate în infern să umple cu apă un butoiu fără fund.

În religie influența asiatică se vede, mai ales, în povestea cum a luat Zeus domnia lumii. *Kronos*, temându-se să nu fie detronat de copiii săi, îi mănca. Odată, soția lui i-a dat să mănânce o piatră înfășurată în scutece, iar copilul a scăpat, a crescut și a detronat pe tatăl său. Această poveste este în legătură cu Moloh al Fenicienilor, căruia i se aduceau sacrificii de copii.

În 1870 *Schliemann* (1) voind să afle palatul lui Priam a săpat pe locul unde a fost Troia, ca să găsească resturi din timpul Troienilor și a găsit multime de lucruri de aur, coroane, vase, brățări... Încurajat de aceste rezultate, a mai săpat și în alte orașe vechi (*Orhomenos*) și iarăși a găsit multime de obiecte și de arme. În toate aceste lucruri

(1) Citeste Șliman. Era bancher.

se vede influența Egiptenilor și a Babilonenilor asupra Grecilor vechi. Din Orient, și anume dela Babiloneni, au împrumutat Grecii sistemul lor de măsură și de lăni.

Grecii nu știau, că au venit din alte locuri, ei spuneau că au ieșit din pământ, ca grecii, și numai în secolul nostru s'a dovedit prin studiul limbilor, că ei se aseamănă cu celelalte popoare indo-germanice și că se trag din acelaș popor. Primii Greci, cari au venit în Grecia se numiau *Pelasgi* (1).

Trăitul zilnic în Atena. Obiceiuri.

Monumentele publice erau foarte frumoase în Atena, nu erau frumoase însă și casele de locuit. Din pricina că cetățeanul sta toată ziua prin gimnazii, prin băi, prin bărbierii, nu ținea la casă, care era mică, strâmtă și cu pereții atât de subțiri, încât îi spăgeau hoții, când vreau să fure. *Mobilierul* aproape lipsia: câteva scaune fără rezemătoare, câteva vase de pământ, un pat și câteva mese scunde. Camerele n'aveau ferestre. *Mâncarea* era tot așa de simplă: pâine, măsline, ceapă, bob, brânză. Și astăzi Grecii mănâncă puțin: s'a zis că dintr'un cap de miel se satură 7 Greci. *Drept haină* aveau un fel de cămașă de in, peste care aruncau și bărbații și femeile o manta de lână fără mâneci, în care se înfășurau. În picioare, când se încălțau, purtau sandale, un fel de opinci legate cu curele. *Bărbații* plecau dimineața și se întorceau seara acasă,

(1) Săpăturile ce s'au făcut în Creta, anii trecuți, au scos la lumină resturile unei civilizațiuni tot așa de veche ca și cea egipteană și caldeică, anterioară venirii Indo-germanilor în Sud. Centrul acestei civilizațiuni era în insula Creta, de junde a radiat în Asia și chiar în

ocupându-se mai ales cu comerțul. Femeile bogatilor n'aveau voie să iasă din casă, nici să primească pe străini, ele stau într-o parte deosebită a casei, creșteau copii și lucrau lucrul de casă.

Copiii. Băieții dela 7 ani mergeau la școală, unde învățau să cânte, să reciteze din *Odiseea* și *Iliada*, să socotească și să scrie puțin. Profesorul era plătit de părinți. Cărți nu existau atunci și învățătura era mai mult din memorie. Scrieau cu un fel de cuin pe niște table acoperite cu ceară, și după ce isprăviau, stricau scrisul, potriveau ceara și începau din nou. Pe la 14 ani mergeau în gimnaziu, unde învățau să se lupte, să arunce cu discul și cu lancea. La 18 ani începă serviciul militar și în timp de 2 ani străbăteau întreaga țară, făcând exerciții și câștigând cunoștințe geografice. La 20 de ani tânărul devenia cetățean și luă parte la adunările poporului. Gimnastică letelă nu făceau, ca la Sparta, ele trăiau izolate cu totul de bărbați, ca și femeile.

Socrate.

Filozofi se numiau bărbații, cari căutau pricinile lucrurilor s. e. de ce se face zi și noapte, de ce timpurile anului (primăvara...) vin unul după altul. Grecii au avut foarte mulți și foarte însemnați filozofi. Unul din ei a zis că toate corpurile sunt făcute din particulele mici, nevăzute, numite *atome*, și tocmai ca el zic și învățații de azi. Pitagora a fost iar un mare filozof. Socrate la început era sculptor, mai târziu se ocupă cu filozofia. El însă nu căută să afle secretele naturii, ci căută mai mult să dea oamenilor reguli de viață: ce să facă fiecare, spre a fi fericit. El răspândia ideile sale mergând pe stradă, prin gimnazii și stând de vorbă cu toți, mai ales cu tinerii. Socrate era mare inimic al filozofilor

Egipt. Purtătorii acestei civilizațiuni erau oameni mici, bruni, cu părul negru, cu capul lunguț (răsa mediteranică). El socotea după sistemul zecimal și aveau scriere proprie pe la 3000 î. C. așa că în Grecia s'a scris cu mult înainte de Fenicieni! S-au găsit statui, vase și picturi din acele vremi. Această civilizațiune, care se zice din epoca bronzului, a pierit în fața Dorienilor, cari aveau arme de fier.

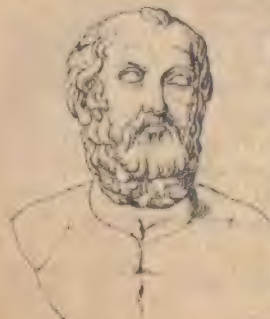
din vremea lui, numiți *sofisti*. Aceștia ziceau că știu totul și susțineau, că frumos este ceace place fiecăruia, că bine este ceace folosește fiecăruia; că, dar, o faptă este bună pentru cel care are folos dela ea și este rea pentru cel ce pierde ceva cu ea. Socrate zicea că el nu știe nimic, intra în vorbă cu sofistii și din întrebare în întrebare îi siliă să mărturisească cum că ei nu știu nimic, că adevărul nu este o părere schimbătoare, că binele nu este un folos, ci un sacrificiu, o datorie. Viața lui Socrate era fără pată, s'au găsit însă oameni să-l dea în judecată că nu respectă religiunea. Socrate, la judecată, nu numai că nu s'a apărat, dar s'a lăudat cu ideile lui și a cerut ca, drept pedeapsă, să fie hrănit de stat. A fost osândit să bea otravă și a murit vesel, convorbind cu școlarii săi despre nemurirea sufletului (399).

Expediția celor zece mii.

Pe la anul 401 zece mii de Greci au mers contra Persilor și au străbătut Persia neatinși, arătând astfel că Persia ar putea fi cucerită cu ușurință, dacă ar veni un cuceritor. Se numește *expediția celor zece mii* și s'a întâmplat în modul următor: *Cirus*, fratele regelui persan *Artaxerxe*, voind să răstoarne pe fratele său, adună o armată de Greci la Sardes, unde era guvernator. Cu această armată și cu 100.000 de Perși merse contra lui Artaxerxe până aproape de Babilon. Acolo se dădu o mare bătălie, în care însă muri *Cirus* și toată armata persană a lui trecu în partea lui Artaxerxe. Grecii rămânând singuri, Perșii tot nu cunecură să se bată cu ei, chemară pe generali, ca să trateze de pace și-i uciseră. Grecii lipsiți de comandanți, fără să cunoască țara, erau foarte descurajați, când se ridică dintre ei un tânăr, fost elev al lui Socrate, îi îndemnă să-și aleagă capi, cari să-i conducă spre nord. Acel tânăr se numia *Xenofon*. El a scâpat pe Greci, mergând necontenit spre nord, până a dat de Marea Neagră. Tot el a scris istoria acestei expedițiuni.

Științele la Greci. Însemnătatea Grecilor în Istorie.

În fruntea tuturor învățaților greci stă *Aristotel*, unul din cei mai mari filozofi ai lumii, discipol al lui *Platon*, care este cel mai mare filozof al lumii. *Platon* a fost școlarul lui *Socrate* și a scris toate cărțile sale în formă de convorbiri. Aceste convorbiri sunt atât de frumoase, ideile lor sunt atât de înalte, încât *Platon* se numește în istorie *Dumnezeescul Platon*. *Aristotel* n'a scris așa de frumos ca *Platon*, dar a scris despre tot ce se știea în timpul său filozofie, botanică, zoologie... cu așa bază, încât și învățații de

Platon

astăzi îl socotesc că e întemeietorul științei.

O școală de filozofie a fost întemeiată pe la anul 300 de *Epicur*, care zicea că scopul omului pe pământ este să găsească fericirea. *Epicur* însă înțelegea prin fericire lipsa de durere, nu plăcerile joșnice, cum se zice de obicei. El era un om cumpătat «cu nițică pâine de orz, zicea el, și cu nițică apă, poți fi fericit ca *Zeus*». 5 bani pe zi erau în destul pentru hrana lui, și când voia să petreacă, sciea unui amic să-i trimeată puțină brânză.

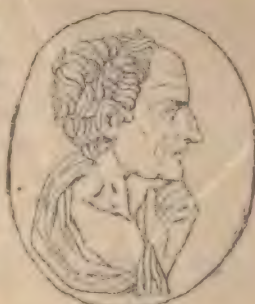
O altă școală de filozofie, întemeiată tot pe la 300, a fost a lui *Zeno*, care zicea că omul este fericit când este virtuos. Aceste școli de filozofie au trecut apoi la Romani.

Între științele cultivate de Greci au fost geografia și fizica.

Cel mai mare geograf al Grecilor a fost *Eratostene*, bibliotecar în Alexandria, care a calculat mărimea pământului în mod aproape exact. Un alt geograf mare a fost *Ptolemeu*, care a trăit în secolul 2. d. C. și care a fixat ideile astro-

nomice ale secolului vechi sistemul lui *Ptolemeu*. El spunea că pământul are forma unei sfere, că sta nemişcat în mijlocul lumii, și cănd cerul cu stelele se învârtotea în jurul lui. Aceste idei au rămas neschimbate până în timpurile moderne.

Cel mai mare fizician a fost *Arhimede* din *Siracusa*, care a trăit prin secolul 3. î. Cr. El a inventat oglinda cu care se prind razele soarelui, se pot îndrepta asupra unui lucru și pot să-l aprinză. El a găsit multe adevăruri în fizică.

Aristotel

Afară de *Herodot* și de marele *Tucidide*, Grecii au avut și alți istorici, ca *Polibi*, care a scris istoria Romanilor și alții.

Grecii sunt un popor unic în istorie. Genurile lor de scrieri le cultivă astăzi toate popoarele civilizate, științele întemeiate de ei ocupă și astăzi pe învățații popoarelor culte. *Homer* și *Sofocle* n'au fost întrecuți; *Tucidide* este unul din cei mai mari istorici, *Demostene* unul din cei mai mari oratori, *Platon* și *Aristotel* sunt cei mai mari filozofi. *Fidias* este cel mai mare sculptor al tuturor timpurilor. Popoarele moderne sunt școlarii Grecilor vechi.

Constituțiunea romană în timpul republicii.

Cât timp a tinut republica romană (509–81 î. C.), constituțiunea statului a rămas cam tot așa, cum era în vremea egalității patricienilor cu plebeii.

Erau, dar, trei adunări: *Comițiile curiale*, *comițiile centuriate* și *comițiile tribale*.

Comițiile curiale. Această adunare atotputernică în tim-

luna — înaintea popoarelor vechi.

purile regilor, pierduse puterea în timpul republicii, se îngrijă numai ca să nu se stingă familiile vechi.

Comițiile centuriate. În comițiile centuriate luau parte toți cetățenii romani, cari formau armata. Legendă spune că Servius Tullius a împărțit poporul în centurii. Patricienii și plebeii bogați formau 18 centurii de călărași și 80 de centurii de pedestrași, cu total 98 de centurii. Ceilalți cetățeni mai săraci, toți împreună, abia formau 95 de centurii. Nu votau toți membrii, ci numai unul din fiecare centurie, deci toate voturile erau 193. În adunare toți veniau înarmați și sub comanda capilor, înlocuind ca la bătălie. Votarea începea cu cele 18 centurii de călărași, cari se uniau cu primele 80 de pedestrași și formau majoritatea, încât cele 95 de centurii din urmă, nu mai votau, de cele mai multe ori. Comițiile centuriate alegeau pe magistrații cei mari: consuli, censori, pretori și făceau legile. Președintele adunării era un consul sau un pretor și avea mare putere asupra ei. Când s. e. vedea că adunarea o să voteze contra lui, numai decât oprea votul, sub cuvânt că i s'a arătat semne nefavorabile: vreo vacă a vorbit, vreun șoarece s'a arătat, vreun tunet s'a auzit, vreun fulger s'a văzut, etc. Candidații trebuia să fie recomandați adunării de preșident. El însă nu recomandă pe cine nu-i plăcea, și putea da ca motiv că în noaptea trecută starea cerului n'a fost favorabilă la numele acela. Adunarea nu putea numi pe un candidat nerecomandat de preșident. Ea era disciplinată ca o armată.

Comițiile tribale. Această adunare era chemată de tribuni și luau parte la ea toți cetățenii așezați pe triburi. Patricienii nu veniau la această adunare până la 449, când s'a decis ca hotărârile ei să aibă putere de legi. Era adunarea cea mai democratică, dar n'avea voie să discute decât legile învinsite de senat. În ea se alegeau magistrații mai mici, ca *questorii* (un fel de casieri) și tribunii.

Senatul. Era un consiliu compus din 300 de membri, toți însemnați prin avere, prin familie și prin funcțiunile lor. Supraveghea tezaurul, îngrijă de religie, conducea po-

litica externă, propunea legile și în fond el era republica.

Consulii. Erau doi consuli, cari aveau la început puteri foarte mari. Mai târziu au mai pierdut din autoritate prin crearea altor magistrați. Le-a rămas însă în tot timpul puterea de a comanda armata și de a administra statul.

Censorii. Erau doi censori, cari se alegeau pe 18 luni. Ei supravegheau lucrările publice (șosele...) și ființele statului. Din 5 în 5 ani ei făceau *censul*, adică numărau averea și familia fiecăruia și-l inscriau între cavaleri, între pedestrași de frunte sau de coadă. De la ei, dar, atârna dreptul de alegător al fiecăruia. Erau oameni serioși, erau bătrâni și numai foști consuli. Drepturile censorilor le avuseseră la început consuli.

Pretorii. Când patricienii au primit legea, ea și dintre plebei să se aleagă consuli, au hotărât ca dreptul de judecată să se ia de la consuli și să se dea altor magistrați aleși dintre patricieni și numiți pretori. Mai târziu și plebeii au ajuns pretori. Între pretori erau doi mai cunoscuți. Unul numit *urbanus* judecă pe locuitorii din Roma, altul (*peregrinus*) judecă pe străinii așezați în Roma.

Dictatorul. Era numit de unul din consuli în cazuri extraordinare. El era cel mai mare magistrat, dar autoritatea lui ținea numai 6 luni.

Tribunii nu erau magistrați, ci erau avocații plebeilor, dar persoana lor era sfântă.

Magistrații Romanilor nu erau plătiți.

Armata romană. — Politica Senatului.

Grecii au fost artiști și învățați, Romanii au fost oșteni și oameni de stat. Nici un popor în istorie nu este așa de însemnat prin armată ca Romanii, căci la nici un popor nu s'au dezvoltat ca la ei aceste două calități militarești, disciplină și răbdarea. Un oștean roman, pe lângă armă, trebuia să poarte cu el hrană pentru 15 zile și o mulțime de

lucruri, ca secure, sapă, onlă, pari pentru corturi. Și cu o greutate așa de mare făceau drumuri de speriat pentru noi (aproape 6 km. pe oră, când mergeau la *pas de voie*). Erau răbdători, căci mai toți erau țărani și armatele formate de țărani sunt superioare celor formate de orășeni. Erau așa de disciplinați, încât s'au văzut generali condamnând la moarte pe fiii lor, pentru că se luptaseră fără ordin, deși ieșiseră biruitori. Eră așa de mare rușina pentru un ostaș, să-și piarză armele în bătaie, încât s'au văzut soldați sărind în mijlocul inamicilor, ca să-și reia armele sau să moară. Armele lor erau acestea: un scut, un coif, o platoșă de aramă, o lance lungă de doi metri și o sabie scurtă ascuțită de amândouă părțile.

Corpul de armată se cheamă legiune, care avea cam 5.000 de pedestrași, 300 de cavaleri. În cazuri ordinare se cheamau 4 legiuni (câte două de fiecare consul). Fiecare legiune se împărțea în companii numite *manipuli*. Vorba *manipulus* înseamnă mânuchiș, căci fiecare companie avea ca steag în vechime un mânuchiș de fân în vârful unui băț. Mai târziu a avut un lup și de la Marius un vultur de de argint. Credința către steag era așa de mare, încât uneori generalii îl aruncau în mijlocul inamicilor pentru ca ostașii să meargă să-l ia. Companiile erau așezate pe trei linii astfel — — — — — Cele din linia întâia

eran așezate la oarecare depărtare una de alta, iar în dreptul golului lăsat venia compania liniei din spate. Dacă o companie din spate înainta, găsea înainte loc gol și forma o singură linie cu cea din față. Lupta începea de la o depărtare cam de 25 de pași și mai mult, prin aruncarea lăncii (*pilum*) apoi de aproape cu sabia.

O armată romană niciodată nu petrecea noaptea în câmp deschis. În fiecare seară se înconjură cu șanțuri, așeză corturi și fixă străde, așa că locul unde petrecea noaptea îi putea servi ca întărire zile întregi. Astfel întăriți, Ro-

manii dedeau lupta când voiau ei, iar nu când voia inamicul.

Cele mai prețuite recompense erau o *coroană de iarbă și triumful*. Coroana se da generalului, care scăpase o armată înconpurată, era făcută însă din iarbă cetății salvate. Triumful se acordă unui comandant, care câștigase o victorie, în care să li perit cel puțin 5.000 de inamici. În acest caz comandantul intră în Roma pe un car tras de patru cai albi. În mână ținea un sceptru de fildeș, pe cap purta o coroană de laur. În față un sclav îi repeta: «adu-ți aminte că ești om». Înaintea carului mergeau generalii sau prinții învinși. În urmă veniau soldații cu coroane de laur. Astfel mergeau la Capitoliu, ca să aducă mulțumiri zeilor.

Comandantul suprem al armatei era un consul sau un pretor. Generalii, numiți *tribuni militari*, erau 6 de fiecare legiune și comandau câte 2 pe rând. Capii unei jumătăți de manipuli (centurie) se cheamă *centurioni*.

Măncarea obișnuită a soldaților era pâine și slănină.

Afară de curajul armatei a mai contribuit la mărirea Romei priceperea senatului. Acesta conducea politica externă și căuta mai înainte de toate să câștige partizani, chiar în cetățile cu cari se lupta. Senatul era aristocrație și susținea partidul aristocrație și în cetățile latine, etrusce sau samnite. Acest partid primă pe Romani ca pe niște liberatori. Romanii au cucerit Italia mai mult prin această politică a senatului, decât prin arme.

Trăitul zilnic. Obiceiurile Romanilor.

Romanii din timpurile vechi erau serioși, muncitori, economi, dar după ce au cucerit lumea și s'au îmbogățit, au urât munca trupească și nu le-a plăcut mult nici cea intelectuală: s'au dat prea mult la trăitul bun material.

Imbrăcămintea. Bărbații, ca și femeile, purtau o cămașă de lână cu mânecile mai lungi sau mai scurte, peste care bărbații purtau *toga*, o bucată lungă și lată de postav alb, iar femeile puneau *palla*, pe care o prindeau cu copci pe umeri. Se cerea o întreagă artă la purtarea acestor haine, căci moda cerea ca să cadă în eute regulate și paralele. Toga era semnul distinctiv al cetățeanului roman. Nici străinii, nici sclavii n-aveau voie să o poarte. Bărbații îmbrăcau toga la 17 ani. Atunci făceau un sacrificiu zeilor casei, se înscriau în rândul cetățenilor și mergeau apoi să sacrifice zeilor cetății. Și bărbații și femeile umblau cu capul gol. În călătorie bărbații întrebuințau *păldria*, iar femeile vălul.

În primele timpuri bărbații umblau cu părul și cu barba mare, mai târziu începură să se rază și să se tundă mărunț. În picioare purtau un fel de pantofi fără toc.

Casa. Primele case erau cu o singură cameră, cu o deschizătură în înveliș, pe unde ieșia fumul. Această cameră era neagră de fum și de aceea se chemă *atrium*. Casele din timpul mării Romanilor erau însă foarte mari și cu mai multe rânduri. Cei săraci țineau case cu chirie și chiria nu era prea scumpă, dacă un amic al lui Cicero plăti 2.000 de lei pe an.

Mobilierul era destul de simplu (scaune și foteluri) în celelalte odăi, afară de camera de mâncare, numită *triclinium*. Acolo era masa de mâncare și paturile, căci Romanii mâncau la masă culcați pe paturi și rezimați pe o perină cu cotul stâng, iar cu dreapta luau bucatelile tăiate mărunț de sclavi. Se serviau de lingură, dar n-aveau furculițe și mâncau cu degetele. Șervete aveau la masă, dar mese de pânză au început să pună târziu. Mâncau ouă, legume, vânat, pește... mă puțină carne, și unt de loc. Ei întrebuințau untul numai la doctorii. Beau vinul îndulcit cu miere sau tăiat cu apă.

Femeia. N-avea pronume ca la noi: Ioana, Maria... ea purta numele tatălui sau pe al bărbatului, Octavia, Cornelia. Ea era în puterea tatălui sau a bărbatului, care putea să o vândă,

să o răscumpere și să o ucidă. În realitate femeia romană se bucură de o considerațiune mai mare ca femeia orientală sau greacă. Ea era matroana, *mater familias*, respectată de toți, primită la teatru, la sărbători și înaintea căreia se retrăgea chiar consulul, ca să-i lase drum liber. Vieța ei întreagă se petrecea în casă, unde supraveghea pe sclavi, își creștea copii, torcea și făcea haine.

Copilul. Era în puterea tatălui, care avea dreptul să-l lepede la naștere și a cărui putere nu încetă până la moarte.

Ca să-l ferească de deochiu, mama îi atârna de gât o baeră cu diferite lucruri sfinte, pe care băiatul o purta până la îmbrăcarea togei, iar fata până la măritiș. La școală copiii învățau legile celor 12 table, bucăți din Iliada și Odisea traduse în latinește, și limba greacă. Școala secundară se

chemă *Iudus*, era așezată pe sub portice și în ea intra orice vroiă să asculte, ca într'un loc de petrecere. La 16 ani începea universitatea, cum am zice astăzi, *retorica*. Scopul era de a deprinde pe elev să vorbească frumos și cu temei. Preparau acasă câte o teză s. e. Ahile se ceartă cu Agamemnon, apoi veniau la școală și o pronunțau. La 17 ani încetă școala, copilul se consideră bărbat.

Bărbatul. Nu putea să ia orice prenume ar fi voit, trebuia să-și aleagă unul din 17 obișnuite: Aulus, Decimus, iar pe lângă numele de familie mai avea și câte o poreclă, *Dentatus* (Colțatul), *Fulcher* (frumosul), *Barbatus* (Bărbosul)... Un Roman bogat își petrecea ziua cam astfel. Se scula după răsăritul soarelui (ora 1 ziceau ei, cam la 6 după noi) și primiă salutarea clienților, cărora le da mâncare în coșuleț sau bani în mână. Apoi gustă ceva (pâine cu vin sau cu miere sau cu măslina) și plecă în piață, urmat de clienții cei mai de aproape. Pe la ora 6 (12) venia acasă, la prânz (*prandium*). Se culcă, pe la ora 8 (pe la 3) plecă la baie, de unde se întorcea la cină.

Țerile noastre până la Traian.

Cel dintâiu istoric mare al Grecilor, Herodot, a vorbit și despre țerile noastre destul de mult și de bine, căci a călătorit prin cetățile grecești vecine cu țara noastră. În cartea lui, unde povestește războaiele dintre Perși și Greci, vorbește despre țerile noastre, când vine vorba de expedițiunea lui Darius contra *Sciților*. Acei Sciți locuiau prin Rusia și prin România, pe când în Transilvania locuia un alt popor numit *Agatirșii*.

Sciții și Agatirșii erau popoare indo-germanice foarte apropiate de Perși. Sciții se ocupau cu păstoria și erau barbari în obiceiuri. La războiu un Scit bea sângele inamicului ucis întâiu. Avea drept să ia din pradă numai acel Scit, care aducea capete de inimi. Jupuiau pe inimi și-și făceau din piele șervete, iar din țeastă capului pabar de băut vin la masă. Se hrăneau cu lapte și cu unt.

Ei credeau în spirite, puneau în morminte mâncare și băutură pentru morți.

Agatirșii erau așezați și pașnici. Erau luxoși, căci purtau lucruri de aur. Cultivau albinele. Legile lor erau scrise în versuri, ca să le poată ține minte mai ușor.

Atât Sciții cât și Agatirșii erau dedați la băutură, căci Grecii aveau un proverb «toarnă ca la Sciți». Grecii și Romanii beau vinul amestecat cu apă. Sciții și Agatirșii îl beau curat, și vorba «toarnă ca la Sciți» înseamnă toarnă vin curat.

Dela Sciți ne-au rămas numele câtorva râuri ca *Prutul* și *Siretul*.

Geții și Dacii. În timpul regelui Filip II al Macedoniei, au venit de peste Dunăre în țerile noastre Geții și Dacii, cari nu voiau să se supună regelui macedonean. Geții locuiau prin România de azi, iar Dacii locuiau prin Timișoara și Transilvania. Înainte de a veni aci ei se ocupau numai cu războiul, căci nu socotiau munca demnă de niște oameni liberi. După ce se stabiliră în Dacia, se vede că pământul cel roditor al ei i-a atras spre agricultură, căci Alexandru, succesorul lui Filip, a găsit câmpuri pline cu grâu lângă Dunăre. Ei erau de neam indo-germanic și anume de ramura *Tracilor*, cari erau foarte numeroși. Tracii ocupau mai întreaga peninsulă a Balcanilor, cultivau viea și dedeseră Grecilor pe zeul viei *Dionysos*. Geții și Dacii erau bețivi ca și Sciții. Se hrăneau cu meiu, cu lapte și cu grâu păstrat în gropi. Nu cunoșteau mori de apă sau de vânt, ci se serviau de răznițe. Ca haine purtau niște pantaloni largi, legați jos cu o sfoară, fes, tunică lungă. Femeile purtau o haină lungă până la călcâiu și se îmbrăcău. Casele lor erau făcute din piatră fără tencuială.

În credințele lor, Geții și Dacii se apropiu de Perși. Credeau în zei buni, în soare, în nemurirea sufletelor. Această credință se zice că le-a fost dată de un legislator numit *Zamolxis*, pe care mai târziu îl adorară ca zeu. Ideea nemuririi sufletului îi încurajă în războaie: învinși se ucidău, ca să nu trăească robi.

Geții și Dacii nu s'au unit într'un singur stat, decât pe la anul 60, sub un rege dac numit *Boirebiste*. Acesta a învins pe popoarele vecine și a atacat provinciile romane. Cesar își propusese să meargă contra lui. După moartea lui Boirebiste puterea Dacilor scăzuse, statul lor se împărți în alte sate mici și inimice unul altuia, până când se ridică peste ei un rege mare numit *Decebalus*. Acesta făcu chiar pe Romani să simtă înfrângeri umilitoare. Două armate ale lui Domițian fură nimicite cu generali cu tot. A treia armată învinse pe Decebal, dar nu cuteză să-l urmărească în retragerea sa. Domițian fu nevoit să încheie pace cu condițiune ca să plătească tribut și să dea ingineri și meșteri pentru armata dacă. Acest tractat va fi desființat de către Traian.

$$\begin{array}{r}
 24 \overline{) 24192} \quad 24 \overline{) 24192} \quad 24 \overline{) 24192} \\
 \underline{24} \quad \underline{24} \quad \underline{24} \\
 1 \quad 1 \quad 1 \\
 6 \quad 8 \quad 3 \quad 22 \quad 864 \quad 1152 \\
 \underline{4} \quad \underline{3} \quad \underline{8} \quad \underline{9} \quad \underline{526} \quad \underline{6} \quad \underline{13824} \\
 24 \quad 24 \quad 24 \quad 24 \quad 5184 \quad 5184 \quad 24 \\
 \underline{4} \quad \underline{3} \quad \underline{8} \quad \underline{9} \quad \underline{13} \quad \underline{8} \quad \underline{96} \quad \underline{27648} \\
 5184 \quad 6912 \quad 268 \quad 3 \quad 9 \quad 28813 \quad 312726 \\
 \underline{864} \quad \underline{864} \quad \underline{6912} \quad \underline{2592} \quad \underline{864} \quad \underline{24} \\
 2592 \quad 2304 \quad 192 \quad 3 \quad 22 \quad 36 \\
 \underline{864} \quad \underline{864} \quad \underline{1526} \quad \underline{144} \\
 216 \quad 12 \quad 3 \quad 304
 \end{array}$$

TABLA DE MATERII.

	Pag.
1. Privire asupra istoriei Românilor	5
2. Cum se leagă istoria noastră cu istoria omenirii	7
3. Egiptenii. Nilul, Memfis, Teba. Cultura și religiunea	9-13
4. Caldeii-Astrienții. Tigru și Eufrat. Ninive, Sargon, Dărmarea Ninivei, Babilonul, Nabucodonosor. Cultura și religiunea	13-17
5. Fenicienii. Sidonul. Tirol. Cartagina. Religia. Cultura	17-20
6. Evreii. Moise, Saul, David, Solomon. Monoteismul ebraic	20-23
7. Medo-Persii. Iranul, Mezii, Persii, Cyrus, Darius. întinderea imperiului. Cultura și religiunea	23-26
8. Grecia antică. Cetăți. Insule	27-30
9. Religiunea Grecilor. Zeii cerului, Zeii mării, Zeii pământului și ai infernului. Oracole, Templele, Jocurile	30-33
10. Legende eroice. Tesen, Edip, Heracles	33-35
11. Tradițiunile din epoca eroică. Expedițiunea Argonauților. Războiul Troiei	35-38
12. Sparta. Lycurg. Hegemonia spartană	38-41
13. Atena. Solon. Clistenes	41-43
14. Întâiul război cu Persii. Miltiade. Maraton	43-45
15. Al doilea război cu Persii. Temistocle, Aristide, Leonidas. Termopile, Salamina	46-49
16. Hegemonia Atenei. Pericle. Monumentele	49-51
17. Războiul peloponesiac. Rivalitatea dintre Sparta și Atena. Alcibiade, Lisandru	51-53
18. Ridicarea Tebei. Pelopida, Epaminonda	54-55
19. Macedonia și supremația ei. Filip II, Demostene	56-58
20. Alexandru cel Mare. Cucerirea imperiului persan	58-60

	Pag.
21. <i>Expediția în India. Inzil. Buda. Insemnărea lui Alexandru.</i>	60—61
22. <i>Impărțirea imperiului lui Alexandru cel Mare. Egiptul Siria. Macedonia. Întinderea culturii grecești în răsărit.</i>	62—64
23. <i>Italia veche. Popoarele mai însemnate. Coloniile grecești.</i>	65—67
24. <i>Trașiștii despre întemeierea Romei</i>	67—69
25. <i>Înființarea republicii. Mucius Scaevola. Dictatura. Patricienii și Pleboii. Retragera pe muntele sacru. Tribunalul</i>	70—72
26. <i>Decemvirii și cele XII table. Decemvirii. Egalizarea celor două clase. Comitiile. Forul</i>	72—75
27. <i>Camil. Invazia Galilor</i>	75—78
28. <i>Cucerirea Italiei. Războiul cu Latinii. Războaiele samnitice.</i>	78—80
29. <i>Războiul cu Tarentul și cu Pyrrhus. Horacio. Appius Claudius Caeus. Coloniile. Căile militare.</i>	80—82
30. <i>Vieșă primară a Romanilor. Moravurile. Cincinnatus. Religione</i>	82—85
31. <i>Războiul întâu punic. Duilius. Regulus.</i>	85—87
32. <i>Războiul al doilea punic. Hannibal. Fabius Maximus Cunctator. Cornelius Scipio Africanus.</i>	88—91
33. <i>Supunerea Macedoniei, Siriei și Greciei. Războiul al treilea punic.</i>	91—93
34. <i>Starea Romanilor după cuceriri. Țăranii. Proprietarii. Slavii. Cultura grecească</i>	93—96
35. <i>Cato Censorius. Gracchi și legile agrare.</i>	96—98
36. <i>Marius. Iugurta. Cimbrii și Teutonii. Reformele militare ale lui Marius</i>	98—100
37. <i>Sulla. Războiul cu Mitridate. Proscripțiile. Dictatura</i>	100—103
38. <i>Pompeius. Spartacus. Pirații. Războiul al doilea cu Mitridate. Catilina. Cicero</i>	103—105
39. <i>Cesar. Întăiul triumvirat. Cucerirea Galiei</i>	105—108
40. <i>Războiul civil. Lupta dela Pharsala. Dictatura. Uciderea.</i>	108—110
41. <i>Al doilea triumvirat. Marcus Antonius. Caius Octavianus. Lupta dela Actium. Sfârșitul republicii</i>	110—112
42. <i>Imperiul. August. Întinderea și administrația imperiului. Romanizarea. Războaiele. Scriitorii</i>	112—116
43. <i>Împărății din familia lui August. Tiberiu. Nero. Cucerirea Britaniei</i>	116—118
44. <i>Flavii. Vespasian. Titu. Domițian</i>	118—120
45. <i>Traian. Războaiele cu Dacii</i>	121—123
46. <i>Adrian. Antonin. Marcu. Aureliu.</i>	123
47. <i>Dacia sub Romani. Anarhia militară. Aurelian.</i>	125
48. <i>Dioclețian. Constantin cel Mare. Teodosiu</i>	127

DE CETIT

	Pag.
<i>Omul preistoric.</i>	131—133
<i>Traitul zilnic și obiceiurile Egiptenilor.</i>	134—137
<i>Traitul zilnic și obiceiurile Asirienilor</i>	137—138
<i>Istoria timpurilor eroice la Greci.</i>	139
<i>Legăturile Grecilor cu popoarele orientale</i>	139—141
<i>Traitul zilnic în Atena. Obiceiuri.</i>	141—142
<i>Socrate.</i>	142—143
<i>Expediția celor zece mii.</i>	143—144
<i>Științele la Greci. Insemnătatea Grecilor în istorie.</i>	144—145
<i>Constituțiunea romană în timpul republicii</i>	145—147
<i>Armata romană. Politica senatului.</i>	147—149
<i>Traitul zilnic. Obiceiurile Romanilor</i>	149—152
<i>Terile noastre până la Traian</i>	152—154